T.C

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

FUZÛLÎ'NİN *SIHHAT U MARAZ*'I İLE DERVİŞ SİYÂHÎ'NİN *MECMAʿ-I TIBB*'INDA AHLÂT-I ERBAA'NIN İŞLENİŞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MUHİTTİN ELİAÇIK

HAZIRLAYAN

ÖMER GÖK

KIRIKKALE- 2013

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Ömer GÖK tarafından hazırlanan "Fuzûlî'nin *Sıhhat u Maraz*'ı İle Derviş Siyahî'nin *Mecma'-ı Tıbb*'ında Ahlât-ı Erbaa'nın İşlenişi" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Muhittin Eliaçık
Üniversitesi : Kırıkkale Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Aysun Sungurhan
Üniversitesi : Kırıkkale Üniversitesi

Üye : Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem Polat
Üniversitesi: : Kırıkkale Üniversitesi

ÖZET

Ahlât-ı erbaa, eski tıpta hekimlerin başvurduğu ve hastalıkların tedavisinde kullanılan dört sıvıya verilen addır. Bu dört sıvı insan vücudunda bulunur ve bunların dengesiz olmasıyla insan vücudunda hastalıklar belirir. Ahlât-ı erbaanın bizim konumuz olmasındaki başlıca sebep edebî eserlerde vuku bulmasındandır. Divan şairlerimizden bazılarının tabip olduklarını ve bu teoriyi eserlerine yansıttıklarını görüyoruz. Fakat bunun dışında tabip olmayıp, ahlât-ı erbaa nazariyesinden haberdar olan ve o alana vakıf olan bazı şairlerimizin de eserlerinde bu nazariyeye ilişkin imgelere rastlamak mümkündür.

Biz bu çalışmamızda ahlât-ı erbaanın, Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı ile Derviş Siyâhî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb'ında hangi şekilde işlendiğini ortaya koymaya çalıştık. Divan şiirinin en müstesna şairlerinden olan Fuzûlî, Sıhhat u Maraz adlı eseriyle genelde tıp sahasına ilişkin, özelde ise ahlât-ı erbaaya ilişkin bilgilerini büyük bir hünerle ortaya koymuştur. Fuzûlî'nin tabip olup olmadığı konusunda bir tartışma elbette yapılabilir. Fakat bu eserden hareketle tabip olsun olmasın Fuzûlî'nin iyi bir tababet bilgisi bulunduğu söylenebilir. Siyâhî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb'ı da yine eski tıbba ilişkin hususiyetlerin belirdiği, manzum olarak kaleme alınmış, sağlam bir tıp eseridir. Bu eserde ahlât-ı erbaaya ilişkin teknik bilgiler ve hastalıkta kullanılan ilaçların nasıl yapıldığı anlatılmıştır.

Sıhhat u Maraz tıbba ilişkin bilgiler içermesine karşın oldukça estetik bir hüviyet ihtiva eder. Buna karşılık Mecmaʿ-ı Tıbb, manzum bir eser olmasına rağmen daha çok teknik ve meslekî bilgiler içerir ve edebî yönü sınırlıdır.

Tüm bu bilgilerden hareketle bu çalışmada ismi geçen iki eserin tıpla ilişkisi, edebî ve estetik boyutları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Mecmaʿ-ı Tıbb'ın transkripsiyonlu metnine ve Sıhhat u Maraz'ın tercüme metnine çalışmamız içerisinde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuzûlî, Derviş Siyâhî-i Lârendevî, Sıhhat u Maraz, Hüsn ü Aşk, Mecmaʿ-ı Tıbb, Ahlât-ı Erbaa, Mukayese, 16. Yy., 17. Yy.

ABSTRACT

Ahlat-ı erbaa is the name given to the four liquids which doctors applied in the old medicine and which are used in the treatment of illnesses. These four liquids are at the body and with the unbalancing of these; illnesses appear at the human body. The main reason ahlat-erbaa is our subject is that it takes place in literary pieces and works. We see that some of the divan poets are doctors and they reflect this theory to their pieces. However, apart from this, in pieces and works of some poets who are not doctors, who are informed about ahlat-ı erbaa theory and who are aware of that field, it is possible to see images related to this theory.

In this study, we tried to search in what way ahlat-ı erbaa has appeared in Fuzuli's Sıhhat u Maraz and Siyahi's Mecmaʿ-ı Tıbb. Fuzuli, who is one of the most exceptional poets of the divan poetry, has put forward his information related to the field of medicine in general and related to ahlat-ı erbaa in particular with his work named as Sıhhat u Maraz with a great ability. Of course it could be discussed whether Fuzuli was a doctor or not. However, moving from this work, it can be said that Fuzuli has a wide knowledge on medicine no matter he was a doctor or not. Mecmaʿ-ı Tıbb of Siyahi is also a strong work on medicine in which particulars about medicine are indicated and which was written in verse. In this work, it is told some technical information about ahlat-ı erbaa and how the medicine used in illnesses are made.

Sıhhat u Maraz contains a very aesthetical identity even though it contains information related to medicine. Against this, Mecmaʿ-ı Tıbb contains more technical information though it is written in verse and its literary side is limited.

Setting off from all of this information, the relation of these two Works mentioned in the study with medicine has been taken at hand comparing their literary and aesthetical dimensions. Besides, it has been given place to the transcripted text of Mecmaʿ-ı Tıbb and translated text of Sıhhat u Maraz in our study.

Keywords: Fuzuli, Derviş Siyahi-i Larendevi, Sıhhat u Maraz, Hüsn ü Aşk, Mecmaʿ-ı Tıbb, Ahlat-ı erbaa, Comparison, 16th Century, 17th Century

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı ile Derviş Siyahî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb'ında Ahlât-ı Erbaa'nın İşlenişi" adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Ömer Gök

31.12.2012

ÖNSÖZ

Klasik Türk Edebiyatı, içerisinde birçok disiplini barındıran bir hazine özelliği taşır. Hayattan bağımsız olduğu düşüncesinin aksine, hayatla iç içedir. Günlük hayatta karşılaşabileceğimiz her türlü olay veya olguyu klasik şiirin içinde görmemiz mümkündür. Edebi eserler, bir nevi yazıldığı çağın özeti, özü konumundadırlar. Nitekim herhangi bir edebi eser, hayattan bağımsız olamaz. Buradan hareketle hastalık ve sağlık bahsi de hayatın içerisindedir. Elbette sanatçı duyarlılığı olan bir kimse bu bahislere de kaleme aldığı tür her ne ise, onun içinde yer verecektir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada edebiyat ile tıbbın ilişkisini "ahlât-ı erbaa teorisi"ni merkeze alarak irdelemeye çalıştık. Eski tıbba dair birçok unsurun klasik şiirimizde yansımalarını örnekleriyle birlikte izah etmeye çalıştık.

Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz adlı eseri ile Derviş Siyahî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb adlı eseri üzerinde yoğun bir şekilde durarak, bu eserlerden hareketle genelde eski tıp, özelde ise ahlât-ı erbaa klasik şiirimizde ve edebiyatımızda nasıl yer edinmiş onu incelemeye çalıştık. Sıhhat u Maraz ve Mecmaʿ-ı Tıbb gibi eserlerin, tıbba ilişkin içerikleri nedeniyle edebiyat araştırmacılarınca pek ele alınmadığını görüyoruz. Nitekim bu eserler üzerinde çalışan sınırlı isim vardır. Biz bu isimlere çalışmamız içerisinde yer vermeye çalıştık. Tez çalışmamızın bu yönüyle, özgün bir çalışma olduğunu ve edebiyat sahamızda var olan bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz. Yine çalışmamızın bu sahada yapılacak başka çalışmalara yol göstermesi dileğimizdir.

Bu çalışmayı hazırlama sürecimde benden hiçbir yardımı esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Muhittin Eliaçık'a teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle Mecmaʿ-ı Tıbb'ın nüshalarına ulaşmamda yardımcı olan arkadaşlarım başta olmak üzere, destekte bulunan tüm dostlarıma da teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii

ABSTRACT iv

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA v

ÖNSÖZ vi

KISALTMALAR ix

BİRİNCİ BÖLÜM

AHLÂT-I ERBAA NAZARİYESİ 1

1. **TÜRK EDEBİYATINDA TIP VE AHLÂT-I ERBAA** 5
2. **DİVAN EDEBİYATINDA TIP VE AHLÂT-I ERBAA** 10

İKİNCİ BÖLÜM

FUZÛLÎ VE SIHHAT U MARAZ'I 15

1. **Hayatı** 15
2. **Eserleri** 16
   - **2.1. Sıhhat u Maraz** 19
     - **2.1.1. Sıhhat u Maraz'da Ahlât-ı Erbaa** 22

DERVİŞ SİYÂHÎ-İ LÂRENDEVÎ VE MECMAʿ-I TIBB'I 25

1. **Hayatı** 25
2. **Eserleri** 26
   - **2.2. Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ** 26
   - **2.3. Mecmaʿ-ı Tıbb** 27
     - **2.3.1. Mecmaʿ-ı Tıbb Nüsha Tavsifi** 30
     - **2.3.2. Mecmaʿ-ı Tıbb'ın Bölümleri** 31
     - **2.3.3. Mecmaʿ-ı Tıbb'da Ahlât-ı Erbaa** 36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMAʿ-I TIB VE SIHHAT U MARAZ'IN KARŞILAŞTIRILMASI 42

1. **Muhteva Yönünden.....42**
2. **Şekil Yönünden.....47**
3. **Dil Yönünden.....48**
4. **Tablo Yönünden.....50**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIHHAT U MARAZ METNİ (TERCÜME) 52

MECMAʿ-I TIBB-TRANSKRİPSİYONLU METİN.....66

SONUÇ.....178

KAYNAKÇA 180

ÖZGEÇMİŞ.....183

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
bk.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
d.	: doğumu
haz.	: hazırlayan
İst.	: İstanbul
MT	: Mecmaʿ-ı Tıbb
nr.	: numara
ö.	: ölümü
SM	: Sıhhat u Maraz
s.	: sayfa
S.	: sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
Yay.	: yayınları
yy.	: yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM

AHLÂT-I ERBAA NAZARİYESİ

"Her hastalığın ilâcı vardır. Tedavi arayın."
Hz. Muhammed (A.S.)

Ansiklopedik kaynaklarda ahlât-ı erbaa'nın tanımı şu şekilde yapılmaktadır: *"Antikçağ ve Ortaçağ'da insanın biyolojik, ahlakî ve psikolojik fonksiyonlarını etkilediği kabul edilen dört sıvı madde."*[1] Bu sıvı maddeler ise kan, balgam, safra ve sevda olmak üzere dörde ayrılır. Eski tıpta bu dört unsurun insan vücudunda eşit miktarda bulunduğu belirtilmiştir. Öyle ki hangisi baskın gelirse insanın mizacı da ona göre şekillenecektir. Eski tıbbın başlangıcı, milattan önce beşinci, altıncı asra tekabül eder. Eğer milattan önce altıncı asrı başlangıç olarak kabul edersek, eski tıbbın 19. yüzyıla değin, yani modern tıbbın gelişimine değin varlığını ve bunun yanında tesirini sürdürdüğünü de çok rahatlıkla söyleyebiliriz. *"...Bu tıbbı eski Yunan tabiplerinden Hipokrat ve Galinos temsil eder. Esas dayanağını da ahlât-ı erbaa nazariyesi teşkîl eder. Bu nazariye feylesofların anâsır-ı erbaa (su, hava, toprak, ateş), keyfiyyât-ı erbaa (hararet, bürûdet, yubûset, rutûbet) gibi başlıca felsefî akidelerinden de istifâde etmesini bilmiştir."*[2] Hipokrat'ın ahlât-ı erbaanın unsurlarına ilişkin ifadelerini 20. yüzyılın meşhur cerrah profesörlerinden Bier'den naklediyoruz: "İnsan vücudunun içinde kan, muhat, sarı ve siyah safralar vardır. Bunlar, bir arada, vücudun bünyesini, hastalık ve sağlamlık yapan şeyi teşkil ederler; bu esas maddeler, doğru bir nisbette karışır ve tesir ederlerse, sıhhat en iyi halde bulunur." Ahlât-ı erbaa nazariyesini kendisine temel edinen eski tabip ve filozoflar böylelikle hastalıkları ortadan kaldırmayı büyük ölçüde başarmışlardır.

Ahlât-ı erbaanın unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

"*Kan: Et, yumurta gibi gıdalardan hasıl olup tabiatı hâr ve râbıttır. İyisinin rengi kızıl ve kokusu iyi, lezzeti tatlı olmalıdır.*

Safra: Tatlı yemeklerden hasıl olur. Tabiatı hâr ve yâbistir.

[1] A. D. Erdemir, "*Ahlât-ı Erbaa"*, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.2, 1989, s.24
[2] İbrahim Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Tıp(Tıbb-ı Nebevî)*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s.24

Balgam: Tabiatı soğuk ve yâbistir. Balık, yoğurt ve soğuk yemişler gibi maddelerin yenmesinden hasıl olur.

Sevda: Bârid ve yâbistir. Sarmısak gibi kuru gıdalardan hasıl olur."[3]

Ahlât-ı erbaa nazariyesi bu dört sıvının vücuttaki dengesi ve dengesizliği üzerine kurulmuştur. Nitekim bunların dengede olduğu vakit sıhhat, dengesiz olduğu vakitse hastalık ortaya çıkacaktır. Tabipler de bu dört unsurun insan mizacı üzerindeki etkilerini keşfetmişler, bunun neticesinde de hastalıklara teşhis koyarak, onlara karşı tavır geliştirmişlerdir.

Hastalıkların tedavisinin yanı sıra mizaçların belirlenmesinde de ahlât-ı erbaa nazariyesi önemli bir yer tutmuştur. *"Kan fazla ise çok uyku, gerinmek, esnemek gelir, kan alınması gereken yerler kaşınır, vücut ağırlaşır, ağızda acılık peyda olur. Vücutta, sivilce ve çıbanların çıkması, burun kanaması, yüzün ve cildin kızarması, rüyada kırmızı şeyler görülmesi... kan fazlalığının belirtisidir.*

Safra galip gelirse ağızda acı bir tat peyda olup, susama duygusu artar, uyku gelmez, iştah azalır, çehre sararır, rüyada sarı renkler görülür.

Balgamın fazlalığı, hazmın zayıflığına, vücudun ağırlaşmasına, çok uykuya, rüyada su, yağmur ve soğuk görmeye neden olur. Vücut ısınmaz ve soğuk olur.

Galibiyet sevdada olduğu taktirde, kişi zayıf olup iştahı yoktur, uykusu gelmez, şahsı kötü düşünceler kaplar, kan siyahlaşır ve katılaşır. Vücutta çokça kıl çıkmaya başlar, uykuda ölü ve korkulu şeyler; karanlıklar ve uçurumlar görülür. Akıl hastalarında sevda galip kabul edilirdi. Çünkü sevdanın miktarı aklın dengesini gösterirdi."[4]

Dört hıltın vücuttaki yoğunluğuna göre o vücutla ilgili bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Mesela yoğunlukta olan hılta göre hangi mevsim, hangi renk, hangi müzik makamı o insan üzerinde etkilidir, tahmin edilebilir. Aşağıdaki tablo[5] incelenirse bu mevzu daha detaylı anlaşılacaktır:

[3] Canan, Age, s.28
[4] Osman Şevki, *Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi(Sadeleştiren: İlter Uzel)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991, s.40
[5] http://tr.wikipedia.org/wiki/İslam_tıbbı

Dört Unsur	Hava	Ateş	Toprak	Su
Dört Hılt (sıvı)	Kan	Sarı safra	Kara safra	Balgam
Organı	Kalp-Akciğer	Karaciğer-Öd	Dalak-Mide	Beyin
Mevsimi	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Yaş dönemi	Çocukluk	Gençlik	Erişkinlik	İhtiyarlık
Fiziksel özelliği	Nemli-Sıcak	Kuru-Sıcak	Kuru-Soğuk	Nemli-Soğuk
Rengi	Kırmızı	Sarı	Siyah	Beyaz
Tadı	Tatlı	Acı	Ekşi	Tuzlu
Zamanı	Sabah	Öğle	İkindi	Akşam
Karakteri	Sıcakkanlı	Öfkeli	İçine kapanık	Soğukkanlı
Burcu	İkizler-Boğa-Koç	Başak-Aslan-Yengeç	Terazi-Akrep-Yay	Balık-Kova-Oğlak
Musiki Makâmı	Şehnâz-Isfahân-Nevâ	Rast- Hicaz - Büzürk	Irak- Bûselik- Zengûle	Hüseynî- Uşşâk- Nevrûz
Tedavisi	Kuru, Sıcak İlaçlar	Nemli, Soğuk ilaçlar	Nemli, Sıcak İlaçlar	Kuru, Sıcak İlaçlar

Bu tabloya ek olarak verebileceğimiz, Mehmet Öz'ün makalesinden aldığımız şu kısımda, ahlât-ı erbaa ile erkân-ı erbaa arasındaki paralellik dikkat çekicidir: *"Katip Çelebi ise devleti insana benzeterek devletlerin ömrü ile insanların ömrü arasında paralellik kurar ve İbn Haldun etkisinin açıkça görüldüğü bu yorumunda güçlü bedene sahip kişilerin olgunluk ve yaşlılık çağının uzun sürmesine benzer bir şekilde güçlü devletlerin olgunluk ve çöküş dönemlerinin uzun olduğundan bahseder. Yazar ayrıca dört sınıfı insan vücudunda bulunan dört unsura benzetir: Ulema bedendeki kana, asker balgama, tüccar safraya ve reâyâ ise sevdaya denktir. Bunların fonksiyonlarını ayrıntılı bir şekilde açıklayan Katip Çelebi, bedendeki dört hıltın birbirinden yararlanması gibi dört toplum sınıfının da birbirinden yararlanmasıyla toplum ve devlet düzeninin sağlık bulduğunu ve bu unsurların dengeli bir şekilde bulunması gerektiğini belirtir."*[6] Nasıl ki insan, vücudunda bulunan hıltların muvazenesiyle sıhhate ulaşıyorsa, devletin de içerisinde bulunan organların dengesini korumasıyla beka bulacağı anlaşılıyor.

Mizaçlar üzerinde bu denli tesiri olan hıltları dengede tutmak mühimdir. Eğer hıltlardan biri doğuştan baskın olarak bünyede bulunuyorsa bunu tedavi etmek tıpçıların vazifesidir. Öte taraftan felsefe ve edebiyat tedaviden ziyade ortaya konan davranışlar üzerine eğilirler. Söz gelimi kanı baskın olan bir insanı ele alalım. Bu insanda neden kan daha etkin? sorusunu sormak tıpçının işidir. Bu insan neden diğerlerine göre daha iyimser? sorusunu sormak felsefenin, sosyolojinin işidir. Bütün bunları sanatına konu ederek, irdelemek ise edebiyatın vazifesidir. İnsanın olduğu bir yerde, elbette insanlar arası etkileşim olacaktır. Bu etkileşim de neticede sanatın bütün alanlarına aksedecektir.

[6] Mehmet Öz, *"Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler"*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c.12, S.1, 1999, s.31

1. TÜRK EDEBİYATINDA TIP VE AHLÂT-I ERBAA

Kimlerin yâresine merhem-i kâfur oldu
Kandedir kande o zâlim sitemkârene aceb

Nedim

Ahlât-ı erbaa nazariyesinin toplumsal hayata aksinin yanında edebiyata da yansıdığını biliyoruz. Türk edebiyatında geçmişten günümüze değin geçen aralıkta bunun tezahürünü rahatlıkla görebiliriz. Nitekim birçok şair geleneksel halk tababeti sahasına hâkimdir. Geleneksel halk hekimliğindeki tedavi yöntemlerinin çoğu şair ve yazar tara-fından bilindiğini, şiirlerden ve yazılardan yola çıkarak bulabiliriz. Yalnız İslamiyet öncesi ve sonrası diye konuyu iki açıdan irdelemek daha doğru olacaktır. Çünkü İslam sonrası tıp algılayışı da dini hassasiyetler göz önünde tutularak gelişmiştir. Ahlât-ı erbaa nazariyesi daha ziyade İslam sonrası devirlerde gelişim imkanı bulmuştur. İslamiyet'ten önce hekimlik ve tababet, edebiyat sahasında yer edinmiştir. Hatta hekimler büyücü, efsuncu olarak da nitelenmişlerdir. Fakat İslamiyet sonrası İslam çizgisinde şekillenen bir tıp algılayışından söz edebiliriz. *"Yurtlarını terk ederek yeni topraklara gelmiş olan Türkmenler, yerleşik toplumların malı olan tıp bilgisi birikiminden uzak kalınca yine aralarında bulunan ve İslam öncesi tıp geleneklerini İslamlaştırarak devam ettiren derviş babalardan medet ummuşlardır. Birkaç nesil sonra da artık Anadolu'nun resmi dili Türkçe olmuş, Türkçe tıp yazmaları ortaya çıkmış ve halk da o devrin tıbbından yararlanma olanağı bulmuştur."*[7]

Modern tıbbın gelişimine değin Osmanlı'da tababetle uğraşanlar birer esnaf niteliği taşımışlardır. Bu sebeple tababet ilminin usta çırak şeklinde geliştiği görülmektedir: *"Yüzyıllar boyu Osmanlı-Türk hekimleri medreselerde usta çırak şeklinde yetiştiler. Tıp öğretiminin modern anlamda gelişmesi ise 19. yüzyılda görüldü."*[8] Çoğunluğunun usta çırak şeklinde yetiştiği bilinen, Osmanlı'dan bugüne, tababet ve edebiyat sahasında eser vermiş isimlerden bazılarını burada zikredelim:

[7] H. Hüsrev Hatemi, *Hoşça Bak Zatına*, İşaret Yay., İstanbul, 1989, s.38
[8] A. D. Erdemir, *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1982, s.141

XIV. asırda İmam Ebu Nuaym Hafız'ın "Eş-Şifâ fî Ahâdisi'l-Mustafa" isimli Arapça eserini tercüme eden Ahmed-i Dâî dönemin önemli şair tabiplerindendir. Yine bu asrın kuvvetli şairlerinden birisi olan Ahmedî'nin manzum şekilde yazılmış "Tervihü'l-Ervâh" adlı eseri de bu dönemin önemli tıp eserlerindendir. Bu dönemin güçlü şairlerinden bir diğeri olan Şeyhî de yine göz hekimidir ve eserlerinde sıkça tıbbi imgelerden faydalanmıştır.

XV. asırda Bedr-i Dilşâd "Tuhfe-i Murâdi fî-İzâfi'l-Cevâhir ve Kehhâlnâme", Fatih Sultan Mehmed'in hocalığını yapmış olan Akşemseddin "Maddetü'l-Hayât" ve Sabuncuoğlu Şerefeddin, "Cerrâhiye-i İlhâniye ve Mücerrebnâme" gibi eserlerle tıp alanında bilgilerini manzum şekilde ortaya koyan şairlerdir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bahsettiğimiz eserler çoğunlukla Arapça ve Farsça'dan tercüme yoluyla kültürümüze aktarılmıştır. Nitekim her ne kadar tıbba dair eserler, sayı olarak fazla olsa da bu devirde büyük tıp âlimlerinin varlığından söz edemeyiz. *"XV. Asırda büyük bir tıp üstadı yetişmemiştir."*[9]

XVI. asırda Hekim Şâh-ı Kazvînî, Hekim Sinanoğlu Atâ, Sıfatî, Tabibî, Beşiktaşlı Yahya Efendi, Devâî, manzum bir tıp eseri kaleme alan Azmî, yine Menâfiü'n-Nâs ve Manzume-i Tıbb gibi eserlerin sahibi Nidâî, Kanuni'nin hekimbaşılarından Kaysûnîzâde Bedreddin gibi şair tabipler yetişmiştir. Çalışmamızın konusu olan Sıhhat u Maraz'ın yazarı Fuzûlî de XVI. asırda hayatını idame ettirmiş, önemli şair tabiplerdendir. Fakat XVI. yüzyılda daha önce mevcut olan tıp anlayışının daha ileriye götü-rüldüğünden söz edemeyiz. *"XVI. yüzyılda tıp büyük bir gelişme gösterememiş, Avrupa'daki tıbbî hareketlerden Osmanlı coğrafyası pek haberdar olamamıştır. İbn-i Sinâ'nın, Calinos'un, İbn-i Nefis'in tıbbı bu devirde de hâkimdir."*[10] Var olan bilgilerin üzerine yenilerinin konulamaması neticesinde de farklı bir gelişimin olması da mümkün değildir.

XVII. asra geldiğimizde çalışmamıza konu olan Mecmaʿ-ı Tıbb'ın yazarı Derviş Siyâhî-i Lârendevî başta olmak üzere, Neticetü't-Tıbb'ın yazarı, Mısır'da tahsil görmüş olan Emir Çelebi, IV. Mehmed'in de hekimbaşılığını yapmış olan Ahmed Dede, Seyit

[9] Veli Behçet Kurdoğlu, *Şair Tabibler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s.16
[10] Kurdoğlu, Age, s.17

Mes'ud Efendi, Acem Ali Çelebi, Yenibahçeli Mehmed, Mehmed Şifâî, Şaban Şifâî, Şemseddin İtâkî gibi şair tabipler ön plana çıkmışlardır. Bu asırda yavaş yavaş batıdaki gelişmelerden de haberdar olunduğunu görmekteyiz: *"XVI. asırda yaşamış olan İsviçreli tıp hocası Paracelsus'un buluşları XVII. asırda tıb âlemimize hâkim olmağa başlamıştır. Bu cümleden olarak, IV. Murad zamanında saray hekimlerinden Salih Nasrullah'ın Gâyetü'l-Beyan, Gâye fi't-Tıbb gibi eserlerinde Paracelsus'un tıp anlayışı esas tutulmuş ve Salih Nasrullah'tan sonra gelen yazar hekimler de bu kitaplardan faydalanmışlardır. Salih Nasrullah Oswald Caroll'un Basilica Chymica adlı eserini de Arabçaya çevirmiştir."*[11]

XVIII. asırda edebiyat, tıp ekseninde eserler vermiş isimleri, Kurdoğlu'nun *Şair Tabipler*'inden olduğu gibi nakletmeyi uygun görüyoruz: *"XVIII. asırda Kâmûsu'l-Etıbbâ ve Nâmûsu'l-Ellibâ isminde tercüme bir tıp lûgatı olan ve Hint-Türk imparatoru Şâh-Cihan'ın hususî tabipliğini de yapmış bulunan Mehmed bin Ahmed bin İbrahim adında bir tabîbi ve Devâü'l-Emrâz, Nizâmü'l- Edviye ve Müfredât adlı üç eser yazan Reisü'l-Etibbâ İsa Efendi'yi tanıyoruz. Yine bu devirde II. Bayezid Dârü'ş-Şifâ'sı başhekimi olup Lafzî mahlasıyla şiirler yazan Ahmed, Paracelsus'tan büyük çapta faydalanarak beş tıbbî eser yazan Ömer Şifâî ve bunun talebesi, onbir kitap sahibi ve şiirlerinde Münşî mahlası kullanan Mehmed, kudretli bir yazı üstadı olup İstanbul'un birçok müessese, medrese, mektep ve şadırvanlarında yazıları bulunan ve bilhassa Nuruosmaniye Camii'ndeki celî yazılarıyla meşhur, beş küçük tıbbî kitap sahibi Kâtipzâde Mehmed Refi' Efendi gibi şair tabipleri biliyoruz."*[12]

XIX. asır bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin dağılma devridir. Bu devirde diğer tüm alanlarda (askeri, mali, ekonomik) olduğu gibi, bilim ve kültürde de batının tesiri altında kaldığımız aşikârdır. *"İstanbul'un fethinden sonra Türklerin garpla olan temasları çok artmıştır. Lakin XIX. asra kadar Türk tababeti şark karakterini muhafaza eder ve ancak bu asırda tamamen garba döner."*[13] Nitekim bu durum tıp alanına da sirayet etmiştir. Türk tababeti de bu devirde batının tesiri altında kalmış ve oradan nakledilmiş bilgiler cereyanında eserler neşv ü nema imkânı bulmuştur. *"XIX. asırda*

[11] Kurdoğlu, Age, s.18
[12] Kurdoğlu, Age, s.18
[13] A. Süheyl Ünver, *Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1952, s.16

tababetimiz tamamiyle Avrupa'ya dönmüş ve Avrupa'nın ulûm ve fünûnu bize tamamiyle girmiştir."[14]

Bilindiği üzere modernleşme atılımlarıyla birlikte yurtdışına öğrenciler gönderilmiş ve onlardan batının tekniğini öğrenip, ülke sınırları içerisinde bunu uygulamaları ve öğretmeleri istenmiştir. Bu durum tabiplerimiz açısından da böyle olmuştur diyebiliriz. Zira batıdan getirilen modern tıp teknikleriyle birlikte tıbbımız tamamiyle batı refleksine bürünmüştür. *"XIX. asırda tıp âlemimiz batıya yönelmiş ve batılı bilginlerin eserleri çevrilmeye ve modern bir tıbbiye açılarak Avrupa'dan hocalar getirilmeye ve Avrupa'ya öğrenciler yollanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Hekimbaşı Behçet Efendi, Hekimbaşı Abdülhak Molla ve Hekimbaşı Hayrullah Efendi, Seyit Mehmed Sakib, Sadrazam Fuad Paşa gibi ünlü şair tabîbler yetişmiştir."*[15]

XX. yüzyıla geldiğimizde artık tamamıyla modern tıbbın metotlarıyla hareket ettiğimizi ve eski tıbbın bir kenara bırakıldığını söyleyebiliriz. Buna rağmen hala eski tıptan haberdar ve o alana vakıf kimseler de yok değildir. Özellikle de gelenekle bağlarını hala sıkı sıkıya koruyan kırsal kesimlerde, eski tıbba dair izlere sıkça rastlanmaktadır. Bu insanlar bilinçli ya da bilinçsiz anâsır-ı erbaadan, ahlât-ı erbaadan haberdardırlar ve bunu uygulayageliyorlardır. Öte taraftan eski tıbbı tamamıyla bir kenara itmek isteyen modern tıp da, çoğu hususta eski tıptan istifade etmekte ve bunun neticesini görmektedir. Psikolojiden koruyucu hekimliğe değin birçok alanda, eski tıp alternatif çözümler üretmekte ve neticede daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmaktadır.

XX. asırda öne çıkan şair tabiplerimizin adını da burada zikretmek gerekirse; Rıza Tevfik Bölükbaşı, Abdullah Cevdet, Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın tanıdık simalarından Cenap Şahabettin, Rahmi Duman, Ceyhun Atıf Kansu, İlhan Demiraslan bunlardan bazılarıdır. Bu isimler yaşarken ve ölürken, sanat ve sanatçı duyarlılığı göstermeleri bakımından da hassaten önemli yer tutarlar:

"Rıza Tevfik ölüm döşeğinde bulunduğu sıralar felçliydi. Sağ eli işlemiyordu. Aşağıdaki mısralar onun son şiiridir denebilir.

[14] A. Süheyl Ünver, *Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s.28
[15] Kurdoğlu, Age, s.19

Hiç onmayacak bir asabî derd-i serim var
Nazlım bugün ayrılma yanımdan kederim var!

Ben bîhaberim kendi sürekli elemimden
Gel nabzıma bak! Tut şu soğuk cansız elimden

Hiç onmayacak bir asabî derd-i serim var
Nazlım bugün ayrılma yanımdan kederim var!"[16]

[16] Nermin Yörük, *Sanatçı Doktorlar*, İstanbul, 1966, s.7

2. DİVAN EDEBİYATINDA TIP VE AHLÂT-I ERBAA

Tabî'at inhirâfın gör hevâ-yı ışkdan tende
İlâc it düşmedin sâkî mizâcum istikâmetden
Fuzûlî

Ahlât-ı erbaa ve eski tıp nazariyesine ait bir çok mefhum divan edebiyatında yer edinmiştir. Bir önceki başlıkta genel itibariyle Türk edebiyatında hastalık, sağlık, eski tıp ve ahlât-ı erbaa nasıl yer edinmiş, onu incelemiştik. Bu başlık altında ise divan edebiyatımızda bu hususlar ne şekilde geçiyor, onu irdeleyeceğiz. Ahlât-ı erbaa nazariyesine ait mefhumlar divan edebiyatında bazen doğrudan, bazen ise dolaylı yollardan işlenmiştir. Divan edebiyatı şairlerimizin, şairliklerinin yanı sıra fen ilimlerinde de kendilerini yetiştirdiklerini buradan hareketle rahatlıkla söyleyebiliriz.

"Ahlât-ı erbaanın eski tıptaki ve tıbba istinâd eden ilimlerdeki mevkii çok mühimdir. Hele edebiyatta dikkat çekecek mahiyettedir. Şairlerimiz bu hıltlardan her birini mazmunlarının icâbına göre kullanmışlardır."[17] Divan şiirinden ele alacağımız beyitlerle bu konu daha anlaşılır olacaktır:

Hamdülillâh ki mizâcında veliyy-i niâmın
İ'tidâl oldu bedîdâr u tagayyür nâbûd (Sünbülzâde Vehbî)

Şâir, "Elhamdülillah! Velinimetimin hastalığını mûcip olan ahlât muvânesizliği kalmadı. Şimdi bütün hıltlarda itidâl baş gösterdi. Bu yüzden hasta iyi oldu." diyor.[18]

"Sarardı şehd-i kelâmdan ehl-i derd yüzü
Müzeyyed-i illet-i safrâ olur şifâ-yı asel (Fuzûlî)

Bu beyit balın safrayı, yani harareti artırdığını gösteriyor. Harâretli hastaların solup sararması tabî'dir."[19]

"Ahmed Paşa, sevdâvî mizâç olduğunu söylüyor, balla tedavisini istiyor:

[17] A. Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar (Haz.: Cemal Kurnaz)*, TDV Yay., Ankara, 1992, s.27
[18] Onay, Age, s.28
[19] Onay, Age, s.66

Çün dil-i miskîni zülfün kıldı sevdâvî mizâç
Ey müferrih-leb buyur şehd-i şifân eyle ilâç

Eski tıbba göre ahlât-ı erbaa denilen balgam, safrâ, sevdâ, demden sevdâya karşı çiçek suyu nâfi' imiş:

Arak-rîz olsa ruhsârı tesellî-yâb olur hâtır
Mücerrebdir hele âb-ı şükûfe def'-i sevdâya (Nâşid)

Bu nîlî hokkada encüm değil sevdâ-yı devrāne
Müzehheb habb-ı eftîmûn ile tedbîr eder mehtâb (Münîf)

Cünûnumdan sarıldım sandılar zülf-i dil-ârâya
Ben eftîmûn ile buldum ilâc def'-i sevdâya (Yenişehirli Belîğ)

Yaralıya su içirmezler; çünkü kanın sulanacağını zannederler. Hâlbuki yaralılar suya çok haristir ve su bir zarar vermez:

Vehm ilen söyler dil-i mecrûha peykânın sözün
İhtiyât ile içer her kimde olsa yâre su (Fuzûlî)

Dil ruh-ı hoygerdeni bûs eyledikçe cân bulur
Çünkü gül-lâbla eder her hasta def'-i ihtilâc (Beğlerbeğili Hilmî)

Manâ: Terlemiş yanağını öptükçe gönül can bulur; çünkü titremeyi, yürek çarpıntısını her hasta gül suyu ile def eder."[20]

"Badem yağıyla tedâvî:

Olmaya çün kâbil-i sıhhat-mizâç
Rûgan-ı bâdâm yübûset verir
Tâli' bir küşteye idbâr için
Âhir ikbâl-i nühûset verir (Lâedri)

[20] Onay, Age, s.67, 108, 139, 286, 409

Kan almak:

Fasl-ı nîsânda fasd u lînet
Oldu mûcib-i hıfz-ı sıhhat (Nâbî)

Nar şerbeti ile tedâvî: Humma, sıtma gibi ateşli hastalıklarda, nar şerbeti verilirmiş.

İlâcı şerbet-i rümmân-ı la'l-i dilberdir
Ne dem ki hasta-i hicrânı teb-i melâl tutar (Nazîm)"[21]

Divan edebiyatı şairlerimizden birçoğu genelde tıp ilimleriyle, özelde ise ahlât-ı erbaa teorisiyle ilgilenmişler ve bunu da eserlerine yansıtmışlardır: *"Divan şairi, insanı doğrudan doğruya etkileyen sağlık sorununa karşı duyarsız kalamamıştır. Hayatının belirli bir döneminde hastalığı bizzat tecrübe etmesi kaçınılmaz olan şairin, yaşadığı bu tecrübeyi görmezden gelmesi beklenemez. Her ne kadar bu şiir, şairin beninden çok öte, mutlak bir subjektif evrene sahip olsa da içinde yaşanılan hâl sanat eserinde kendisine yer bulacaktır. Öte yandan sağlık, bireyi ve toplumu alâkadar eden bir sorundur. Bu sorunu çözümlemeye matuf gelişen tıp, sadece bir ilmî aktivite değil, aynı zamanda bir sanattır."*[22] Tıbbı da bir sanat dalı olarak görecek olursak, edebiyat ile ilişkili olması gayet doğaldır. Dolayısı ile divan şairlerimizin tıbba ait bilgilerini bir ayaklarını şiire basarak neşretmeleri de makul ve izah edilebilirdir.

Divan şairlerimizden adını burada zikretmediğimiz birçok şair tıbbı bilgilere haizdir. Burada birkaç ismi sayacak olursak: Ahmedî, Ahmed-i Dâ'î, Devâî, Emîr Çelebi, Halîmî, Lâfzî, Mehmed Şifâî, Merkez Efendi, Nidâî, Ömer Şifâî, Nasûhî, Sıfâtî, Sulhî, Şeyhî, Tabîbî, Yahya Efendi gibi meşhur isimlerin de aralarında bulunduğu birçok şair şiirlerine ve eserlerine tıbba dair hususları sirayet ettirmişlerdir. Bu isimlerden birkaçının şiirlerinden kesitlerle konu daha zengin bir hâl alacaktır:

[21] Onay, Age, s.409
[22] Bilal Kemikli, *"Divan Şiirinde Hastalık ve Sağlık"*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.16, S.1, 2007 s.20

Sehî Bey Tezkiresi'nde; *"çeşitli faziletleriyle ma'rûf, değişik özellikleriyle mevsûf, cihanın fâzılı ve devrinin kâmili"*[23] diye tanımlanan Ahmedî'den ahlât-ı erbaaya ait, alıntılanan şu dizeler dikkat çekicidir:

"Tabîiyyâtın oldı evvel erkân
Ki terkîb anun ile buldı ebdân

Od u yildür ü ol toprağ ile su
Ten öldükde varur yirine kamu

Bu safra od u balgam su havâ kan
Nedür sevdâ türâb ahlât-ı ebdân

Bu dördün birisinden olsa bu ten
Olaydı emin ol merg ü fenâdan"

Fuzûlî'nin muasırlarından Nidâî de tabip şairlerdendir ve birçok manzum tıp eseri vardır. Bunların arasından Manzume-i Tıb'da ahlât-ı erbaaya dair şu dizeleri buraya naklediyoruz:

"Biri safrâ anun biri demdür
Biri sevdâ öbürü balgamdur

Bedenün bunlar iledür kâ'im
İ'tidâl ile hoşdurur dâim"

17. asırda yaşamış olan Şu'ûrî Hasan, hastalıkların tedavisinde musiki makamlarının etkisini nazım yoluyla aktaran önemli bir isimdir. Bu makamlardan bazılarını Şair Tabipler'den buraya aktarıyoruz:

"Râst makâmı felc illetini def eder:
Sûziş-i derd ü gamı olsa aceb mi dil-firîb
Râst eyler nâlesin gülşende her dem andelîb

[23] Mustafa İsen, *Sehî Bey Tezkiresi*, Akçağ Yay., Ankara, 1998, s.114

Nevâ makamı ırku'n-nesâya iyi gelir:
Râh-ı ruh-efzâ ile hoşdur sadâ-yı sâz ü ûd
Bâ-husûs ide Nevâ âhengini mutrib sürûd

Uşşâk makamı nikris ağrılarına faydalıdır, uyku getirir, rehâvet verir:

Nâle-pervâz olsa bülbül mevsim-i nevrûzdur
Nağme-i Uşşâkı gûş et bezmde dil-sûzdur"[24]

19. asırda yaşamış, aynı zamanda telif ve tercüme bir çok eser kaleme almış olan Mustafa Behçet Efendi'den alacağımız ahlât-ı erbaa unsurlarını taşıyan şu beyitlerle örneklerimizi sonlandıralım:

Safrâ vü dem ü balgam ü sevdâ ki bu dördün
Her birleri bir levn ile kılmış çü tekevvün

Bu dört ile terkîb olunan tıynet-i insân
Benzer ki cibilli ola tab'ında televvün

Tıp ve edebiyat ayrı ayrı disiplinler olmasına karşın çalışmamız vesilesiyle her iki dalın iç içe geçebileceğine dikkat çekmiş oluyoruz. Ele aldığımız şiirler her ne kadar bir şairin dilinden kağıda dökülmüş olsa da onların diğer ilimlerden bağımsız olmadıkları anlaşılmaktadır. Biz burada konumuz gereği edebiyat ve tıbbın, daha özel bir ifadeyle ahlât-ı erbaanın ilişkisini irdelemeyi amaçladık. Fakat tıbbın dışında herhangi bir ilim dalı da edebiyat eserlerinde neşv ü nema bulabilir.

[24] Kurdoğlu, Age, s.170

İKİNCİ BÖLÜM

FUZÛLÎ VE SIHHAT U MARAZ'I

1. Hayatı

Asıl adı Mehmet bin Süleyman olan Fuzûlî, klasik şiirimizin mihenk taşlarından biridir. Azeri Türkçesi, Farsça ve Arapça gibi dillere, şiir söyleyecek kadar vakıf olduğunu, eserleri yoluyla müşahede ediyoruz. Fuzûlî, meydana getirmiş olduğu eserlerden de anlaşılacağı üzere velûd bir şair olmakla birlikte, birçok sahada söz söyleyecek bilgiye ve kudrete de sahiptir. *"Şiirleri ilim sahasındaki derinliğini gösterdiği gibi, muhtelif konularda kaleme aldığı eserleri de onun felsefe, tıp, tasavvuf ve dini konularda ne derece derin bir vukufa sahip olduğunu işaret etmektedir."*[25] Fuzûlî'nin doğum yeri hakkında net bir bilgi yoktur. Fuzûlî-i Bağdâdî olarak anılmasından mütevellit, onun Bağdatlı olduğu sonucuna varsak bile, kaynaklarda muhtelif yerler geçmektedir. *"Fuzûlî-i Bağdâdî olarak anılmasına rağmen, doğum yeri ihtimallere göre Hille, Necef veya Kerbelâ olarak gösterilmektedir. Doğum tarihi de tam olarak bilinmemekle birlikte kendi sözü olan "menşe' ve mevlidim Irak"(888) ibaresinin ebced karşılığı olan 888/1483 tarihi son yıllarda kabul görmüştür."*[26]

Dönemin önde gelen şairleriyle tanış olan Fuzûlî'nin, divanlarının Anadolu'nun dört bir yanında bulunması, onun şairler arasında olduğu kadar halk nazarında da sevilen ve saygı gösterilen bir kimse olduğunu kanıtlar niteliktedir. İsmail Parlatır'ın Fuzûlî Türkçe Divanı'nın sunuş bölümünde dile getirmiş olduğu sözlerin de bu noktada dikkate alınması gerekir: *"... Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde bu divanın yüzlerce el yazmasının bulunduğunu da vurgulayalım. Bu durum, Fuzûlî'nin zamanından günümüze kadar ne denli bir şöhrete sahip olduğunu ve onun her coğrafyada sevilerek okunduğunu açıkça göstermektedir."*[27]

Fuzûlî'nin kullanmış olduğu şiir dili de onun bu denli rağbet görmesini kolaylaştırmıştır. *"Detaylı lügat anlamlarına yönelik olarak ustaca geliştirilen çağrışımlar*

[25] M. Nur Doğan, *"Fuzulî", Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, YKY, c.1, İstanbul, 2008, s.467
[26] A. Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul, 2005, s.258
[27] İsmail Parlatır, *Fuzulî Türkçe Divan*, Akçağ Yay., Ankara, 2012, s.10

ve devrin muteber ilimleri ışığında çözülebilecek anlamlar, onun şiirinin önemli bir cephesini oluşturur. İlk bakışta sadeliğine bakılarak kolayca anlaşılabilecek gibi görünen şiirleri derinleştikçe incelen bir sehlimümteni örneği oluşturur."[28] Şiirlerindeki incelik ve zarafet, onun temiz lisanıyla birleşince ortaya müthiş eserler çıkmıştır.

2. Eserleri

Fuzûlî edebiyat dünyamızda çok sayıda eseriyle tanınmış bir şahsiyettir. *"O aynı zamanda edebiyatımızın en fazla eser veren şahsiyetlerinden birisidir. Üç dilde (Türkçe, Farsça, Arapça) eser vermiştir."*[29] Onun eserlerini yurtiçinde ve yurtdışında birçok kütüphanede bulmak mümkündür. Fuzûlî'nin başta Türkçe ve Farsça Divan'ı olmak üzere edebî değeri haiz eserleri yanında ilmi kudreti ve edebi kimliğinin harmanlandığı diğer eserlerinin de ismini burada anmak gerekir:

Türkçe Divan:

Mensur bir dibace ile başlayan bu eser Fuzûlî'nin kasideleri, gazelleri, musammatları, kıt'aları ve rubaîlerinden müteşekkil bir yapı ihtiva eder. Fuzûlî'nin Türkçe Divanı üzerinde edebiyat sahasında birçok araştırma yapılmıştır ve yapılmaktadır. Ayrıca Fuzûlî'nin eserleri arasında en tanınmışı da bu divandır.

Farsça Divan:

Eserin isminden de anlaşılacağı üzere Fuzûlî'nin Farsça şiirlerini topladığı eseridir. Eser yine mensur bir dibace ile başlayıp kaside, gazel, murabba, müseddes, kıt'a, rubaî gibi türleri de kapsar. Farsça Divanı'nın, Türkçe Divanı'ndan daha hacimli olduğunu da belirtmek gerekir.

Arapça Divan:

Arapça şiirlerinin olduğunu bildiğimiz Fuzûlî'nin, Arapça Divan'ı olup olmadığı konusunda fikir birlikteliği yoktur. *"Fuzûlî'nin Arapça Dîvân'ı bugün elimizde bulunmaktadır. Kaynaklar Fuzûlî'nin Arapça şiirlerinin bulunduğunu kaydettikleri hâlde, sadece Sâdıkî-i Kitâbdâr Arapça divanının olduğunu belirtmektedir."*[30]

---

[28] Şentürk, Kartal, Age, s.259
[29] Doğan, Age, s.468
[30] Şentürk, Kartal, Age, s.260

Leylâ ve Mecnûn:

Leylâ ve Mecnûn mesnevisi, Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'yla birlikte en fazla tanınmış eserlerindendir. Leylâ ve Mecnûn hikâyesi, Arap ve İran edebiyatında çok sayıda kişi tarafından işlendikten sonra Türk edebiyatına intikal etmiştir. Bizim sahamızda yazılan Leylâ ve Mecnûn mesnevileri arasında başı çeken ve geçmişten günümüze popülerliğini koruyan Fuzûlî'ye ait olanıdır. Nitekim eserin nüshalarına birçok yerde ulaşmakla birlikte, eserin başka dillere çevrilmiş olması da bunun kanıtıdır: *"Yurtiçinde ve yurtdışında defalarca basılan bu eser Almanca, İngilizce ve Rusça gibi yabancı dillere de tercüme edilmiştir."*[31]

Hadîkatü's-süedâ:

Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi üzerine, Kerbela hadisesinin yıl dönümlerinde okunmak için kaleme alınan mersiyelerin tesiriyle, Fuzûlî tarafından yazılmış olan bu eser: *"...Maktel-i Hüseyn nevinin Türk diliyle vücuda getirilmiş en mükemmel ürünü..."*[32] olarak telakki edilmiştir.

Beng ü Bâde:

Safevi hükümdarı Şah İsmail'e ithaf edilen bu eser, Fuzûlî'nin ilk gençlik yıllarında kaleme aldığı, esrar ile şarap arasındaki hayali bir münazaranın sembolik bir ifadesidir. Kimilerine göre esrar burada II. Bayezid'i temsil ederken, şarap ise Şah İsmail'i temsil etmektedir.

Terceme-i Hadîs-i Erbaîn:

Eser adından da anlaşılacağı üzere kırk hadis tercümesidir. Kırk hadis tercümeleri İran ve Türk edebiyatında oldukça meşhurdur. Bu meşhur tercümelerden birisi de Fuzûlî'nin, İran'ın büyük şairlerinden kabul edilen Molla Câmî'den yapmış olduğu kırk hadis tercümesidir.

Sohbetü'l-esmâr:

Bu eser, meyvelerin birbirleri ile olan münasebetinden yola çıkarak, meyvelerin diliyle insanın hallerini anlatır. Beng ü Bâde'de olduğu gibi sembolik bir dille yazılmış

[31] Doğan, Age, s.469
[32] Doğan, Age, s.469

olan bu eser hakkında, Fuad Köprülü ve Abdulkadir Karahan gibi bazı isimler, eserin Fuzûlî'ye ait olmadığı görüşündedirler.

Heft-câm:

Fuzûlî'nin tasavvuf ve musikiye olan hakimiyetini açıkça gösteren eser, mesnevi tarzıyla Farsça olarak kaleme alınmıştır. Fuzûlî bu eserinde de musiki aletlerini(ney, tef, çeng, ud, tanbur, kanun) hayali olarak konuşturmuştur.

Rind ü Zâhid:

Zâhid'in babayı, Rind'in oğulu temsil ettiği bu eserde Fuzûlî bir nevi kendi kendisiyle konuşur. Zâhid ve Rind'in aralarında geçen konuşmalar yoluyla Fuzûlî'nin dünyaya dair düşüncelerini öğreniyoruz. Tasavvufta çokça geçen zâhid ve rind tipinin, nasıl bir ilişki içerisinde oldukları, eserde ortaya konmaktadır.

Risâle-i Mu'ammâ:

Küçük bir risale boyutunda olan bu eser, Fuzûlî'nin muammalarından meydana gelmektedir.

Matla'u'l-i'tikâd fî Ma'rifetü'l-mebde' ve'l-me'âd:

Arapça olarak kaleme alınmış olan bu eser, yine risale boyutunda olup kelama ilişkin bilgiler içermektedir. Fuzûlî'nin dinî ilimlere olan bilgisini göstermesi bakımından adı geçen eser, önemli bir yere sahiptir.

Enîsü'l-kalb:

Bahrül'l-ebrâr isimli Hakanî'ye ait olan kasideye nazire olarak yazılan bu eser, 134 beyitten oluşmaktadır. Fuzûlî'nin bu kasidesini devlet merkezi olan İstanbul'a gönderdiğini öğrenmekteyiz: *"Fuzûlî Bağdat'ın fethinden once yazmış olduğu bu kasidesini, Bağdat'ın fethinde etkili olması için adalet yeri olan İstanbul'a göndermiştir."*[33]

[33] Şentürk, Kartal, Age, s.260

Mektupları:

Fuzûlî'nin bilinen Şikâyetnâme adlı meşhur mektubunun yanında birkaç mektubu daha vardır. Şikâyetnâme, Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi'ye yazılmıştır. Bunun yanı sıra Fuzûlî'nin Musul Mirlivası Ahmed Beg'e, Ayas Paşa'ya, Kadı Alâüddîn'e ve Kanunî'nin oğlu Şehzâde Bayezid'e de yazmış olduğu mektupların varlığı bilinmektedir.

Tüm bu eserlerin yanında çalışmamıza konu olan Sıhhat u Maraz da Fuzûlî'nin ulaşılabilen eserleri arasındadır. Sıhhat u Maraz ayrı bir başlık altında, daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bunların ötesinde, kütüphane taramaları neticesinde, Fuzûlî'ye ait başka başka eserlerin de çıkması muhtemeldir.

Çoğunluğu mesnevi nazım türüyle yazılmış olan bu eserlerin birçoğu klasik edebiyatımızın ne kadar zengin olduğunu gösteren birer belge niteliği taşırlar. Kimi tercüme, kimi telif; kimi manzum, kimi mensur yazılan bu eserler, Fuzûlî'nin diğer dillere hakimiyetini ve edebî kabiliyetini daha da perçinlemektedir.

2.1. Sıhhat u Maraz

16. yüzyılın en müstesna şahsiyetlerinden Fuzûlî, Sıhhat u Maraz adlı eseriyle tıbba ilişkin bilgilerini alegorik bir hikâye ile bizlere sunmuştur. Sıhhat u Maraz'ın başka isimlerle zikredildiğini de görüyoruz: *"Sıhhat u Maraz, bazı kaynaklarda Hüsn ü Aşk, Ruh-nâme ve Sefâret-nâme-i Ruh isimleriyle de anılmaktadır."*[34]

Sıhhat u Maraz, Fuzûlî tarafından kaleme alınmış, onun şairliğinin, edipliğinin, mutasavvıflığının yanında tabipliğinin de olduğunu bizlere gösteren önemli bir eserdir. Eserde Fuzûlî, her ne kadar tıbba dair bilgilerini yansıtmış olsa da şairane üslubunun tesiri de rahatlıkla görülmektedir. Eserin hacim olarak risale boyutunda olması hasebiyle az söz ile çok bilgi verilmek amaçlanmıştır. Öte taraftan Sıhhat u Maraz bir yanıyla da tasavvufi bir eserdir diyebiliriz. Nitekim eser işleniş itibariyle bir nevi tasavvuftaki basamakları da yansıtmaktadır. Özellikle eserin son kısmında "aşk"ın kendi kendine ulaşması, tasavvuftaki vahdet mertebesinin tezahürü gibidir.

[34] Kemikli, Age, s.22

Burada Sıhhat u Maraz hakkında görüş bildiren bazı isimlerin, eserin içeriği ve işlenişi hakkında söyledikleri sözleri ele almak gerekir:

Abdulbaki Gölpınarlı: *"Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz adlı eseri bu tarzdaki eserlerin en orijinali ve en mükemmelidir. Metîn bir üslûpla hakikaten Fuzûlî'ye yakışan san'atkârane bir tarzda yazılmış olan risale muhteva bakımından iki kısma ayrılabilir. Birinci kısımda pek az tasavvuf, pek çok bilginlik var. İkinci kısım tamamile şairane olup çok güzel bir tarzda yürüyerek tamamile tasavvufî bir mahiyet alıyor."* Ayrıca Gölpınarlı'nın Fuzûlî ile ilgili şu sözlerinin de üzerinde durulması gerekir: *"Aklî ve naklî ilimleri bilen, hattā hikmet ve hendeseden behresi bulunduğunu bildiren Fuzûlî'nin, bu kitap vasıtasile tıp ilminde de adamakıllı rüsuhu olduğunu anlıyoruz."*[35]

Hüseyin Ayan'ın Fuzûlî ve eserleri hakkındaki tespiti de yerinde bir tespittir:

"Fuzûlî'nin üç dilde yazdığı eserleri göz önünde tutularak ifade etmek mümkündür ki,

Divanlarında mutasavvıf,

Leylâ ile Mecnûn'da olağanüstü bir hikâyeci,

Beng ü Bâde'de ve Sohbetü'l-Esmâr'da; temsilî olarak iki devlet anlayışını ve başındakileri mukayese eden bir siyasetçi,

Sohbetü'l-Esmâr'da, meyveleri konuşturan bir nebâtâtçı,

Hadîkatü's-Süedâ'da bir târihçi,

Mektuplarında, özellikle Şikâyet-nâmesi'nde bir içtimaiyâtçı,

Rind ü Zâhid'inde bir eğitimci,

Matla'u'l-İ'tikâd fî Ma'rifeti'l-Mebde'-i ve'l-Me'âd ile Terceme-i Hadîs-i Erba'în'inde bir İslâm bilgini,

[35] Abdülbaki Gölpınarlı, *Sıhhat u Maraz*, İÜ Tıp Tarihi Enstitüsü, Muhammed b. Süleyman el-Bağdadi Fuzûlî, s.11

Hüsn ü Aşk (Sıhhat u Maraz)'ında ise bir tabîptir."[36]

Hüseyin Ayan, Sıhhat u Maraz'ı Gölpınarlı'dan farklı olarak kategorize ediyor:

"Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı tıbbı üç bölümde ele almaktadır: (Aslında risâle iki kısımdır.) (Birinci kısım Tıp)

Birinci Bölüm'de: Sıhhat nedir? (Hüsn)

İkinci Bölüm'de: Maraz nedir? (Hastalık)

Üçüncü Bölüm'de: Tedâvî nedir?"[37]

Sıhhat u Maraz'a ilişkin Muhittin Eliaçık'ın ifadeleri ise şunlardır: *"Fuzûlî, Sıhhat u Maraz adlı eserinde zamanının tıp bilgilerini her yönüyle kavramış bir tabip kimliğiyle görünür. Fuzûlî'nin bu eserinde eski tıp anlayışını belirleyen ahlât-ı erbaa teorisi hâkim olup bu teoride, insan bedenini oluşturan dört sıvı (kan, safrâ, sevdâ, balgam) dengede olunca bütün beden de sıhhatli olmaktadır. Tıpla daha ziyade teorik düzeyde ilgilendiği belli olan Fuzûlî'nin tıp bilgilerinin, tıbbın bizzat içinde olan bir tabiple birebir aynı olmayacağı ve edebî, alegorik yönler içereceği tabiîdir. Nitekim bir aşk hikâyesinin anlatıldığı Sıhhat u Maraz'da tıp terim ve bilgileri kullanılarak alegorik bir anlatım sergilenmiş, bazı pratikler farklı anlaşılabilecek şekilde verilmiştir."*[38]

Bütün bu ifadelerden hareketle hem Fuzûlî hakkında hem de Sıhhat u Maraz adlı eseri hakkında malumat sahibi oluyoruz. Görülüyor ki Fuzûlî kendisini tek alanla sınırlandırmayıp şairliğinin yanında fennî ilimlerde ve beşerî ilimlerde de söyleyecek sözü olduğunu göstermiştir. Öte yandan Sıhhat u Maraz'ın, diğer adıyla Hüsn ü Aşk'ın hem edebiyat hem tıp alanına hitap eden müstesna bir eser olarak edebiyat ve tıp sahasında yerini alması gerekir.

[36] Hüseyin Ayan, "*Fuzûlî'nin Hüsn ü Aşk (Sıhhat u Maraz)'ı"*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.3, 1997, s.115
[37] Ayan, Age, s.116
[38] Muhittin Eliaçık, *"Sıhhat u Maraz'da Ahlât-ı Erbaa'nın İşlenişi"*, Mukaddime, S.1, 2010, s.127

2.1.1. Sıhhat u Maraz'da Ahlât-ı Erbaa

Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı alegorik bir aşk hikâyesi olmasının yanında ahlât-ı erbaa teorisine ilişkin bilgileri de içeren zengin bir metindir. Buradan yola çıkarak Fuzûlî'nin tıpla olan ilişkisinin en üst seviyede olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Eserde insan bedeninin nasıl rahata ereceği, hastalıklarla nasıl baş edeceği, insan vücudundaki bahsetmiş olduğumuz dört hıltın nasıl muvazenede olacağı bahsini Fuzûlî hikâye ederek ve her sembole bir anlam yükleyerek anlatmıştır. *"Sonuç olarak, Sıhhat u Maraz'da sıhhatli, güçlü, ancak hıltların gaflet ve zevk ü sefasıyla düzeni bozulan Ruh'un, kendi güzel zatını ancak zayıf ve arıklıkta anladığı mesajı verilmiştir."*[39]

Sıhhat u Maraz'ın birinci kısmında ahlât- erbaaya ilişkin bilgilerin daha yoğun olduğunu görüyoruz. Başta da belirttiğimiz gibi eserin ilk kısmı daha çok bilgi vermeyi amaçlarken ikinci kısım daha çok tasavvufî manalar içeren estetiğin daha ön planda tutulduğu bölümler olarak dikkat çeker. Eserin ilk kısmından alacağımız pasajla konu daha anlaşılır olacaktır: *"Ruh adlı yaratılışı ve tabiatı temiz, bütün faziletleri haiz birisi vardı. Doğduğu yer Ceberut âlemi, konduğu yer Lâhut fezasıydı. Bir gün başına sefer havası düştü. Nâsut âlemine ayak bastı. Beden adlı bir ülke gördü ki yedi iklim, o ülkenin yedi uzvundan ibaretti. O geçimi bol ülkede müşterek olarak dört kardeş hüküm sürüyordu: Birincisi Kan, ikincisi Safra, üçüncüsü Balgam, dördüncüsü Sevda idi. Birbirlerine muhalif oldukları halde eşsiz, örneksiz bir surette birleşmişlerdi. Öyle uyuşmuşlardı ki ayrılmalarının imkân ve ihtimali yoktu. Birbirlerine olan sevgileri bakımından erkân diye anılmışlar, (tabiatlarındaki) tenakuz bakımından ezdad diye şöhret bulmuşlardı. İhtilâtları vücuda sebep ve bu ihtilât yüzünden onlara ahlât kelimesi lekab olmuştu. O dört iş bilir hâkimin ihtimamile o ülkede dört nehir akmaktaydı ki o nehirlerin faydalarından bir âlem ma'mur oluyordu. Nehirler acı, ekşi, tatlı, tuzluydu. Onlardan da dört hâsıyyet: Yübuset, rutubet, hararet, bürudet husule geliyordu. O dört güzel tabiat, Mizac adlı bir kızın idaresine tabi ve tasarrufu altında bulunuyordu."*[40]

Ele aldığımız bölümde de görüldüğü üzere Fuzuli ilk kısımda bile sanatkârane üslubundan çok fazla ödün vermemiştir. Öte yandan ahlât-ı erbaaya ilişkin unsurların sıralı ve düzenli bir şekilde verilmesi de eserin bu yönünden faydalanılmasını kolaylaştırmıştır. Eser mensur olmasına ve Farsça'dan tercüme edilmesine rağmen,

[39] Eliaçık, Age, s.137
[40] Gölpınarlı, Age, s.23

Fuzûlî'nin estetik dili, kendisini muhafaza etmesini bilmiştir. Eserde geçen ahlât-ı erbaaya ilişkin unsurların incelikli bir şekilde işlenilmesi bunun en büyük göstergesidir. Bu unsurların birer kahraman olarak hikâyenin içinde yerini alması da ilginçtir: *"Ruh, Gönül şehrinde hoşhal olunca işret ve mürada erişme esbabını hazırladı. Birgün meclis kurdu ve ülkenin hünerlilerini huzura çağırttı. Sevda, misk elbisesile kendisini bezedi. Kan, gül renkli libasla süslendi. Balgam aklar giyinmeye çalıştı. Safra, sarı elbise giyindi. Bu renkle meclisi aydınlattılar ve meclistekilerin dimağını menekşe, susen, nesrin, nergis kokusu ta'tir ettiler."*[41]

Mecmaʿ-ı Tıbb'dan ayrı olarak Sıhhat u Maraz'da hıltların hangi organda yer ettiğini açıkça görmekteyiz: *"Sevda dalakta karar etti. Safra ödü bezemeğe koştu. Kan ciğerde konak tuttu. Balgam akciğerde ikamet eyledi."*[42]

Hikâyenin devamında hıltların organlara yerleşmesinden sonra aralarında anlaşmazlıkların baş göstermesini ve Maraz'ın hasıl olarak, hıltlar arasına nifak soktuğunu görüyoruz. Fakat daha sonra hıltlar Maraz'ın kötülük getirdiğini görerek birer birer onunla bağlarını koparmışlardır. Sonrasında ise Sıhhat ile dost olmuşlardır. Ayrıca burada Sıhhat u Maraz'da hıltların organlara yerleştirilişini, tablodan farklı olarak verildiğini de belirtmek gerekir: *"Sıhhat u Maraz'da dört hılttan balgam ve kanın, ahlât-ı erbaa teorisine göre farklı organlarda oturdukları görülmektedir. Tedavi konusunda da safrâ ve balgamda, tatlarına uygun düşmeyen bir perhiz uygulanmıştır. Bu farklar dışında, Sıhhat u Maraz ahlât-ı erbaa teorisine büyük ölçüde uygun biçimde yazılmıştır."*[43]

Metinden de almış olduğumuz bu bilgiler ışığında, Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz adlı eseriyle, tıp sahasında da ziyadesiyle donanımlı bir alim olduğunu söylemek imkan dahilindedir. Tıbba dair bir eserin alegorik bir dille bu şekilde hikâye edilerek ele alınmasını, Fuzûlî'nin kabiliyetiyle ilişkilendirmek yerinde olacaktır. Biz bu eser vasıtası ile Fuzûlî'nin birden fazla özelliğinin tek eserde toplandığına şahitlik ederiz. Fakat Sıhhat u Maraz'da temayüz eden en önemli özelliği eski tıp hakkında bilgisidir. Buradan hareketle, Fuzûlî için Gölpınarlı'nın şu ifadeleri daha açıklayıcı olacaktır: *"Fuzûlî'yi şiirlerinden verdiğimiz misaller ve Sıhhat u Maraz'ın bu ilk kısmı ile bir*

[41] Gölpınarlı, Age, s.24
[42] Gölpınarlı, Age, s.25
[43] Eliaçık, Age, s.140

hekim olarak takdim etmek, belki büyük bir cür'ettir, belki pek acele bir hükümdür. Hiçbir vakitte biz böyle bir iddiaya girişmiyoruz. Ancak şu kadar var ki gerek misallerimiz ve gerek Sıhhat u Maraz bu birinci kısmı bize Fuzuli'nin eski tıbbı pek iyi bildiğini gösteriyor. Bu hususta iddiaya ve iddiayı isbata kalkışmaya hiçbir lüzum yok; eser meydanda. Fuzûlî ihtimal bir hekimdi, ihtimal değildi. Ancak doktor olmasa bile zamanındaki tıbbı bir doktor kadar bildiği muhakkaktır."[44]

[44] Gölpınarlı, Age, s.13

DERVİŞ SİYÂHÎ-İ LÂRENDEVÎ VE MECMAʿ-I TIBB'I

1. Hayatı

XVI. yüzyılın sonları XVII. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilen Siyâhî'nin ne zaman doğup ne zaman vefat ettiği hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Eserlerine baktığımız vakit hekim bir şair olduğunu ve Lârende'de doğduğunu görüyoruz:

"Oḳunduḳça kitābım Mecmāʿ-ı Ṭıb
Siyāhī'ye duʿālar ide ṭālib

Ṣorarlar ise mevlūdumdan el-ān
Ṣılam Lārende vü şehrim Ḳaraman"[45] *(MT/1551-1552)*

Mecmaʿ-ı Tıb adlı eserin yanında Siyâhî'nin tıbba dair başka eserlerinin de olduğunu görüyoruz. Sözlük biçiminde hazırlanmış Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ bunlardan birisidir. Ayrıca bu eserlerin nüshalarının Anadolu'nun dört bir yanındaki kütüphanelerde bulunması bizlere Siyâhî'nin ne kadar çok tanındığını ve okunduğunu gösteriyor diyebiliriz. Biz bu çalışmamızda eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshasını esas aldık. Fakat başta İstanbul kütüphaneleri olmak üzere Manisa, Çorum, Ankara gibi birçok Anadolu vilayetinde Siyâhî'nin eserleriyle karşılaşmak mümkündür.

Siyâhî'nin tıp ilmini Mısır'da kaldığı yıllarda intisap ettiği Molla Muhammed'den öğrendiğini de kendi eserinden yola çıkarak söyleyebiliriz:

"Mıṣır'da sākin oldum nice yıllar
Oḳudum ʿilm-i ṭıbbı anda ekṣer *(MT-38)*

[45] Bizim esas aldığımız kaynak istinsah olduğu için, müstensihin ismi Hüseyin, memleketinin ismi ise Boğaz Hisarı olarak geçmektedir:
Oḳunduḳça kitābım mecmāʿ-ı ṭıb
Hüseyin'e duʿālar ide ṭālib

Ṣorarlar ise mevlūdumdan el-ān
Ṣılam Boġaz Hiṣārı şehristān

Var idi anda bir üstād-ı kāmil
Mışır içinde sākin idi ḥāşıl

Velī Bağdadi idi aslı anuñ
Birinden idi burc-ı evliyānuñ

Aña dirler idi Molla Muḥammed
Baña tālim için oldu muḳayyed" *(MT/43-45)*

Siyâhî hakkındaki bilgilere daha çok kendi eserlerinden yola çıkarak ulaşabiliyoruz. Bunun dışında Siyâhî'nin Derviş sıfatından yola çıkarak onun Mevlevîliğe bağlı olduğunu görüyoruz. *"Osmanlı Müellifleri'nde Derviş Siyâhî'nin zamanın güçlü doktorlarından olup Mevleviliğe bağlı olduğu belirtilir."*[46]

2. Eserleri

Siyâhî'nin araştırmalar neticesinde iki adet eseri olduğu sonucuna vardık. Bunlardan birincisi ecza adlarının sıralandığı bir tıp sözlüğü olarak dikkat çeken Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ'dır. Diğer eser ise çalışmamıza konu olan Mecmaʿ-ı Tıbb adlı eserdir.

2.1. Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ

Eser isminden de anlaşılacağı gibi ecza terimlerini kapsayan bir sözlüktür. Eserin içeriği ve yazıldığı tarihle ilgili kapsamlı bilgiyi Yusuf Öz'den aktarıyoruz: *"Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ, Arapça, Farsça ve Yunanca tıbba dair terimlerin, ilaç ve eczacılıkta kullanılan bitki adlarının Türkçe karşılıklarını veren bir tıp sözlüğüdür. Eser 1035/1626 yılında yazılmış ve bu tarih, eserin sonunda yer alan ve içeriğe de kısaca değinilen aşağıdaki beyitlerde söylenmiştir:*

Bi-hamdillâh tamâm oldu kitâbet
Erişdi hazret-i hakdan 'inâyet

[46] Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, TDK Yay., Ankara, 2010, s.190

Kamu eczâda her müşkil lügâtı
Lisân-ı Türki yazdım müşkilâtı

Ola tâlib olan ihvâna âsân
Anunçün Türkiye döndürdüm elân

Bin otuz beşde iken sâl-i hicret
Tamâm oldu irüp hakdan 'inayet"[47]

Mecmaʿ-ı Tıbb'ın olduğu gibi bu eserinde nüshalarına Türkiye'nin birçok kütüphanesinde rastlamak mümkündür. Buradan da Derviş Siyâhî'nin gayet okunan ve talep olunan bir alim olduğu kanısına varmakla bir yanlışlık yapmış olmayız herhalde. Aynı zamanda eserleri bu derece yaygın olan müellifin kendisinin de çokça gezen ve araştıran bir ilim adamı olduğu kanaatine şuradan varıyoruz: *"Müellif, bu eserin başlangıcında, Mısır'da ve diğer yerlerde on yıl seyahat ederek, rastladığı üstadlardan tıb ilmi için gerekli eczaların, müşkil olan isimlerini toplayıp bir çok kitap ve risale okuduktan sonra bu eseri yazdığını söylemektedir."*[48] Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ için kullanılan bu ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Eserin nüshaları hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir:

"Diğer nüshaları:

Ankara, AÜ DTCF Ktp., M. Con 638; Milli Ktp., A. Ötüken 99; İstanbul, Cerrah Pş. Tıp Fak. Ktp., Tıp Tarihi 19/2, 146/2; Süleymaniye Ktp., Hafid Ef. 455/7, Hamdiye 1034/; TSMK Revan 1690/3 (1033 h.) İzmir, Çapa Tıp Fak. Ktp., Tıp Tarihi 3338/2; Manisa, İHK, 144/2"[49]

2.2. Mecmaʿ-ı Tıbb:

Eser adından da anlaşılacağı üzere tıbba dair bilgiler içeren bir eserdir. Yazıldığı dönem itibariyle Anadolu'da tıbbın ne denli geliştiğine ışık tutması hasebiyle önemli bir değere sahiptir. Tıbba dair eserlerin özellikle 15. yüzyıldan sonra Anadolu'da sıklıkla kaleme alındığını görmekteyiz. *"Anadolu'da 13-16. Yüzyıllarda telif veya tercüme*

[47] Yusuf Öz, Age, s.190
[48] Kurdoğlu, Age, s.147
[49] Öz, Age, s.191

olarak yazılmış, bilinen elliden fazla Türkçe tıp eseri tespit edilmiştir. Bu eserlerden birisi de 17. yüzyıl başlarında Karamanlı Dervîş Siyâhî-i Lârendevî tarafından kaleme alınan manzum Mecmaʿ-ı Tıbb'dır."[50] 13. ve 16. yüzyıllar arasında bu denli zengin bir tıp sahasına ulaşılmış olması, Osmanlı'da tababete verilen değerin ne denli büyük olduğunu gösterir. Diğer taraftan Mecmaʿ-ı Tıbb odaklı konuya yaklaşacak olursak, bizatihi bu eser bile Anadolu'da tıbbın ne derece mühim bir yer tuttuğunun kanıtıdır. Nitekim eserin çok fazla nüshası vardır ve bunlar Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki kütüphanelerde mevcuttur.

Biz bu çalışmamızda eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan nüshası başta olmak üzere, Ankara Milli Kütüphane ve Konya Yazma Eserler Bölge kütüphanesinde bulunan nüshalarından faydalandık. Böyle olmakla birlikte nüshalar arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekmiş olduk.

Nüshalar arasındaki karşılaştırmalı tahliller sonucunda, elimizdeki nüshanın Hüseyin adlı bir müstensih tarafından istinsah edildiğini gördük. Siyahî'nin diğer nüshalardan hareketle Karaman-Lârendeli olduğunu öğrenmiştik. Yine ana nüshalar Sultan Ahmed'e ithaf edilirken, istinsah edilen metnin yaklaşık yüz yıl sonra saltanata geçen Sultan Mahmut'a ithaf edilmesi, eserin dikkat çeken bir başka noktasını oluşturur.

Eserin Konya ve Ankara nüshalarının arasında çok fazla dikkat çeken farklılıklar olmasa da Süleymaniye nüshası -istinsah edilmiş bir metin olması sebebiyle- hem içeriğin daha genişletilmiş olması ve hem de diğer nüshalarda göze çarpan yazım ve vezin hatalarının giderilmiş olması noktasında daha sahih bir yapıya sahiptir diyebiliriz.

Mecmaʿ-ı Tıbb'ın 17. yy. başlarında yazılmış olmasına rağmen kanaatimizce bugünkü tıbba bile ışık tutacak bilgilere sahiptir. Çünkü eser içerik itibariyle salt tedavi isimlerini vermekle kalmıyor, bunlara çözüm önerisi getiriyor. Bunun yanı sıra eser içerisinde geçen ilaçların yapım aşamaları da ayrıntılı bir biçimde ortaya konuyor. Ve hangi ilacın hangi hastalık üzerinde etkili olacağı da detaylı bir biçimde ortaya konulmuştur. İnsanın hastalıktan korunmak için hangi yöntemlere başvurması gerektiği, yine açık bir şekilde ifade bulmuştur. Mesela su içmekten hangi vakitlerde imtina gösterilmesi gerektiğine dair şu mısralar dikkat çekicidir:

[50] Muhittin Eliaçık, *"Dervîş Siyâhî Lârendevî'nin Manzum Mecma'-ı Tıbb'ı",* İmaret Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık, 2010, s.77

“Yimek yisen anuñ ardınca fi’l-ḥāl
Ṣu içme eyle te’ḫīr olma meyyāl

Daḫı nıṣfu’l-leyilde uyanup hem
Ḥaẕer ḳıl ṣuyı zinhār içme ol dem

Cimāʿ itdükde andan ṣoñra zinhār
Ṣu içme tīz saña andan żarar var

Girüp ḥammāma çıḳsan ṣoñra aṣlā
Ṣu içme der-ʿaḳab ṣabreyle cānā

Ne cins meyve olursa yiyüp anı
Ṣu içme der-ʿaḳab geçür zamānı

Ṣuya bu beş maḥalde olma rāġıb
Ṣaḳınmaḳ kişiye kendin münāsib” *(MT/74-79)*

Bu mısralarda verilen bilgilerden yola çıkarak gündelik hayata ilişkin pratik bilgilerin de eser içerisinde yer ettiğini görmüş oluyoruz. Eser bu itibarla salt bir zümreye hitap etmekten öteye geçmiştir diyebiliriz. Bu yönüyle hem zenginleşmiş hem de halk nazarında itibar görmüştür. Bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda, Mecmaʿ-ı Tıbb’ın gerek bu isimle, gerek başka isimler altında (Manzume-i Tıbb, Mecmuatü’t-Tıbb vs.) ne denli yaygın olduğuna bir açıklama getirilebilmektedir.

2.2.1. Mecmaʿ-ı Tıbb Nüsha Tavsifi

Mecmaʿ-ı Tıbb'ın Anadolu'da birçok kütüphanede bulunduğundan bahsetmiştik. Bu bölümde biz, esas olarak üzerinde durduğumuz nüshaların tavsifini yapacağız. Ele aldığımız nüshaların bulundukları kütüphaneler ve özellikleri aşağıdaki şekildedir:

Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası: "Murâd Buhâri 260" arşiv numarasıyla kayıt altına alınmıştır. 61 yapraktan oluşan eser, nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Eser ismi Mucemmaüt-Tıbb olarak geçmektedir. Bizim esas aldığımız bu nüsha istinsah bir eserdir ve istinsah tarihi 1784 olarak geçmektedir. Eser sonuna eklemiş tablo hariç 1552 beyitten müteşekkildir.

Milli Kütüphane Nüshası: "06 Mil Yz A 578/6" arşiv numarasına kayıtlıdır. Yazı türü nesih olan bu eserin kağıt türü "suyolu filigranlı"dır. Yaprak sayısı 46b-82b arasındadır. Eser burada Manzûme-i Tıbb adıyla kayıt altına alınmıştır. Yazarın ismi Molla Siyâhi olarak geçen bu nüsha da yine "yazmalar.org"tan aldığımız bilgiye göre istinsah bir eserdir ve istinsah tarihi miladi 1653'tür.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Nüshası: "42 Kon 2739/1" arşiv numarasına kayıtlı olan bu nüsha Mecmaʿ-i Tıbb adıyla kayıt altına alınmıştır. 34 varaktan oluşan bu nüshanın yazı türü nesihtir.

Eserin diğer nüshalarını, kayıtlı bulundukları yerlerle birlikte şu şekilde sıralayabiliriz:[51]

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi: Mecmaut-Tıbb (Arşiv no: 19 Hk 2927/1)

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi: Mecmûa-i Tıbb (Arşiv no: 19 Hk 2948/1)

Manisa İl Halk Kütüphanesi: Mecmûa-i Tıbb (Arşiv no: 45 Hk 1858/2)

Süleymaniye Kütüphanesi: Mücemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 2039/1)

Kemankeş Emir Hoca (Selim Ağa Ktb.): Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 1/350)

Köprülü Kütüphanesi: Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 2. Bölüm 1/353)

[51] Nüshalarla ilgili bilgiler www.yazmalar.gov.tr sitesinden alınmıştır.

Cerrahpaşa: Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 478)

Aziz Mahmut Hüdâi Kütüphanesi: Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 2/1735)

Lala İsmail Efendi (Murad Molla Ktb.): Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 3/389)

Bağdadlı Vehbi Efendi (Süleymaniye Ktb.): Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 1471)

Hüsrev Paşa (Süleymaniye Ktb.): Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 470)

Fatih (Süleymaniye Ktb.): Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 2/3586)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 7125)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 7129)

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi: Mecmaut-Tıbb (Arşiv no: Y-235/4)

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi: Mucemmaüt-Tıbb (Arşiv no: 34 Nk 3556/3)

2.2.2 Mecmaʿ-ı Tıbb'ın Bölümleri

Mecmaʿ-ı Tıbb, 120 başlık altında 120 bölüm olarak teşekkül etmiştir. Toplam 1552 beyitten oluşan eserde, hangi bölüm kaç beyitten oluşuyor onu da başlıkların yanında vereceğiz. Mecmaʿ-ı Tıbb ilaç isimleri ve tedavi yöntemlerini, bölüm bölüm şu başlıklar etrafında içerisinde bulunduruyor:

Giriş-23

Der Medh-i Pādişāh-ı ʿĀlem-penāh-14

Der Beyān-i Sebeb-i Te'līf-i Kitāb-30

Der Beyān-ı ʿİlm-i Ṭıbb-6

Tütme-31

Der Maʿrifet-i Faṣl-ı Evvel Bahār-6

Der Maʿrifet-i Faṣl-ı Yay-6

Der Maʿrifet-i Faṣl-ı Güz-6

Der Beyān-ı Faṣl-ı Şitā-6

Der Maʿrifetü't-Ṭabāyiʿ ve Ġalebe-i Dem-17

Der Beyān-ı Ṣafrā-7

Der Beyān-ı Ġalebe-i Sevdā-13
Der Beyān-ı Ġalebe-i Balġam-4
Der Beyān-ı Ḳaṣd u Ḥacāmat-20
Der Beyān-ı ʿİlm-i Nabż-20
Der Beyān-ı ʿİlm-i Ḳarūre-21
Bu Ḫasta Ṣıḥḥat Bulur mı-5
Ḥabbü'l-Eyāric-17
Devā-(y)ı Ḥabbü'l-Eyāric-5
Tütme-i Ḥabbü'l-Eyāric-19
Ḥabb-ı Şāhterec-22
Ḥabb-ı Ḳöḳıyā-17
Ḥabb-ı Eftimūn-28
Der Ẕikr-i Ḥabb-ı Māhiyyāt-39
Der Ḥabb-ı Zībaḳ-41
Der Ḥabb-ı Suʿāl-11
Ḥabb-ı Eftimūn-21
Der Beyān-ı Ḥabb-ı Ḳabż-31
Ḥabb-ı Ṣurencān-24
Zībaḳı Badü'l-Iṣlāḥ Ḥab Olmaġa Sālih Olur-52
Maʿcūn-ı Çūb-ı Çīnī-22
Der Maʿcūn-ı Kemmūn-16
Der Maʿcūn-ı Kemmūn Nevʿ-i Diger-7
Der Maʿcūn-ı Ḳulınc-12
Der Maʿcūn-ı Defʿ-i Demü'l-İshāl-22
Der Maʿcūn-ı Bevāṣır-ı İshāl-17
Der Maʿcūn-ı Suʿāl-15
Der Maʿcūn-ı Ṣaʿter-22
Der Ẕikr-i Maʿcūn-ı Devā-yı Fıtıḳ-14
Der Ẕikr-i Devā-yı Diger Fıtıḳ-16
Der Maʿcūn-ı Baṣal ʿUnṣul-10
Der Maʿcūn-ı Sünger-11

Maʿcūn-ı Ḳanūnī̇ Mefrah-17

Berş-i Laṭī̇f-24

Der Maʿcūn-ı Luġāzī̇-69

Der Ẕikr-i Şerbet-20

Der Zi-muġlāb-ı Diger-16

Der Muġlāb-i Diger-18

Der Şerbet-i Nükuʿ Mışrı-10

Der Şerbet-i Maṭbūh-ı Eftimūn-19

Der Ṣanʿat-ı Mā'-i Cübün-30

Der Şarāb-ı Zūfā-11

Der Şerbet-i Meyve-i Mersin-8

Der Şarāb-ı Berg-i Mersin-15

Der Şarāb-ı Encübār-13

Der Dühn-i Ferfiyūn-15

Der Ẕikr-i Dühnü'l-vird-19

Der Ẕikr-i Rūġan-ı Ḳıṣṣaü'l-ḥimār-18

Ḳamha-yı Eftimūn-18

Der Ḳamha-yı Diger-17

Der Ẕikr-i Iṣlāh-ı Ṣabr-ı Uṣḳutūri- 18

Der Iṣlāh-ı Maḥmūde-16

Der Ṣanʿat-ı Şahm-ı Ḥanżal-12

Der Ẕikr-i Devā-yı Baş Aġrısı-3

Der Ẕikr-i Devā-yı Ḳulaḳ-4

Der Ẕikr-i Devā-yı Göz Aġrısı-4

Gözde Olan Giciyike Devādır-6

Devā-yı Çeşm Şu İnse-4

Der Ẕikr-i Devā-yı Şarılıḳ-4

Der Ẕikr-i Devā-yı Aġız Aġrısı-5

Der Ẕikr-i Devā-yı Enf-3

Ümmü'ṣ-ṣıbyāna Devādır-3

Burun İçinde Çıḳan Çıbanlara Devādır-7

Baş ü Yüz ü Göz Şişlerine Devādır-8

Diş Aġrısına Devādır-4

Diş Etlerinde Kesne Devādır-3

Dil Altında Olan Maraża Devādır-8

Dil Aġrılanması Devāsındadır-2

Usḳur-ı Dem İdene Devādır-8

Diger İstifrāʿ İdene Devādır-2

Devā-yı Fuaḳ Baʿde Ḥıçḳırıḳ-3

Devā-yı Suʿāle-5

Devā-yı Aḥsen-9

Der Menāfiʿ-i Zibil-i Ṣıġır Şişlere Devādır-20

Devā-yı Cemre vü Nemle-10

Devā-yı Temregi-5

Diger Devā-yı Temregi-9

Devā-yı Baraṣ-5

Devā-yı Behaḳ Esved-8

Devā-yı Ḫıyaraḳ Yani Deşilmeyen Çıbanlar-7

Der Ẕikr-i Merhem-i Levn-15

Yılan u ʿAḳreb Ṣoḳduġuna Devādır-7

Çiçek Çıḳdıḳda Devādır-8

Miʿdesi Bozılup Ḳuṣṣa vü İshāl Olsa Devādır-8

Devā-yı Zehir-3

Ḳabıż Olanlar İçün Devādır-2

Devā-yı Ṣoġulcan-6

ʿAlāmāt-ı Ṣoġulcan-15

Diger Devā-yı Ṣoġulcan-6

Nevʿ Diger Ṣoġulcan-5

Devā-yı Ḫafaḳan-2

Devā-yı İstikāʿ-4

Devā-yı ʿUsrü'l-Bevl-11

Devā-yı Selīsü'l-Bevl-5

Devā-yı Ṭaḳṭīr-i Bevl- 4

Devā-yı Harīḳa-yı Bevl-6

Devā-yı Meşāneden Ḳan Var İken-14

Meşānede Olan Ṭaşa Devādır-7

Bevl Yolında Ṭaş Olsa Devādır-6

Nevʿi Devā-yı Bevāṣır-12

Nevʿi Devā-yı Bevāṣır-9

Ḥayż Görmeyen ʿAvrata Devādır-4

Ṭoġurmaḳda Zaḥmet Çeken ʿAvrata Devādır-4

Ḥamīle Olmayan ʿAvrata Devādır-15

Nevʿ Diger Ṭoġurmaḳda Zaḥmet Çekene Devādır-3

Ḳarında Mat Olan Uşaġa Devādır-3

Devā-yı Dāü'l-Feyl-11

Dizleri ve Ṭopuḳları Ṣızlayana Devādır-5

Der Maʿcūn-i Tiryāḳ-19

Ḫātimetü'l-Kitāb-16

Nüshalar arasındaki karşılaştırmalarımız neticesinde Mecmaʿ-ı Tıbb'ın en geniş kapsamlısının Süleymaniye nüshası (istinsah eser olması nedeniyle) olduğunu gördük ve bütün bu bölümlendirmeleri Süleymaniye nüshasını esas alarak derledik. Süleymaniye nüshasındaki bölümlerin diğer nüshalara göre daha uzun ve kapsamlı olmasını, istinsah bir eser olmasıyla açıklayabiliriz.

2.2.3. Mecmaʿ-ı Tıbb'da Ahlât-ı Erbaa

Derviş Siyahî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb'ında ahlât-ı erbaaya ilişkin detaylı bir biçimde üzerinde durulan bölümleri aşağıdaki görmemiz mümkündür. Bu bölümlerde ahlât-ı erbaa teorisinde geçen dört sıvının hangi mevsimlere göre ve hangi şartlara göre değiştiğini net bir biçimde görmekteyiz. Mecmaʿ-ı Tıbb'ın ahlât-ı erbaaya ilişkin önemli bilgiler vermesine karşın daha ziyade ilaç ve tedavi üzerine yazılmış bir eser olduğunu söylemiştik. Fakat ele almış olduğumuz bölümler gösteriyor ki, Siyahî ahlât-ı erbaa teorisine oldukça hâkim bir tabiptir.

Bahar mevsiminin ele alındığı aşağıdaki bölümde hangi hıltın galip geldiğini ve kişinin nelerden sakınıp nelere yaklaşması gerektiğini görüyoruz:

"DER MAʿRİFET-İ FAṢL-I EVVEL BAHĀR

Gel ey bu ʿilme ʿāşıḳ-ı ṭālib olañ
Eṭıbbā sözlerine rāġıb olañ

İşit aḥkāmını her faṣl-ı çāruñ
Bil imdi ḥikmeti evvel bahāruñ

Bu faṣluñ ṭabʿı oldı ḫār u rāṭıb
Bu faṣl içinde olur ḳan ġālib

Bu günlerde ḳan aldurmaḳ revādur
Vü hem müshil bu mevsimde sezādur

Muḥaldür ḫuşk ü serd olan ġıdālar
Münāsibdür yiyeler anı ekṣer

Fesādın defʿ ider ḳanuñ ṭaʿāmı
Yiyeler anı her ṣubḥ [u] şāmı" *(MT/104-109)*

Der Ma'rifet-i Fasl-ı Yay bölümünde kişinin yaz mevsiminde hangi hıltın tesiri altında olduğunu görüyoruz. Ve kişi tesiri altında kaldığı hılta göre nasıl bir reaksiyon göstermeli, bu bölüm bunların cevabını veriyor:

“DER MAʿRİFET-İ FAṢL-I YAY

Ẕikir ḳıl faṣl-ı yay daḫı bildür
Ki ṣafrā vāfir olur bunda bildür

Olupdur ḫār ü yābis ṭabʿı anuñ
Yeraġun gör gerekse baş u cānıñ

Muḥaldir serd ü ter olan ġıdālar
Yenür eyyām-ı yay içinde ekṣer

Revādur ekşiler ġāyet muḥaldür
Sezādur tab’a ekşi bi-bedeldür

Ne var-ise olan ṣafrāyı ḳāṭʿi
Yiyeler şol ṭaʿāmı ola nāfʿi

Bu faṣl içre sükān üzre olasın
Ḳabūl et sözlerüm ṣıḥḥat bulasın” *(MT/110-115)*

Güz mevsiminin işlenildiği aşağıdaki bölümde yine bu mevsimin insan üzerindeki etkisi görülüyor. Ayrıca bu mevsimde galip gelen hılt yine açıkça göz önüne seriliyor:

“DER MAʿRİFET-İ FAṢL-I GÜZ

Biri güz faṣlıdur kim diñle cānā
Olur ġālib bu eyyām içre sevdā

Mizācı bārid ü yābisdür ḥaẕer ḳıl
İşit taḳrīrümi tedbīrini ḳıl

Hevānun iḫtilāfı bunda çoḳdur
Ṣovuḳ ıssı hevālar bulanuḳdur

Hevādan ṣaḳlaġıl kendüñ yüri var
Cimāʿı daḫı keṣret ḳılma zinhār

Ṣovuḳ ṣuyıla ġusl eyleme terk ḳıl
Vü hem ṣuyı çoḳ içme olma mā’il

Dimāġı ter eden yeñ şol ṭaʿāmı
Semiz etler sezādur ṭut kelamı” *(MT/116-121)*

Üç mevsime ilişkin verilen bilgilerden sonra, kış mevsimine dair verilen bilgilerle bu bölüm kapanıyor. Kış mevsiminde de yine kişinin nelerden uzak durup, nelere yaklaşması uygundur bu konu ediliyor:

"DER BEYĀN-I FAṢL-I ŞİTĀ

Biri faṣl-ı şitādur olma ġāfil
Bu eyyām içre balġamdan ḥaẕer ḳıl

Ṭabīʿatda olupdur berd ü rāṭıb
Olur balġam bu faṣl içinde ġālib

Ġıdālar yene n'ola ḫār u yābis
Revādur yense bu resme nefāyis

Bu eyyām içre kendüñ ṭutma çıplaḳ
Münāsib gövdeñi ṭutsañ ısıcaḳ

Zükām ü nezle olur bunda vāḳiʿ
Ḳalıñ ṭut başuñı kim oldı nāfiʿ

Sözüm ṭut her ne ḳıldum ise taḥrīr
Şitā faṣlında cānā eyle tedbir" *(MT/122-127)*

Mecmaʿ-ı Tıbb'da ayrıca kan, sevdâ, balgam ve safrânın özel başlıklar altında ele alınıp, özelliklerinin işlenildiği bölümleri aşağıda vereceğimiz şekilde göz önüne sermemiz mümkündür:

"DER MAʿRİFETÜ'T-ṬABĀYİʿ VE ĠALEBE-İ DEM

Devā-sāz olmaḳ isterseñ ṭabibā
Uṣūlin gözle ṭıbbuñ eyle icrā

Ṣovuḳdan ẓāhir olan derde cānā
Devāyı ısıcaḳ ver ola iḥyā

Maraż ẓāhir ola ger ısıcaḳdan
Ṣovuḳ edviyye dermān eylegil sen

Ṣovuġa ısıcaḳ ıssıya ṣovuḳ
Münāsib tabībe böyle lāyıḳ

Her eşyānuñ çalış bil ṭabʿ ını var
Kitāb-ı müfredāt oḳı sezā-vār

Ṣovuġın ıssısın edviyyenüñ bil
Muḳayyed ol şehā żabṭeyle ḥāmil

Bu ahlātuñ bedende olsa ġālib
Dilerseñ ḳanḳı ḫılṭ bil anı ṭālib

Her aḫlāṭun ẓuhūr eyler nişānı
Anuñla bilinür fehm eyle anı

Olursa ġālib evvel gövdede ḳan
Nişānı uyḫu olur gözde her ān

Vü hem çoḳ esnemek çoḳluḳ gerinmek
Demüñ ġālibliġidür gövdede pek

Gicişe ḳaṣd u ḥacāmat yeri tende
Anı bil ġālib olur ḳan bedende

Sivilciler çıbanlar tende çıḳmaḳ
Demüñ ṭuġyānıdur bil anı muṭlaḳ

Siyāh olup buruñdan ger aḳa ḳan
Beşāretdür dem etmiş tende ṭuġyān

Aġırlansa mecālsüz olsa ādem
Vücūdında anuñ ġālib durur dem

Ḳızıl olsa zebānı beñzi anuñ
ʿAlāmet oldı ṭuġyānına ḳanuñ

Düşinde ḳırmızılar görse her dem
Delāletdür ki ġālib olmaġa dem

Bu ẕikr olanları żabṭ eyle cānā
Ḫaṭā olmaya ʿirfānında aṣlā

DER BEYĀN-I ṢAFRĀ

Eger ġālib ola ādemde ṣafrā
Nişānından fehim ḳıl anı cānā

Ṣuyı çoḳ içse ger olsa ḥarāret
Vü hem acı ola aġzı beġāyet

Delālet ġālib olmasına ṣafrā
Yeraġuñ gör anuñ defʿine cānā

Ṭaʿāmdan ger kesile iştihāsı
Şehā ṭuġyān-ı ṣafrā et ḳıyāṣı

Ḳarışa göñli ola beñzi aṣfer
Fehim ḳıl düşmiş ol ṣafrāya maẓhar

Vü hem göz aġı ṣarı olsa cümle
Beġāyet eylemişdür ṣafrā ḥamle

Düşinde ṣarular görseydi her bār
Nişānıdur ki ṣafrā ġālib izḫār

DER BEYĀN-I ĠALEBE-İ SEVDĀ

Ola ġālib kişide çünki sevdā
Nişanuñdan anuñ danışur ol tā

Ola beñzi siyāh u gövde laġar
Beşāretdür ki sevdā ġalebe eyler

Ḥarāret ġālib ola miʿdede hem
Göyüne miʿde āteş gibi şol dem

Delālet ġālib olmasına sevdā
Ẓuhūr eyler hemān dem māliḫūlyā

Ḳavī ola ṭaʿāma iştihāsı
Cünūna dāḫil olur intihāsı

Gece gündüz gözine gelmez uyḫu
Delāletdür bu da sevdāya yā hū

Gelürse ḳalbe dem fikr-i fāsid
Beşāretdür bu da sevdāya ʿāyid

Siyāh olsa bedende ḳan beġāyet
Virür ṭuġyān-ı sevdādan ʿalāmet

Olursa ḳılları ten üzre bisyār
Ki ṭoġrı ṭoġrı olsa her ne ki var

Delāletdür bu da sevdāya rāciʿ
Yeraġuñ gör durur edviyye nāfiʿ

Düşünde ölüler ādem aşılmaḳ
Bu resme her gice görürse muṭlaḳ

Vü hem ḳorḳu düşler görse her bār
Ḳarañu yerlerde varursa bisyār

Bular heb oldı sevdādan nişāne
Buları żabṭ ḳıl üstādiyāne

DER BEYĀN-I ĠALEBE-İ BALĠAM

Bedende ġālib olsa idi balġam
Nişānından anı fehm it muḳaddem

Beden süst aġır olmaḳdur ʿalāmet
Çoḳ uyḫu balġama eyler delālet

Ṣuyı az içse olsa cismi kāhil
Bedende hem ṣovuḳluk olsa ḥāṣıl

Düşinde daḫı ṣular görse yaġmur
Bular balġam nişānı oldı meşhur" *(MT/128-168)*

Ele almış olduğumuz bu bölümler açıkça ortaya koymaktadır ki, ahlât-ı erbaa hususunda Mecmaʿ-ı Tıbb üzerinde durulması bir eserdir. Hıltların insan bedenindeki yoğunluğuna göre hangi tabiata büründüğünü, hangi tavrı takındığı anlayarak sağlıklı bir insan tahlili yapmamız daha kolaylaşacaktır. Mecmaʿ-ı Tıbb, bu hususta bize kaynaklık edecek başlıca eserlerden biri olması hasebiyle, edebiyat ve tıp sahasında üzerinde durulması gereken bir eserdir.

Eser ahlât-ı erbaa haricinde daha ziyade ilaçların hangi karışımlar kullanılarak elde edilişine değiniyor. Bu yönüyle bizim çalışma konumuz dışında kalıyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECMAʿ-I TIBB VE SIHHAT U MARAZ'IN KARŞILAŞTIRILMASI

Mecmaʿ-ı Tıbb ve Sıhhat u Maraz farklı zamanlarda, farklı yerlerde, farklı dillerde kaleme alınmış, tababet ilmine dair önemli bilgiler içeren iki önemli eserdir. Bu iki eserin karşılaştırmalı olarak ele alınması, ele aldıkları konuların anlaşılırlığını sağlaması bakımından büyük önem arz eder.

Eski tıp metodunu incelediğimizde ahlât-ı erbaa teorisi üzerine kurulmuş bir görüntüyle karşılaşırız: *"...Tabâbette esas bunlar olunca, kitaplarda da aynı konuların aynı şekilde yazılıp tartışılması normaldir. Anâsır ve Ahlât-ı Erbaa hakkındaki satırlar bir klişe halinde eski bir kitaptan yenisine aynen nakil oluyordu. O derecedeki, bu noktalar hakkındaki açıklamaların ibare ve cümlelerini değiştirmek bile mümkün değildi. Bilinen hastalıkları yeni düşüncelerle tedavi etmeye nadiren başvuruluyordu. Yapılan araştırmalar eski bilgilerin düzeltilmesinden çok yaygınlaşmasına aitti. Tıp kitaplarına her gün yeni hastalıklar ekleniyordu. Yeni keşifler hemen hemen yoktu. Bundan dolayı tabâbet de ilerleyemiyor, eskiden kurulmuş esaslar dahilinde ufak tefek değişikliklere uğruyordu."*[52] Bu ifadelerden hareketle eski tabâbet ilmine ilişkin yazılan çoğu eserin aynı konuları işlediğini varsayarsak, ele alınan eserlerde farklı ve ilginç yönleri keşfetmek için, eserlere karşılaştırmalı olarak yaklaşmak, daha sağlıklı bilgiler elde etmemizi sağlayacaktır.

Bu bölümde, Mecmaʿ-ı Tıbb ve Sıhhat u Maraz'ın ortak ve farklı yönlerini ortaya koymak için, her iki eser; muhteva, şekil, dil ve ilk bölümde verdiğimiz ahlât-ı erbaa tablosuna göre karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır:

1. Muhteva Yönünden

Sıhhat u Maraz'ın her ne kadar tıbba dair bilgileri içerdiğini söylesek de Siyâhî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb'ına göre daha fazla estetik kaygı güderek yazıldığı aşikârdır. Fuzuli, bu eserinde ahlât-ı erbaa teorisine dair bilgilerini apaçık ortaya koymakla birlikte şairliğinin, edipliğinin, alimliğinin yanında tabipliğinin de yabana atılmaması

[52] Şevki, Age, s.41

gerektiğini bizlere göstermiştir. Nitekim tıbba dair unsurların hikâyenin kahramanları olarak ortaya çıkması, eserden alınan estetik hazzı hiçbir şekilde sekteye uğratmamıştır. Sıhhat u Maraz risalesinin edebi hüviyetini ortaya koyma noktasında eserden alacağımız bölümler daha tesirli olacaktır:

"Ruh, Gönül şehrinde hoşhal olunca işret ve mürada erişme esbabını hazırladı. Bir gün meclis kurdu ve ülkenin hünerlilerini huzuruna çağırttı. Sevda, misk elbisesile kendisini bezedi. Kan, gül renkli libasla kendini süslendi. Balgam aklar giyinmeğe çalıştı. Safra sarı elbise giyindi." *(SM/24)*

"Önce Ferah, Hüsne vardı ve ruhun mazlumluk mektubunu okudu. Hüsün, gurur yüzünden zülfü gibi âşüftelenip canperver dudağını açarak ona cevaben şöyle söyledi: "Ey kendisinden habersiz. Ne hayrı biliyorsun, ne şerre vukufun var. Aşktan berî ve akıldan ârî bir kişile benim ne dostluğum olabilir. Ya aşk gerektir ki benim kadrimi bilsin, ya akıl gerektir ki beni zaptedebilsin." Hüsün, Ferahı bu işe çaresâz edemeyince utancından Ruhun hizmetine dönemedi." *(SM/26)*

Sıhhat u Maraz'ın mensur olarak kaleme alınmasına karşın klasik şiire ait mefhumların da sıkça kullandığını görmekteyiz. Bu durum, Fuzuli gibi klasik şiir erbabı bir şairin, şiire ait hasletleri, nesre de ne kadar ustalıkla yansıttığını göstermektedir. Ayrıca bu eserden yola çıkarak divan edebiyatında bazı remiz ve rumuzların vücutta hangi uzva karşılık geldiğini de öğrenmiş oluyoruz. Eserin bu yönüyle de nesirden ziyade, şiire de yön tayin edici bir özellik ihtiva ettiği su götürmez bir gerçektir:

"Ruh ve Aşk, helâk olmağa gönül verdiler, baş aşağı bir kuyuya düştüler. O kuyunun gayetle gönül üzen bir yer olduğunu ve içinde yüzbinlerce tutsak bulunduğunu gördüler. Kararsız gönüllerin karar ettiği bir yer olup adı Çene-çukuridi. Bir müddet o kuyunun dibinde feryad ve figan ettiler. Ansızın misk gibi ve kıvrım kıvrım, büklüm büklüm bir ip gördüler ki aşüfte gönüllerin toplandığı bir ipti. Bazı kimseler, ona gîsû, bazıları da zülf demişti. Kendilerini o ipe bağladılar ve Çene-çukuru kuyusundan kurtulup saf ve tatlı, hazin gönüllere ferah bağışlayan bir çeşmeye eriştiler. O çeşmenin nazenîn feyzi Hızır'ın âbıhayatından daha iyi olup adı "Canperver Dudak" dı. Orada inci ile dolu bir kutu buldular. Kutunun adı Ağız, incilerin Dişti. Filvaki kutuyu ele geçirdiler amma başları dönmekte bulunduğundan yine kaybettiler. Oradan bir bağa

geçtiler ve bir gül bahçesini makam ittihaz eylediler ki gülleri tamamile dikensizdi ve adı "yanak bahçesi" idi." *(SM/34)*

Risale olarak nitelendirilen bu eser, şiir damarı çok kuvvetli olan Fuzuli tarafından kaleme alınmış olmakla birlikte çok zengin bir muhteva ortaya koymuş oluyor. Ayrıca klasik şiirin temel mazmunlarının nesirde de aynı ustalıkla işlenmiş olması Fuzuli'nin ne kadar velud bir şahsiyet olduğunu göstermesi açısından büyük önem arz eder.

Öte taraftan Mecmaʿ-ı Tıbb'ın estetik boyutuna değinecek olursak Sıhhat u Maraz'ın yanında oldukça sade kalacaktır. Elbette tıbba ait terimleri nazma aksettirmek kolayca yapılacak bir iş değildir. Bu yönüyle Mecmaʿ-ı Tıbb yazarının hakkını yabana atmamak gerekir. Nitekim bu eser daha ziyade bilgi vermek, bilgilendirmek üzere kaleme alınmıştır. Hal böyle olunca da Siyâhî daha somut bir dil kullanmak zorunda kalmıştır. Neticede de sanatlı ve estetik söyleyişten uzak bir eser meydana çıkmıştır. Bu itibarla Mecmaʿ-ı Tıbb'ı şiir olmaktan ziyade manzume olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır.

Mecmaʿ-ı Tıbb'a bölüm bölüm baktığımızda edebi söyleyişin hâkim olduğu yerleri de görmek mümkündür. Fakat bu bölümler eserin ana konusunun işlendiği bölümlerden ziyade, eserin mesnevi nazım şekliyle yazılmış olmasından ileri gelen bazı bölümleri kapsamasından dolayı ortaya çıkmıştır. Bu bölümler tevhîd, münacat, sebeb-i telif gibi eserin içeriğinden ziyade eserin şekille olan ilişkisinden kaynaklanan bölümlerdir. Burada şunu da dile getirmekte bir sakınca olmasa gerektir. Derviş Siyâhî her ne kadar eserin ana temasının işlendiği bölümlerde tabipliği ile ön plana çıkmışsa; biraz önce saydığımız bölümlerdeki sanatlı söyleyişiyle edipliğini de gözler önüne sermiştir:

"Senüñ ẕikrüñ durur dillerde dāʿim
Olur her iş senüñ ẕikrüñle kāʿim

Olurlar ẕikr ü tevḥīdine meşġūl
Senüñ birligüñe şāhid durur ol

Sipās-ı bī-kıyās u ḥamd-ı bī-ḥadd
Ṣenā-yı bī-nihāye şükr-i bī-ʿadd

Kerīmā cümlenüñ maʿbūdı sensin
Hemīşe dertlüler maḳṣūdı sensin" *(MT/6-9)*

Biz burada her ne kadar değerlendirme yapmaya çalışsak da Siyâhî bizzat kendisi de yazdığı eserin çokça kusuru olabileceğini; fakat bunun mazur görülmesini eserinde güzel bir üslupla dile getirmiştir.

"Kusūrum çoḳ benüm luṭf eylesünler
ʿAyıblusın olmaġa ḳaṣd ola ekṣer

Nihāyet bu faḳīr ü ẕerre-i ḫāk
Güneşden ẕerrece yok itdüm idrāk

Ki ḳıldum ʿacz-i noḳṣānıla āġāz
Ḥaḳun luṭfı erişe mümtāz

Ḥüseyin'in kusūrı çoḳ beġāyet
Ola maʿẕūrı yārānun nihāyet

Olursa iltifāt-ı ḥüsn-i yārān
Bulunmaya kitābum içre noḳṣān" *(MT/62-66)*

Estetik yönden iki eser hakkında bu kıyası yaptıktan sonra, biraz da bu iki eserin bölümlerine değinmek gerekir. Sıhhat u Maraz üç bölümden oluşan alegorik bir eserdir. *"Sıhhat, hastalık ve tedavi olmak üzere tıbbın üç bölümde ele alındığı Fuzuli'nin Sıhhat u Maraz'ının birinci bölümünde sıhhat (hüsn), ikinci bölümünde maraz (hastalık) ve üçüncü bölümünde de tedavi anlatılmıştır."*[53] Fuzuli'nin tıbbi bilgisinden şüphe olunmamakla birlikte Sıhhat u Maraz'ın tıbba dair hususlarıyla birlikte bir aşk hikâyesi olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Elbette eser Fuzuli'nin eski tıp bilgisine ve ahlât-ı erbaa teorisine hâkimiyetini açıkça ortaya koyuyor. Fuzuli sadece bu eseriyle değil, yazmış olduğu şiirleriyle de bu alana olan hâkimiyetini daima sergilemiştir:

"Tabî'at inhirâfın gör hevâ-yı ışkdan tende
İlâc it düşmedin sâkî mizâcum istikâmetden

Gam güni itme dil-i bîmârdan tîgın dirîg
Hayrdur virmek karanu gecede bîmâre su

[53] Eliaçık, Age, s.132

Marîz-i ârıza-i naksdur nüfûs-ı tamâm

Kimine fâ'ide perhiz ider kimine gıda"[54]

Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuz vakit, Fuzuli'nin tabip yanının çok kuvvetli olduğunu ve bunu eserlerine sirayet ettirdiğini söyleyebiliriz. Sıhhat u Maraz Fuzuli'nin tıp bilgisini ayan beyan ortaya koyduğu başlıca eseridir. Nitekim bu eserde de şairin öncelikli olarak edebi bir eser ortaya koyma gailesinin ön plana çıktığını görüyoruz. Hüsn ve aşkın hikâyesini, her ne kadar tıbbi literatür şekillendirse de ortaya çıkan eser sanatsal yoğunluğu baskın bir eserdir. Şöyle ki hikâyeyi okuyan bir kimse hikâyedeki şiirsel inceliğin hemen farkına varıyor. Bu durum Fuzuli'nin birincil kimliğinin şair olmasından ileri geliyor olsa gerektir.

Mecmaʿ-ı Tıbb'da birincil hedef tıp bilgilerinin neşredilmesidir. Böyle olunca da sanat kaygısı elbette ikinci planda kalacaktır. Neticede de ortaya tamamen tıbbi bilgi vermeyi amaçlayan bir eser çıkmıştır. Böyle demekle Siyâhî eserini kaleme alırken hiçbir sanat kaygısı gütmemiştir demiş olmuyoruz. Eserin nazım olarak ele alınmış olması dahi esere edebi bir hüviyet sağlıyor. Fakat Siyâhî'nin bu eseri kaleme alırken tabip kimliğinin nüfuzunun daha etkin oluşu, eserin tıbbi yönünü ağır bastırıyor.

Bilal Kemikli edebiyatımızda tıp ile ilişkili eserleri dört kısımda inceliyor:

"Edebiyat tarihimize kazandırılan eserleri tıp açısından dört grupta mütâlaa etmek mümkündür.

Bunlar:

Tıp ilmini öğretmek maksadıyla yazılan manzûm eserler.

Tıp ile ilgili müstakil bir eser olmamakla birlikte, bir bölümünde tabâbete ve tıbbî unsurlara dair tahlil ve değerlendirmeler yapılan eserler.

Doğrudan doğruya tıpla ilgili olmamakla birlikte, sağlık problemini sosyo-kültürel çerçevede ele alan manzûmeler.

Tıp ilmine dair unsurlardan oluşan mazmûnların kullanıldığı manzûmeler."[55]

[54] Parlatır, Age, s.43, 51, 333
[55] Kemikli, Age, s.23

Buradan hareketle belki Mecmaʿ-ı Tıbb ve Sıhhat u Maraz'ı sağlıklı bir yerde konumlandırabiliriz. Mecmaʿ-ı Tıbb daha çok birinci gruba girer, Sıhhat u Maraz ise alegorik ve tasavvufî özellikler ihtiva etmesi hasebiyle ikinci gruba dahil edilebilir.

Sonuç itibariyle muhteva yönünden tıbba dair unsurlarla örülmüş olan Sıhhat u Maraz, estetik söyleyişin ön planda tutulduğu bir eser olmuşken, Mecmaʿ-ı Tıbb öncelikli olarak tıbbi bilgiler vermeyi amaçlayan bir eser olarak karşımıza çıkar.

2. Şekil Yönünden

Mecmaʿ-ı Tıbb manzum bir eserdir. Bizim çalışmamıza konu olmasının başlıca nedenlerinden birisi de budur. Eserin manzum olarak işlenişi, onu edebiyatın çalışma sahasına dahil ediyor. Konusu tıbba dair olan bir eser neden manzum olarak kaleme alınmıştır sorusunun cevabını Veli Behçet Kurdoğlu veriyor: *"O zamanlar tıp kitapları ezberlenmesi kolay olsun diye manzum yazılıyordu."*[56] Ezberleme kolaylığı katması açısından bir eserin manzum şekilde ele alınması gayet de makul karşılanabilir. Ezberlenmesi kolay olan eser rahatlıkla üçüncü şahıslar tarafından öğrenilebilir, böylelikle de eser daha fazla kişiye ulaşma imkanı bulur. Akılda kalıcılığı açısından müellifin böyle bir tercih yaparak, eseri nazma dökmesi okuyucuya ne denli kolaylık sağladıysa kendisi için de bir o kadar meşakkatli iş olmuştur.

Mecmaʿ-ı Tıbb yapısı ve anlatmak istediği konu itibariyle bol miktarda yabancı terim bulunduran bir eserdir. Bu terimleri aruz veznini de dikkate alarak nazma dökmek ustalık gerektirir. Bu açıdan bakılınca Siyâhî'nin hakkını elbette vermek gerekir. Her ne kadar muhteva olarak tıbbi bir eser vücuda getirmişse de klasik şiirin en önemli unsurlarından olan aruzu eserine layığıyla yerleştirmiş olması ve kafiye örgüsünden ödün vermemesi onun en azından şekil yönüyle klasik şiire hâkim olduğunu gösterir.

Fuzuli'nin Sıhhat u Maraz'ı mensur bir eser olması itibariyle Mecmaʿ-ı Tıbb'dan tamamen ayrışır. Fuzûlî, Sıhhat u Maraz'ın kahramanlarını tıp terminolojisinden (ahlât-ı erbaa) almış olması sebebiyle ve neticede tıbba dair bilgiler içermesinden

[56] Kurdoğlu, Age, s.16

dolayı mensur olarak ele almış olabilir. Böylelikle verilmek istenen bilgi de edebî kaygı bir kenara bırakılmadan kısa ve öz biçimde okuyucuya aktarılmış olur. Eserin risale olarak adlandırılması da buna bir işarettir.

Biri manzum biri mensur biçimde neşredilmiş iki eseri şekil açısından bir mukayeseye tutmakla tutarlı bir çıkarım yapmış olmayız. Her iki eser de manzum veya her iki eser de mensur olsa belki mukayeseye tabi olabilirdi. Fakat şekil açısından birbirinden en keskin biçimde ayrılan bu iki eserin içerik itibariyle bir o kadar özdeş olduğunu söylemekle de bir yanlışlık yapmış olmayız. Her iki eser de farklı şekillerde belli bir mevzuyu, insan hayatının sağlıklı bir biçimde nasıl idame ettirileceğini merkeze almıştır.

3. Dil Yönünden

Sıhhat u Maraz, Fuzûlî tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Bu yüzden bu eser hakkında dil yönünden sağlıklı bir çıkarım yapacağımızı söyleyemeyiz. Biz eseri incelerken Abdülbaki Gölpınarlı'nın ve Hüseyin Ayan'ın Türkçe'ye tercümelerinden faydalandık. Eserin tercümelerinden hareketle dilin ve üslubun, edebî inceliği yönünden Fuzûlî'nin şiirlerinden geri kalır bir yanı olmadığını anlamış olduk. *"Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz adlı eseri bu tarzdaki eserlerin en orijinali ve en mükemmelidir. Metîn bir üslûbla hakikaten Fuzûlî'ye yakışan san'atkârane bir tarzda yazılmış olan risale muhteva bakımından iki kısma ayrılabilir. Birinci kısımda pek az tasavvuf, pek çok bilginlik var. İkinci kısım tamamile şairane olup çok güzel bir tarzda yürüyerek temamile tasavvufî bir mahiyet alıyor."*[57]

Tarih olarak Fuzûlî ve Siyâhî'nin yaşadıkları devirler birbirine çok yakındır. Fuzûlî'nin şairanelikle ele aldığı mevzuyu Siyahî tamamen ilmî olarak ele almıştır. Aynı hususiyetlerin iki ayrı tabip tarafından, iki ayrı dilde, iki ayrı üslupta ele alınıp işlenilmesi tarihimiz ve edebiyatımızın zenginliğini göstermesi açısından önemli bir meseledir.

Siyâhî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb'ının dil hususiyetlerine daha detaylı değinmemiz gerekiyor. Farsça ve Arapça etkilerinin çok ciddi şekilde kendini gösterdiği bir devirde

[57] Gölpınarlı, Age, s.11

kaleme alınan Mecmaʿ-ı Tıbb oldukça anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Eserin dilini bu denli sade kılan anlaşılmaya yönelik olmasıdır. Tıbba dair bilgiler içermesi hasebiyle toplumun hizmetine sunulacak bir eserin elbette ağır, külfetli bir dille yazılması beklenemez. Fakat ilaç ve bitki isimlerine ayrı bir parantez açmak gerekir. Müellifin ilaç ve bitki isimlerinde daha ziyade Arapça ve Farsça'dan gelme telaffuz şekillerini kullandığını görüyoruz: usrü'l-bevl, habb-ı şahterec, habbu's-su'âl, şahm-ı hanzal, nısfu'l-leyilde, mâ-hüve'l-Hakk vb. gibi. Bu noktada müellife kusur bulamayız. İlaç isimlerinin halk arasında bu isimlerle bilinme olasılığının oldukça yüksek olduğunu düşünürsek, bu tavrı bir kusur olarak addetmek yanlış olacaktır.

Öte yandan Mecmaʿ-ı Tıbb'ın dönemin dil özelliklerini (gramer açısından) yansıttığını görüyoruz. Bazı sesleri, ekleri, kelimeleri metindeki şekilleriyle ele alıp irdelemek daha doğru olacaktır:

"Şerîkün, nazîrün, zikrünle, yaratdun, sultanıdur, bularsuz, güzeldür " gibi kelimelerden hareketle bazı eklerin (ikinci tekil şahıs iyelik eki, bildirme kipi, bilinen geçmiş zaman eki, -sIz olumsuzluk eki vb.) yuvarlak halini koruduğunu görüyoruz.

"Nihâyet yok durur" örneğinde gördüğümüz gibi –dIr bildirme kipinin –dur şeklinin yanında –durur şekli de metinde yer yer geçer.

Dil konusunda bazı tutarsızlıklar da mevcuttur. Mesela –lI yapım ekinin yer yer yuvarlak şeklini (tat-lu) muhafaza ederken, bazı yerlerde düz şekliyle(tuz-lı) kullanıldığı görülüyor.

"Sovuk, kankı, uyhu" kelimelerine bakınca bazı seslerin henüz değişime uğramadığı görüyoruz. Bugünkü Türkiye Türkçesi'nde bu kelimeler, v-ğ, k-g, h-k değişimleriyle; soğuk, hangi, uyku şekillerini almışlardır.

Verdiğimiz bu örnekler eserin dil özelliklerini yansıtması ve eserin okunmasında kolaylık sağlaması bakımından önemlidir. Bunların yanında eserde çok sayıda yabancı terim geçtiğini; fakat bu terimlerin genelde ilaç ve bitki isimleri olduğunu söylemiştik.

4. Tablo Yönünden

Ahlât-ı erbaa teorisini daha anlaşılır kılmak için çalışmamızda, bu alanda yazılmış iki mühim eserden hareket etmeyi uygun gördük. Eserleri seçerken birisinin tıbbi yönünün ağırlıklı olması, diğerinin edebi yönünün kuvvetli olması çalışmamızın tutarlı sonuçlar elde edebilmesi açısından önemliydi. Alanlarında özgün birer eser olan Mecma'-ı Tıbb ve Sıhhat u Maraz, bir bakıma bu düşüncelerden sonra çalışmamıza konu olmuşlardır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde iki eser karşılaştırmalı olarak ele alınarak, ahlât-ı erbaa teorisinin daha anlaşılır olması amaçlanmıştır. Bundan önceki başlıklarda eserin dil, şekil ve muhteva olarak karşılaştırılması yapılmıştır. Her iki eserin ahlât-ı erbaa teorisi etrafında mukayesesi ise çalışmamızın en önemli noktasını teşkil ediyor diyebiliriz.

Sıhhat u Maraz ve Mecma'-ı Tıbb dikkatlice incelendiğinde, ahlât-ı erbaa tablosuna hangi yönleriyle uydukları, hangi yönleriyle uymadıkları görülmektedir. Sıhhat u Maraz'ı ele alınacak olursa, hıltların organlara, mevsimlere, fiziki özelliklere, renklere, tatlara, karakterlere ve musiki aletlerine göre dağılışı tespit edilebilmektedir. Bunun yanında dört unsur, yaş dönemleri, zaman ve burçlara göre dağılışları tespit edilememektedir. Ayrıca gerek Sıhhat u Maraz, gerekse Mecma'-ı Tıbb'da hıltların dengesizliğinden doğan hastalıkların tedavi yöntemleri verilmiştir. Mecma'-ı Tıbb'da tedavi yöntemleri ayrıntılı bir biçimde verilirken, Sıhhat u Maraz'da perhiz yöntemiyle tedavi önerilmiştir. Öte taraftan Mecma'-ı Tıbb'da hıltların ahlât-ı erbaa tablosuna göre dağılımı ele alındığında, dört unsurun, mevsimlerin, fiziki özelliklerin, renlerin, tatların ve karakterlerin hangi hıltta karşılık bulduğu görülmektedir. Fakat hıltların hangi organlara tekabül ettiği, yaş dönemlerine göre dağılımı, hangi zaman aralığında baskın oldukları, hangi burçlara karşılık geldikleri ve musiki makamlarına göre eşleşmeleri tespit edilememektedir. Biraz evvel de bahsettiğimiz üzere Mecma'-ı Tıbb hıltların muvazenesinin nasıl sağlanacağı hususunda ayrıntılı bilgi içermektedir. Ayrıca ilaç tariflerinin de detaylıca yapılmış olması Mecma'-ı Tıbb'ı daha ayrıcalıklı ve önemli kılmaktadır.

Bahsettiğimiz hususların bir tablo içerisinde verilmesi, iki eser arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya konması bakımından önem arz etmektedir. Sıhhat u

Maraz ile Mecma'-ı Tıbb'da ahlât-ı erbaa teorisinin en başta verdiğimiz tabloya göre kıyasını aşağıda vereceğiz. Tabloya bakarak her iki eserin bu konuyu ele alışı hakkında daha iyi fikir sahibi olunacaktır:

Özellikler	**Sıhhat u Maraz**[58]	**Mecmaʿ-ı Tıbb**
Dört Unsur	Verilmemiş	Kan-Hava, Safrâ-Toprak, Sevdâ-Ateş, Balgam-Su
Hıltlar	Sevdâ, Kan, Balgam, Safrâ	Kan, Safrâ, Sevdâ, Balgam
Organı	Kan-Karaciğer, Safrâ-Öd, Balgam-Akciğer, Sevdâ -Dalak	Ayrıntı Verilmemiş.
Mevsimi	Sevdâ-Kâfur, Kan-Taze sebze, Balgam-Nilüfer, Safrâ-taze gül	Kan-Bahar, Safrâ-Yaz, Sevdâ-Güz, Balgam-Kış
Yaş Dönemi	Ayrıntı verilmemiş.	Ayrıntı verilmemiş.
Fiziki Özelliği	Kuruluk, Yaşlık, Sıcaklık, Soğukluk	Har-Rātıb, Har-Yabis, Barid-Yabis, Berd-Rātıb
Rengi	Sevdâ-Siyah, Kan-Kırmızı, Balgam-Beyaz, Safrâ-Sarı	Kan-Kırmızı, Safrâ-Sarı, Sevdâ-Siyah, Balgam-Beyaz
Tadı	Sevdâ-Ekşi, Kan-Tatlı, Balgam-Acı, Safrâ-Tatlı	Kan-, Safrâ-Acı, Sevdâ-, Balgam-Tuzlu
Karakteri	Sevdâ-içe kapanık, Safrâ-Öfkeli, Kan-Sıcakkanlı, Balgam-Soğukkanlı	Kan-Mecalsizlik, Safrâ-İştahsızlık, Sevdâ-Uykusuzluk, Balgam-Ağır, Uykulu
Zamanı	Ayrıntı verilmemiş.	Verilmemiş.
Burcu	Ayrıntı verilmemiş.	Verilmemiş.
Musiki makamı-aleti	Sevdâ-Kanun, Kan-Ud, Balgam-Üç telli tanbur, Safrâ-Kemençe	Verilmemiş.
Tedavisi	Hıltların özellikleri olan şeylerden perhiz ettirilmiş.	Hangi mizaca hangi tedavinin uygulanacağı detaylıca verilmiş.

[58] Sıhhat u Maraz'a ilişkin hususlarda, Muhittin Eliaçık'ın "Fuzuli'nin Sıhhat u Maraz'ında Ahlât-ı Erbaa'nın İşlenişi" adlı makalesinden faydalanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIHHAT U MARAZ METNİ(TERCÜME)[59]

ESİRGEYEN VE BAĞIŞLAYAN TANRI ADIYLE MEVLÂNÂ FUZULİ'NİN TE'LİFATINDAN SIHHAT VE MARAZ KİTABI

Sonsuz hamd, öyle bir tek Tanrıya lâyıktır ki beden bahçelerini akarsu ile beslemiş, yetiştirmiş, hüsnü aşkın maẓharı, aşkı da hüsnün ziveri kılmıştır. Sayısız tehiyyat öyle bir mu'temede yaraşır ki ilmi akla zînet, akla ilmi sermayedir. Bundan sonra aciz ve inkisar bucağının mu'tekifi hâksâr Fuzuli [1], hikâye silsilelerini tahrik edenlerden ve rivayet yapılarını kuranlardan şöyle nakleder ve naklini böyle yazar ki Ruh adlı yaratılışı ve tabiatı temiz, [2] bütün faziletleri haiz [2] birisi vardı. Doğduğu yer Ceberut [3] âlemi, konduğu yer Lâhut[4] fezasıydı. Bir gün başına sefer havası düştü. Nâsut[5] âlemine ayak bastı. Beden adlı bir ülke gördü ki yedi iklim[6],o ülkenin yedi uzvundan ibaretti. O geçimi bol ülkede müşterek olarak dört kardeş hüküm sürüyordu: birincisi Kan, ikincisi Safra, üçüncüsü

[1] Tercemelerde bu başlangıç yok, doğrudan doğruya « Fuzuli merhum buyurur » diyip « muharrikânı silsilei hikâyet ve müessisanı mebanii rivayetten mervidir ki » diye başlayor.

Kitapçı Ahmet Hamdi tab'ı, s. 3, Mehmet Ragıb tab'ı, s. 3

[2–2] Tercemelerde bu cümle yok.

[3] Ceberut âlemi, sofiyyeye nazaran teayyüni evvel ve sani diye ikiye ayrılan ve haddi zatinde Tanrının zatine bilgisinden ibaret olan âlemdir ki bu ilme, her şeyi izhar ettiğinden « kalemi a'lâ » , her şeyi ihata eylediğinden « kürsi, arş, levh ve kitabı mübin » , Tanrının bilgisi, zatinden zatine mehabbeti olduğundan ve her şeyi bu mehabbetten zuhur ettiğinden « aşk » ve « mehabbeti zatiyye » , « hubbi zatî » ve bu bilgi, zatinin iktizasından başka bir şey olmadığından « vahidiyyet» adlarile de anılır.Tanrının zatinden zatine olan bu feyze «feyzi akdes » denir. Peygamberden rivayet edilen «Tanrı ilkönce benim nurumu yarattı», « kalemi yarattı», « ruhu yarattı» ve saire gibi hadîsler de bu âleme işaret olarak kabul edilir. Bu telakkî, doğrudan doğruya hukema felsefesinin tesavvüfle te'lifinden doğmuştur. Hukemaya nazaran kudreti fâhirenin ilk zuhuru «aklı kül» dür. Aklı kül, kudreti fâhirenin fa'âl ve münfailliğini haiz olup « aklı fa'âl » , « aklı münfail» diye iki adla anılır. Aklın fa'âl ve münfail oluşundan ukul ve nefsi kül doğmuş, bunlardan da anâsır ve mevalîd vücuda gelmiştir. Sofiyyede Ceberut âlemine « aklı kül » derler. Tanrının bilişi « teayyüni evvel » dir. Bundan mütevellid olarak esmâ ve sıfatını mücmelen bilişi « teayyüni sani » dir. Bu sistem, İmamiyye - Şîa akîdesinin tesirile « Kutub » nazariyesini meydana çıkarmıştır. Bu makama her zaman sahip bir kişidir ki o da Muhammeddir ve « Kutbül'aktab - Gavs » dir.

[4] Lâhut âlemi, "Ehadiyyeti mutlaka, zati baht, vahdeti sırfe „ ve "Ellâ teayyün „ diye de anılan âlemdir ki burada Tanrının hiç teayyünü yoktur. Bütün esmâ ve sıfat zatinde müstehlektir. İşte sofiyyeye nazaran "vücudi mutlak„ budur ve hiçbir isim ve resimle anılamaz. Hattā tenzihten münezzeh, takdisten mukaddes olan bu varlığa mutlak vasfını vermek bile bir takyidse de kendi ta'birlerince fehme takrib, yani anlaşılmaya yaklaştırmak için bizzarur böyle deniyor.

[5] Nâsut âlemi, madde âlemidir. Teayyüni sani, esmâ ve sıfatın zuhurunu icab etmiş, esmâ ve sıfâtın mezahiri de madde âlemi, yani anâsır ve mevalîd olmuştur. Lâhut; Ceberut, melekût (esmâ ve sıfât) ve nâsut (madde) âlemlerini cami olan âlem ise "kevni camii insanî„ dir. Bu beş âleme "Hadaratı Hamse„ denir. Bazı sofiler "âlemi misal„ i beşinci âlem olarak kabul edip insanı, yine bu beş âlemi cami' addederler.

[6] Eski coğrafyacılar, âlemi yedi iklime ayırırlardı.

[59] Abdülbaki Gölpınarlı'nın(1940) tercüme metni esas alınmıştır.

Balgam, dördüncüsü Sevda idi. Birbirlerine muhalif oldukları halde eşsiz, örneksiz bir surette birleşmişlerdi. Öyle uyuşmuşlardı ki ayrılmalarının imkân ve ihtimali yoktu. Birbirlerine olan sevgileri bakımından erkân diye anılmışlar, (tabiatlerindeki) tenakuz bakımından ezdad diye şöhret bulmuşlardı. İhtilâtları vücuda sebep ve bu ihtilât yüzünden onlara ahlât kelimesi lekab olmuştu. O dört işbilir hakimin ihtimamile o ülkede dört nehir akmaktaydı ki o nehirlerin faydalarından bir âlem ma'mur oluyordu. Nehirler acı, ekşi, tatlı ve tuzluydu. Onlardan da dört hâsıyyet: yübuset, rutubet, hararet ve bürudet husule geliyordu. O dört güzel tabiat, Mizaç adlı bir kızın idaresine tabi ve tasarrufu altında bulunuyordu.

Ruh, Beden ülkesini beğendi. Mizaçla ülfete gönül verdi. O iki kutlu (erkek ve kadın)dan Sıhhat adlı bir oğlan doğdu ki güzellikte dünyada nadirdi. Sıhhatin vücudile Ruhun gönlü hoş oldu, ona çok temayül göstermekteydi.

Ruh, Mizaç ve Sıhhatle beraber Beden ülkesindeki şehirleri gezip dolaştı. Orada üç muteber şehir gördü. Önce Dimağ kalesine yol uğrattı, orasını kutlu, yevmli ayağile yüceltti. [1] Ayıp ve noksanlardan uzak bir yer gördü ki [1] on mahallesinde on memur vardı. Hepsi de hükümlerin icrasını gözetmekte, mühim işlerin sonunu beklemekteydi. Birincisi haberci ve sözlere, seslere (hizmete) konmuş olan Samia, ikincisi şekil ve renklerin teşhisine memur [2] gönlü aydın [2] Bâsıra, üçüncüsü [3] kokuların idraki, ona mahsus olan güzel kokulara dost [3] Şâmme, dördüncüsü [4] kendisinde her zevke ait bir idrâk olan zevkperest [4] Zaika, beşincisi [5] cisimlerin keyfiyetini idrâk eden hayırlı [5] Lâmise, altıncısı mahsûsâtın suretleri kendisine arz edilen ve onun huzurundan Hayalin huzuruna giden Hissimüşterek, yedincisi Hissimüşterek neyi kabul ettise onu hıfzetmek üzere olan Hayal, sekizincisi Hissimüşterekin Hayale tevdi ettiği şeyin vukuu yahut ademi vukuu ve muhal olduğu hakkında hiç bir şüpheye mahal bırakmayan Mütesarrifei hissi-müşterek, dokuzuncusu fayda ve zararı temyiz eden, muhalefet ve muvafakat arasına bir fark koyan Vehim, onuncusu Vehmin idrâk ederek temyiz ettiğini hıfz hazinesine atan Hâfıza.

Ruh, Dimağ kalesini seyredip oradaki memurlara ihsan ve iltifatlarda bulunarak dönüp Ciğer şehrine yol uğrattı. O şehri, gönlün gayet beğeneceği bir şehir olarak gördü.

[1-1] Tercemelerde bu kısım yok.

[2-2] Tercemelerde yok.

[3-3] Tercemelerde yok.

[4-4] Keza.

[5-5]Keza.

O diyarın sahasında sekiz kişi, sekiz hizmette irade ve ihtiyâr sahibidi. Birincisi bütün şahıslara gıda eriştiren Gadiye ki her şahıs, o gıdadan kendisine uyan ve lâzım olanını alır. İkincisi mülkün ma'murluğunu tezyid eden Namiye ki tabiat, sureti tekmil hususunda ona itimad eder. Üçüncüsü mülkte husule gelen maddeleri yapan ve mebadii ahvalde mülkün tamirine çalışan [1] Müvellide, dördüncüsü mülkte vaziyetleri münasip şekle sokan ve her alımlı sureti izhar eyleyen Musavvire, beşincisi tabiatın mülke lâzım olan her şeyi ihzar etmeyi kendisine emrettiği Cazibe, altıncısı Cazibe bir şey getirince onu fevt ve izâa etmeyen Masike, yedincisi Masikede ne bulursa onu pişirip olduran Hâzıme, sekizincisi ciğere varan her şeyin tortusunu ihtimamile izale edip tasfiye eyleyen Dafia.

Ruh, Ciğer mülkünü tamamile ve adamakıllı gezip oradan Gönül şehrine geçti. Gönlün süslü ve bütün şehirlerden daha büyük bir şehir olduğunu gördü. Orada altı kişi menzil kurup ikamet etmekteydi. Birincisi dileyeni mürad konağına eriştiren Ümid, ikincisi adamı ihanet tuzağından kurtaran Korku, üçüncüsü ülfet silsilesini tahrik eden Mehabbet, dördüncüsü gayret âsârına mazhar Düşmanlık, beşincisi neş'enin menşei olan Ferah, altıncısı bilgisizliği te'dib [2] eden Gamdı. Ruha Gönül şehri hoş ve bütün şehirlerden daha iyi geldi. İmarına gönül kodu ve kendisine makarri saltanat ittihaz etti. O şehri imara ve bozukluğunu gidermeğe gayret ve ikdam edip erbabı sefadan olan Ümid, Ferah ve Mehabbeti harimi sohbetine idhal, mahzı cefa olan Düşmanlık, Korku ve Gamı [3] Sıhhat vasıtasile [3] Gönül şehrinden nefy ve iclâ eyledi. Zamanın o üç müfsidi, kinli günülle cihanda âvâre olup Beden ülkesinden çıktılar. Ruh, Gönül şehrinde hoşhal olunca işret ve murada erişme esbabını hazırladı. Birgün meclis kurdu ve ülkenin hünerlilerini huzuruna çağırttı. Sevda, misk elbisesile kendisini bezedi [4]. Kan, gül renkli libasla süslendi. Balgam aklar giyinmeğe çalıştı. Safra sarı elbise giyindi [5]. Bu renkle meclisi aydınlattılar ve meclistekilerin dimağını menekşe, susen, nesrin ve nergis kokusile ta'tir ettiler [5].

---

[1] : سـیوم مونـده کـه مواد احداث ملـك ازوبـوده وسـعی درمبـادی ءحال بتعمـیر ملـك اونبـوده bizim metin, s 5. Bu takdirde terceme, buna uymaz. Ancak metin böyleyse hayli rekiktir. "وسـعی" kelimesini "و سـعی" okumak istedik, mânâ yine düzelmiyor. Herhalde mütercimlerin nüshası, burada bizim nüshadan daha doğru. Biz de tercemede onlara uyduk.

[2] : مودت جهلسـت Bizim metin, s 6, مؤدب :Tercemeler.

[3-3] : بـانگیز صـحت Bu kayıd tercemelerde yok, kitapçı Ahmed Hamdi tercemesinde ferah ve adavetin evsafı hafzedilmiştir, s 6.

[4] Misk siyah renktedir, buradaki libaslar umumiyetle ahlâtı erbaanın. renklerindedir.

[5-5] Tercemelerde bu cümleler yok.

Her birerine gönül havalisinde bir menzil tayin edildi. [1] O menzil, onların rengi ve kokusile bezendi [1]. Sevda dalakta [2] karar etti. Safra ödü bezemeğe koştu. Kan ciğerde konak tuttu. Balgam akciğerde ikamet eyledi. Herkese yiyecek ve içeceklerden neş'e hasıl olunca yeme ve içmenin fazlalığı, binnetice ahlâtı tuğyan sınırına çekti. Sevda « hayal incilerini dizen benim, bütün işleri idrâk eden benim. » dedi. Safra « sen çıldırdın. Oturman geç, kalkman güç. Bütün durakları gezen benim, hayat askerinin rehberi benim. [3]» dedi. Kan dedi ki: « Sen tadı acı, mizacı kötü birisisin. Hulûlün tez, ilâcın ağırdır. Diriliğe vasıta benim, hakikatte varlık binasını kuran benim. [4] » Balgam dedi ki: « Senin bana ihtiyacın aydındır. Sende olan varlık bendendir. » Ruh, o güruhun mücadele ve ihtilâfından ve o topluluğun lâf ve güzafından perişan ve onlarla ihtilâtından peşiman oldu. Ta'n dilini açıp « sizden ne hasıl olur, sizinle ne gibi bir düğüm açılır? Herkese edepli olmak gerek. » diye azarlamağa ve hiddetle hitab etmeğe başladı. Onlar da kavga kapısını kapayıp sessizlik bucağında oturdular. Fırsat bulurlarsa Ruhun mütabeatinden baş çekmeği bekleyorlardı. Evvelce Gönül şehrinde oturan ve Ruhun hükmile vatanlarını terkeden o üç âlemi bozucu; Düşmanlık, Korku ve Gam sergeştelik yolunu tutup herkese şikâyet etmekteydiler. Bir gün beraberce oturup kendilerini gurbete düşüren Sıhhatin devletini mahvetmeğe ahdettiler; Düşmanlığın, nüfusu hadsiz bir kabilesi vardı ki o kabilenin başları Yalan, Kin ve Hasetti. Korkunun da sayısız bir taifesi vardı ki o taifenin uluları Hayret, Dehşet ve İztırardı. Gamın da pek kalabalık etbaı mevcuttu ki reisleri Mihnet, Hasret ve Mahrumiyetti. Her yere adam yollayıp hepsine bu vakıayı haber verdiler. Gaflet uykusu, Ruhun gözünü bağladığı ve tedarik ipi üzüldüğü bir zamanda asker kaldırıp Gönül şehrine doğru yola düştüler ve Gönül şehrinin kapışma eriştiler. Yiğitlik narası attılar. Ahlât, Ruhla kötüleşmiş bulunduğundan hiçbiri bir yardımda bulunmadı. O vakıayı gayri vaki addettiler ve tabiatı illete bıraktılar. Ruh, Gönül şehrinin kapısını kapadı, tevekkül ederek kalede oturdu.

[1-1] Tercemelerde bu cümleler yok.

[2] درســـپرز : s 7, derser okumuşlar, serde diye terceme etmişler.

[3] Bedrekai leşkeri hayat idüğüm cümlenin malûmudur: Ragıb, s 8, Ahmed Hamdi, s 7. Terce-me, tesarruf olup metne muhaliftir. Metin şöyledir: مقامـــاتم و بدرقهٔ لشـــکر حیـــاتم منـم کـه ســـایر , s 7.

[4] Memduhi enam olmağa şayan benimki bir vasıtai zindegânî olduğumu ve binayı vücudun banisi bulunduğumu âlem bilir, Ahmed Hamdi s8, memduhi enam olmağa ben lâyık ve cesbanım ki vasıtai zindegânî olup binayı vücudun banisi olduğumu âlem bilir, Ragıb s 9.

Ruhun neş'esi kaçtı ve Ruh ülkesi Gamın idaresi altına girdi. Ruhun dostları tedbir kapısını açıp bu hale çare bulmayı düşündüler. Ferah « ben Hüsün adlı birisile eskiden dosttum. Eğer emredersen yardıma çağırayım », Mehabbet « benim Aşk adlı bir tanışım var. Her hünerde mükemmeldir. Eğer ihzarına ruhsat verirsen Gamdan tez kurtulursun », Ümid « benim Akıl adlı birisile dostluğum vardır. Tam şimdi yardım edecek sırasıdır. Eğer buyurursan fermanını iletip onu askerle getireyim. » dedi. Ruh yalnızca Sıhhatle kalıp Gönül kalesinden gizlice kapı açarak o üç kişiye mektuplar verip Hüsün, Aşk ve Akla gönderdi.

Önce Ferah, Hüsne vardı ve Ruhun mazlumluk mektubunu okudu. Hüsün, gurur yüzünden zülfü gibi âşüftelenip canperver dudağını açarak ona cevaben şöyle söyledi: « Ey kendisinden habersiz. Ne hayrı biliyorsun, ne şerre vukufun var. Aşktan berî ve akıldan ârî bir kişile benim ne dostluğum olabilir. Ya aşk gerektir ki benim kadrimi bilsin, ya akıl gerektir ki beni zaptedebilsin ». Hüsün, Ferahı bu işe çaresâz edemeyince utancından Ruhun hizmetine dönemedi.

Ondan sonra Mehabbet, Aşka vardı ve haber götürüp yardım diledi. Aşk, istiğna yüzünden dil açıp o habere « Ruh dünyaya aldanmıştır. Aşktan bihaberdir, hüsünden pervası yoktur. Ben öyle yere gelmem. Hüsün nerdeyse ben oradayım » dedi. Mehabbet de bir iş yapamadı. Utanarak Ruhun yanına uğramadı.

Ondan sonra Ümid, kendisini Aklın sohbetile yüceltti ve şu suretle söze başladı: « Ruhun önünde çetin bir vak'a var. Yardımsızlıktan teşviş içinde. Senden yardım dileyor. Ona yardım etmek de yerinde bir harekettir. Umarım ki Ümidi mahrumiyete salmaz, onun cemiyetini perişan etmezsiniz ». Ümid, Aklı pek acındırdı. Ümidin açıklaması Akla tesir etti, İyi huylardan kendisine uymuş bulunanların hepsini hemen o saat çağırıp bir gece baskını yaparak Gönül şehrine erişti, o şehrin tutsaklarını Gam tuzağından kurtardı. Akıl askeri, Gam çerisini mağlûb edince Gam ve Korkuyu tutup bağladılar. Düşmanlık, bir bucaktan kaçtı ve başka bir fitne kopardı. Amansız biri vardı ki Maraz lekabını taşır ve sebepsiz herkese kızardı. Düşmanlık, onunla tanış oldu. Gönlünün derdinden bir şemmesini ona açtı. Maraz, «hiç korkma, kendini bana teslim et. Pek yakında bir hîle düzer, Ruhun kanını ve Sıhhatin yüzsuyunu dökerim » dedi. Ağızlardan da ahlâtın Ruha ihanet ettiklerini duymuştu. Beden ülkesine bir vesile olmaksızın tasarruf edemiyeceğini anladığından bunu

ganimet bildi ve Düşmanlıktan « Beden ülkesine gidip gelen kimdir ve oranın sakinlerinin rağbet ettiği nedir? » diye sordu. Düşmanlık, « Gıda cinsidir. Onlar, herkesle tanıştır. Ülkenin ma'mur olması, Gıdanın gidip gelmesine bağlıdır. Orada oturanların vakitleri onu elde etmeğe sarf edilir durur » dedi. Bu keyfiyet, Maraza ayan olunca Gıdanın yanma vardı. Gıdayı her zaman başka bir tarzda ve renk renk elbisede cilve eder gördü. Önce soğuk ve kuru gıdaya ulaşıp bin hileyle kendisini onunla âşnâ kıldı. « Ey hakikatte toprak cevheri gibi olan ve toprağın cevheri gibi temiz bulunan [1], beni Ruhun memurlarından gizli Beden ülkesine sok ve Sevdaya ulaştır, Sevda ile bir alışverişim ve görülmesi elzem ve zarurî bir işim var » dedi. Gıda, Marazın isteğini yapıp onu Beden ülkesinde bulunan Sevdaya götürdü. Sevdanın revnakı, Marazla artınca diğer ahlât zebun düştüler. Maraz, fitne kapısını açtı ve Beden ülkesini ifsada koyuldu. Başağrısmı serasker yaptı ve Beden diyarını sarsıntıya uğrattı. Sıhhat, bu halden agâh olunca Ruhun huzuruna koştu. « Sevda azgınlığa başladı, padişahın ülkesine kasdediyor » dedi [2] Ruh, bu hali Akla bildirdi. Akıl, Sıhhatin tedbirile işe çare bulmağa koyuldu. Akıl, Sevdayı tahrik edenin Gıda olduğunu anlayınca kendi havassından Perhiz adlı birisini havas kapılarını korumağa memur etti ve Zaikayı zeytin ve ona benzer şeylerden, Samiayı kanun sesinden mutemetti' olmaktan, Basırayı anber görmekten, Şammeyi kâfur kokmaktan men' etmesini kararlaştırdı. Sevdayı bu tedbirle zebun etti. Kanı düzeltmeğe koyuldu. Maraz, Sevdanın zebun olduğunu ve Kanın kudretinin çoğaldığını görünce Sevdadan baş çekip Kanın yanına koştu. Ona da masallar okudu, fesad sınırına eriştirdi. Kanın başına fesad havası düşünce harareti [3] serasker yapıp her tarafa asker gönderdi. Sıhhat, ikinci defa olarak Akla sığındı ve kendisini onun tedbirine teslim etti. Akıl, hikmete uydu ve başka bir tedbirle bu illete çare buldu. Perhize, Zaikayı şarap emsalinden, basırayı terütaze ve güzel gülden saklamasını, Şammeyi yeni açmış taze çiçeklerin kokusundan, Samiayı neş'e veren ut nağmesinden men' etmesini emretti.

---

[1] : ای در حقیقـــت هم جوهر خاك چون جوهر هاك جوهر پـاك s 13, bu, bir beyt olsa gerek. İkinci mısra vezinli. Birinci mısraın vezni bozuk. Müstensihler bozmuş olmalı. Meselâ:

ای حفیفـــــدر جوهر خاك چون جوهر هاك جوهر پـاك

olsa vezin düzelir, mânâya da daha uyar. Bu cümleler tercemelerde yok.

[2] : سوداســر گمـراهی دارد و قصــد ملـك پادشــاهی دارد s 14, tercemelerde bu cümleler de yok.

[3] : ستاد جافر بهر کرده لشکر مقدمهٔ تب را s 15, teb hararettir. Sıtma teblerzedir, mütercimler, "sıtmayı,, diye terceme etmişler, Ragıb s 17, Ahmet Hamdi s 14.

Kana kudret kapıları açık kalmayınca Ruha mukavemet edecek kudreti bitti. Maraz, Balgama mürid olup Kandan geçerek onunla hemdem oldu ve onu da gaflete attı, fesadı irtikâb ettirdi. Nihayet Balgam istiskayı serasker etti ve fesad yolunu izhar eyledi. Sıhhat, bu keyfiyeti anlayınca kendisini Akıl silsilesine bağladı. Akıl, üçüncü defa olarak yardım edip Perhize Balgamın çoğalma sebeplerini gidermeyi ve [1] kuvvetsizliği, kuvvetten düşürmeyi emretti [1], Zaikayı hiyar [2] emsalinden, Samiayı üç telli tanbura dinlemekten, Basırayı inci görmekten, Şammeyi nilüfer koklamaktan men' etmesini söyledi. Maraz, Balgamın düşmekte olduğunu görüp Safra ile tanış olmağa koştu. Her zaman bir nükte beyan edip Safranın tabiatini de oynattı. Safra, sarılığı Maraz askerine kumandan tayin edip Beden ülkesinin zapt ve teshirini kararlaştırdı. Sıhhat Akıldan yardım diledi. Akıl, dördüncü defa olarak Sıhhatin yardımına kalkıştı. Perhize, Safraya fayda veren şeyleri gidermeyi ve ona muhalefet yolunu tutmayı emredip Zaikayı şeker emsalinden, Samiayı [3] nevha eden kemençe dinlemeye rağbetten men' etmesini, [4] Basırayı sarı altın müşahede etmeksizin, Şammeyi gül koklamaksızın sîrab eylemesini [4] söyledi. Safranın kuvveti zail olunca Sıhhat, Maraza galip geldi. Maraz dışarı kaçmayı ve başka bir geçitten fitne düzmeyi istedi.

O sırada birdenbire Marazın oğlu olan Za'f yüz gösterdi. Za'f yeni yetişmiş bir korkusuz kişiydi. Vücudu zayıf olmakla beraber çevik ve çabuk ruhluydu. Dedi ki: « Ey Maraz, bir müddettir senin hizmetine gelmek için yollarda yelmekleyim. Şimdi geldim. Cemiyetini dağıtma ve beni geldiğime peşiman etme ». Maraz, Za'fdan tam bir kuvvet bulup kaçmadan yüz çevirdi. Ahlât da incinmiş olduklarından onunla beraber oldular. Fitne esbabı tamamlandı. Hülâsa umumî bir hücum yaptılar. Sıhhate çare arayan ve Ruha her illete karşı deva bağışlayan Akıl bu sefer, çare bulamayıp şaşırdı kaldı. Yardımcıları olan hislerin de dağılmış olduğunu gördü. Hasılı Korku ve Gamı yanına alıp bir bucakta oturdu ve kapıyı ezdadın yüzüne kapadı. Sıhhat öyle bir savaş sırasında yardımcısız olarak Ruhun huzurunda yalnız kaldı. Fakat Korku ve Gamın kendilerine yoldaş olmadığını ve bizzat kendisinin hücuma kalkmasından kaçınma imkânı bulunmadığını anlayıp Ruhtan himmet

---

[1-1] از بـی قوتـی قـوت انـدازد: s 16, tercemelerde yok.

[2] : از امثـال خیـار s 16, zaikayı emsali şerabı hâmdan: Ragıb 17, Ahmet Hamdi 15.

[3] Bu kelime, bizde unutulmuş, s 17.

[4-4] : و باصـره بـی نظارهٔ زرنـاب شامه بـی تشـمیم کل سـیراب سـازد s 17, basırayı müşahedei zerinâbdan ve şammeyi istişmamı gülişâdâbdan muhafaza eylemesini emretmekle... Ragıb 18, Ahmet Hamdi 15.

dileyerek kendisini cenk âlâtile bezeyip «ey Ruh, eğer galip gelirsek saltanatın bakî kalır. Eğer düşman ġalebe ederse sana vatanı terketmek muvafıktır » dedi ve o askerin karşısına durdu, o ma'rekede vücudunu kazaya ısmarladı. Maraz, şiddetle, Sıhhat, himmetle savaşma düşüncesine düştüler ve birbirlerine hücuma niyetlendiler.

Sıhhatin anası olan Mizaç, ahlâtla eskiden beri tanışıp görüşürdü. Sıhhatin düşkünlüğüne tehammül edemeyip şefaatçi olarak ahlâta gitti ve «benim sizinle eskiden beri münasebetim var. Şimdi Maraz da bizzat size bağlandı, Oğla ihanet etmek ve ona yardım etmemek mürüvvetten uzaktır ve bu hal, her yerde gayri meşkûrdur» dedi. Ahlât Mizaçdan utandılar. Marazı terkedip Sıhhatle dost oldular. Maraz, hale vâkıf olunca firarı ihtiyar etti. Uruktan terle[1] kaçtı Fakat Beden ülkesini yeni görmüş ve oraya henüz gelmiş bulunan Za'f, Maraza tevfiki hareket etmeyip o ülkede sergerdan kaldı. Marazın bozgunluğu Ruhun kulağına varıp ahlâtın Sıhhatle uyuştuğunu duyunca kendisinden devlet nişanesi zahir oldu ve bu hale şükretti. Aklı yanına çağırıp onu utancından kurtardı.

Devlet muti ve düşman ramolup düşmanın işi tamamlanınca Perhize Za'fın tekrar kuvvetlenmemesi ve fitne ihdas etmemesi için bir müddet hislerin kapısından kalkmamasını ve Gıdayı zaptetmesini emretti. Nihayet Za'f da makhur olup Beden ülkesinden uzaklaştı. Ruh, kemali azametle yüce bir mertebeye erişti. Keyfiyeti cevhere, cevheri cisme, cismi araza [2] letafeti tamme bahşetti, tşvesi, güzelliği ve mahbubluk cilvesi haddi aştı [3]. Eski hemdemlerinin onunla sohbete liyakati kalmadı, yalnız kaldı. Bir dost dilemekteydi, Bir metaı vardı, müşteri istemekteydi.

Hüsün ile arkadaşlığı olan ve Hüsnün sevgisini gönlüne nakşeylemekte bulunan Ferah, bir gün « ey gönül aydınlatan Hüsün, ey cihanı yakan çirag, bir müddettir ki hemdemlerimden uzak ve Ruhun müfarekatinden bîhuzurum. Vefa yoluna gitmemin ve eski dostlarımı hatırlamamın zemanıdır » dedi, Hüsün, naz ile « ey yâri dilnüvaz, Ruha dair

---

[1] : و ازراه عروق بـا عرق فـرار کـرد s 19, uruktan Iraka kadar (?!) firar eyledi, Ragıb 21, Hamdi 17.

[2] Cevher, göze görünmeyen ve arazların mabihilkıvamı (duruşunun sebeb ve vesilesi) olan şeydir. Araz, cevherle kaim olan şeydir. Cisim ise, cevher ve arazdan tekevvün ve teşekkül etmiştir. İnsanın vücudu bir cisimdir, vücudun dahilî ve haricî eşkâli araz, hayat ise bir cevherdir. Ruhun araz ve cevher olmadığını söylemişlerdir.

[3] : عشـوه و خوبـــی و جلوهٔ محبوبـــی ازجد گذرانـــد s 20, Ruhdaki işvei hubî ve cilvei mahbubî fevkalhad nümayan olduğundan, Ragıb 22, Hamdi 18.

hayli söz söyledin. Onun vasıfları incilerini deldin [1], Bende de onu görmek [2] ve onun gül bahçesinden bir marifet gülü dermek dağdağası var [2]. Fakat bir surette ki benden haber almasın ve beni bilmesin » dedi. Ferah dedi ki: « Bu iş güçtür. Çünkü onunla dost olan ve her işten haberdar bulunan Akıl, duyurur ». Hüsün, Akıl benimle mülâkata tehammül edemez ve beni görmeğe tâkat getiremez. Ben bir efsun biliyorum ki eğer okursam Ruhu, ruhu duymadan teshir ve ahvalinde tesarruf ederim » dedi. Ferah, buna sevinip, Hüsnü götürme hususundaki korkusu gitti. Ona yol gösterdi. Az bir zamanda Beden ülkesine geçti Hüsün, Beden ülkesini beğendi, orada vatan tutmağa gönül kodu. Bildiği efsunu okudu, habersizce Ruha vardı. Hüsnün letafeti Ruha te'sir etti. Güzeldi, daha güzelleşti. Hüsnün askeri olan şive, naz, edâ, işve ve gamze, Ruh havalisinde ikamet yüklerini açtılar. Bazısı boya ve yanağa ulaştı, bazısı göze, kaşa bağlandı. Hülâsa Ruhun revnakı, olduğundan fazlalaştı. Ziyası kime düşse yaktı, yandırdı. Bakışı kime tesadüf etse kökünü kazdı, mahvetti. Aşkın yoldaşı olan Mehabbet bu sıralarda Aşka veda edip Ruhun huzuruna vardı. Aşktan Hüsnün evsafı hakkında ne duydise onda gördü [3]: [4] Usul ve yüce büyümüş bir boy ki bütün âlemi bitirmiş, bir yanak ki yanmış ve âlemi yakmış [4]. Kâküller omuzda, zülüfler kulaklarına düşmüş, sünbülü güle, menekşeyi kul etmiş. Sarhoşluk eline ok ve yay vermiş, adını gamze, göz ve kaş komuş [5]. [6] Bir sahifeye miskle bir yazı yazmış ve bir bahçeye reyhan ekmiş [6]. Abıhayatı bir çeşmede gizlemiş, ona dudak demiş, buna konuşmak [7]. Hattının üstüne bir ben kondurmuş ve yazı üstünde noktadan nişan vermiş [8]. Otuz iki inciyi dizip « leb » kelimesinin sayısı münasebetile diş adını takmış [9]. [10] Elma ve turuncu karıştırmış, çene ve gabgab lekabını koymuş [10]. Her zeman bir sihre başlar, bazısına şive diye lekab verir, bazısına

---

[1] Buraları tercernelerde mealen nakledilmiştir.

[2-2] Keza.

[3] Buraları, tercemelerde hep mealen nakledilmiştir.

[4-4] Tercemelerde bu cümleler yok.

[5] : تـــیر و کمـــانی بدســـت مســـتی داده و نـامش غمزه و چشـم و بـروا نهـاده s 23, tîr ve kemanı bir mestin destine verip namını gamze ve çeşm ve ebru koymuş, Ragıp 24, Hamdi 21. "مســـتی"yi biz sarhoşluk diye terceme ettik.

[6-6] Tercemelerde yok, misk siyahtır, sahifeye miskle yazı yazılması ve bahçeye reyhan ekilmesi, yanaklardaki tüylere (hat - hattısebz) işarettir.

[7] Tercemelerde buraları da yok, hep mealen ve hattā uydurma.

[8] Yok.

[9] "Leb,, ebced hesabında 32 olur.

[10-10] Yok.

naz. Gül dalını bu, koldur diye sallar. Ruhi pâki tasvir edip bu, onun bileğidir der. Yürüyüşten akar su yapar, içine bacaktan balık atar.

Mehabbet, Ruhu bu letafetle görünce derhal Aşkın huzuruna koştu. Onu Ruhun güzelliğinden haberdar ve vuslatını dilemede bîkarar etti. Aşk, ahlâkı güzel Hüsnün cazibesile ve Mehabbetin rehberliğile Beden ülkesine ulaştı ve Ruhun mütabeati kemerini beline kuşandı. Hüsnün, Ruhu ne kendisini bilir, ne Hüsnü tanır bir derecede meshur edip kendi-sinden geçirmiş olduğunu gördü. Ruhu medh için dilini açıp onu icab ettiği tarzda öğdü. Ruha Aşkın sohbeti hoş geldi ve onunla musahabeye gönül verdi. Ona « ey cihanı gezip dolaşan seyyah, Hüsün adlı birisine giriftarsın ve onsuz hiç bir yerde kararın yok diye duyuyorum. Bana onun keyfiyetini hikâye et, bana hidayet edip onu bildir » dedi. Aşk, Ruhun gafil olup bilişlik denizinin kıyısında olduğunu anlayınca « onun durağı bînevalık vadisindedir. Onunla buluşmanın sebebi kendinden ayrılmaktadır » dedi. Ruh, dedi ki: «Ey Aşk, bu söylediğin şey olmayacak bir şey ve onu dileme hususundaki sevda faydasızdır. Eğer böyle değilse sözünün doğruluğunu açığa çıkar, bu davanın bürhanını bildir. Hikâyenin aslı yalan ve bu rivayetin çirağı ışıksız». Aşk, «ondan bir nişanım var. Eğer buyurursan göstereyim » dedi. Ruhun şevkı ġālib olduğundan ve bu suretin hakikatine talip bulunduğundan istek gözünü açıp nişanenin getirilmesi hususunda israr etti. Aşk, « bu resme göz açmak gerek » diye Hüsnün eline sefa aynasını verdi. Ruhun kendisinden haberi olmadığından kendi aksini başkası sandı. Bütün ayıplardan uzak bir beden gördü. Hüsün bir taraftan kemend attı, Aşk bir yandan bir oyun oynadı, Ruh ikisinin arasında kaldı. Hayret, onu bir mertebeye eriştirdi ki ihtiyâr dizginini elden bıraktı. Başını şurideliğe verdi. Bir müddet o akise bakıyor, onun vasıtasile kendisini görüp duruyordu. Aşk « ey gönül okşayan dost, ey niyazı olmayan niyazmend, bu resmin düşmanı çoktur ve bu mânânın davacısı sayısızdır. Akıl silsilesinde bîedep bir güruh vardır ki salûsluk, zerk ve riya lekablarıdır. Olmaya ki bu resmi alalar ve kıralar. Resmi idrâk hazinedarına ver, ona emanet mühürünü vur » dedi. Ruh dedi ki: « Benim onu görmem bence zaruridir. Onu gizlemek akıldan uzaktır ». Aşk, « Hayale söyle, suretini çıkarsın, ona bak » dedi. Ruh, Aşkın fikrini beğendi. Hayale Hüsnün suretini yapmasını emretti. Resim yapıldıktan sonra sefa aynasını idrâk hazinedarına verdi ve üstüne emanet mühürünü bastı. Bir müddet hayalin yaptığı resme kanaat etti. Nihayet Hayalin yaptığı suretten usandı, mürad menziline bir kapı bulamadı. Dedi ki: « Ey Aşk, bana bir çare bul ve beni Hüsnün visal vadisine sal ». Aşk « yolda

muhatara çoktur. Hüsnün menziline erişmek güçtür » dedi. Ruh, « meşakkate tehammülüm var. Kararım yok, bana bir çare bul » dedi. Ruh, gönül doğruluğile talib olduğundan Aşk'a da Ruha yol göstermek vacib oldu. Her ikisi beraberce azimet alemini kaldırdılar. Ma'şukluk badiyesine girmeği, Âşıklık ülkesine geçmeği kararlaştırdılar.

Önce Ma'şukluk badiyesine ayak bastılar, şaşılacak şeylerle dopdolu olan o vadiye düştüler. Seferin başlangıcında gayetle güzel bir yere eriştiler ki billûrdan saf, ipekten yumuşaktı. Oraya âşıkların kanı dökülmüş ve toprağına karılmıştı. Letafette yer yüzünde meşhur olup adı « Nazenin ayakaltı » idi. Oradan geçip bir konağa vardılar ve bir durak gördüler. Yeri cıva gibi titremekte, vehim ayağı konaklarını geçmede sarsılmaktaydı. Ham gümüşten tamamile saf bir mahal olup adı « Bacak »dı. Oradan da azimet yükünü bağlayıp zevk bineğine bindiler. Tamamile dağlık bir yol gördüler ki orada sonsuz uçurumlar vardı. O dağın geçidinin sonunda kıldan ince bir yol gördüler. Vücudu ortada olmamakla beraber « Bel » sözünden başka ondan bir ad san da yoktu [1]. Oradan « Karın » diye mevsuf olan dalgalı bir suya vardılar. Orada « Göbek » diye tanınan bir girdab vardı. Oradan da geçip bir sahraya eriştiler ve azimet yükünü bir biyabana çektiler ki o sahrada aşlā bir ot bitmemiş ve hiçbir canlıdan oraya toz konmamıştı. İskender, aynasını orada yapmış, [2] Âd, İrem bağını oraya kurmuştu [2]. Yani nurdan bir farkı yoktu. Bu sebeple de adı « Sîne » diye meşhur olmuştu. Oradan bir konağa eriştiler ve orada oturanlardan bu havalide gayet zorlu ve kuvvetli « Kol » adlı birisi vardır diye duydular. Pençesine pençe vuramayıp kolunun kuvveti uhdesinden gelemediler [3]. Azimet dizginini oradan da döndürüp diğer bir konağa koştular. Sîneden daha güzel bir yer gördüler. Kadri daha artık, mertebesi daha yüceydi. Letafet esbabı tertib edilmiş olup Gabgab diye lekablanmıştı [4]. O konak yerinde bir müddet daha kaldıktan sonra oradan da müsaferet ettiler. Yolda kan içen sitemkâr ve cefacı zenciler gördüler ki onlardan merhamet uzaktı ve onlar « Hâl ve Hat » diye şöhret bulmuş birkaç cefacıydı. Onlar, o iki serseriyi sersem edip gece baskınına uğrattılar.Ruh ve

[1] Buraları tercemelerde hep mealendir.

[2-2] : و عاد طرح ارم را درانجا انداختــه s 29, tercemelerde yok.

[3] ازانجا بمـــنزلی رســـیدند و ازســـاکنان انجا شـــنیدند که دریـن حولـی ساعد نـامی هست بغایـــت زورمند و قـوی دست پنچـــه بـــر پنچهٔ او نذدنـــد... s 29, burası tamamile yanlış ve uydurma olarak şöyle terceme edilmiş: Sahrayı mezkûrdan güzarlarında esnayı tarîkte ol havalinin yemin ve yesârında sekenesi zûrmend ve kavidest said nam iki şehri muteber olduğunun haberini aldılarsa da rehi râsttan sapmayıp giderek... Ragıb 30, Hamdi 25.

[4] Buraları da hep mealen ve uydurma.

Aşk, helak olmağa gönül verdiler, baş aşağı bir kuyuya düştüler. O kuyunun gayetle gönül üzen bir yer olduğunu ve içinde yüzbinlerce tutsak bulunduğunu gördüler. Kararsız gönüllerin karar ettiği bir yer olup adı Çeneçukuridi. Bir müddet o kuyunun dibinde feryad ve figan ettiler. Ansızın [1] misk gibi [1] ve kıvrım kıvrım, büklüm büklüm bir ip gördüler ki aşüfte gönüllerin toplandığı bir ipti. Bazı kimseler, ona gîsû, bazıları da zülf demişti. Kendilerini o ipe bağladılar ve Çene-çukuru kuyusundan kurtulup saf ve tatlı, hazin gönüllere ferah bağışlayan bir çeşmeye eriştiler. O çeşmenin nazenin feyzi Hızırın âbıhayatından daha iyi olup adı « Canperver dudak »dı. Orada inci ile dolu bir kutu buldular. Kutunun adı Ağız, incilerin Dişti. Filvaki kutuyu ele geçirdiler amma başları dönmekte bulunduğundan yine kaybettiler [2]. Oradan bir bağa geçtiler ve bir gül bahçesini makam ittihaz eylediler ki gülleri tamamile dikensizdi ve adı « Yanak bahçesi » idi. Bir zaman o bağda vakit geçirdiler ve oradan da diğer bir konağa yük göçürdüler. Neş'eli ve letafet esbabı tam bir yer gördüler. Nebatları yeni yetişmiş, neş'eli ve ferah vericidi. O yerin vasi incisini delen, adına « Binagûş » demişti. Oradan da tehlikelerle dolu, hîleci adamlarla meskûn bir mesire mahalline vardılar. O konağın adı « Şehlâ göz » dü. Şehriyarı da « Katil gamze » ydi. Oradan da bir yüce menzile geçtiler. Orada erbabı sefanın ma'bedi ve ehli vefanın mih-rabı olan iki kemer gördüler ki güzellik vasıflarının dibacesi ve visal yakınlığının kabe kavseynidi [3]. Gönül alan Hüsnün karargâhı olup adı « Tâkıebrû » idi. Oradan gönül açan bir serhadde vardılar. Gayetle sefalı bir makam gördüler. Çin ahularının otlağı olan orasının kutlu adı, « Alın » dı. Bir müddet de o vadide gezindiler. Oradan pek karanlık, yolları tehlikeli ve ince bir zulmet diyarına geçtiler. Orada yüzbinlerce perişan hayran kalmış ve perişanlar, adına « Kâkül » demişlerdi. Ruha o zulmetin salâbeti ġalebe etti. Aşktan bir tedbirde bulunmasını diledi. Aşk, onu zulmetin şiddetinden kurtardı. Boy çiragının aydınlığına eriştirdi.

[1-1] : رسـنی یافتنـــــد مشـــکین کره بـر کره و چیـن بـر چیـن s 30, tercemelerde yok.

[2] Ağzın küçüklüğünü telmih.

[3] فکـــان قـاب قوســـین او ادنـی yakınlığı iki yay kadar, hattā daha da yakındı. Necm suresi, âyet, birçok tefsirlere ve bu âyetten evvelki ve sonraki âyetlere nazaran bu yakınlık Hazreti Muhammedle Cebrail arasındadır. Fakat sofiler, bunu Tanrı ile addeder ve hattā bu yakınlığın vahdetten ibaret olduğunu söylerler. « قـاب » , okun yayda dayanacak mahallidir ki ortasında olup bir çizgiden ibarettir ve bu çizgi yayı iki kavse ayırır. Sofiler, "Hazreti Muhammed'le Tanrının arasındaki yakınlık yayın iki kavsinin قـاب ı kadar, belki de daha yakındı,, diye te'vil ve « قوســـین »i « vücub, imkân » yahud « جمع الجمع ,جمع »;
« ادنـی او » yı da « وحدت صـــرفه », « حـــدیتا », « احدیـة العیـــن » olarak kabul ederler. Hurufilere nazaran ise kavseyn, iki kaş, ev ednâ, kaşların ortasıdır.

Ruh « ey Aşk yanlış gösteriyorsun. Ey yol azıtmış, re'yinde isabet etmiyorsun [1]. Bir müddettir sergeşte gezindik durduk. Dediğin Hüsnün cilve yerine varamadık » dedi. Aşk dedi ki: « Ey gafil ve marifet lezzetinden nasipsiz, her yer Hüsnün cilve-gâhidi. O her yerde kendisini gösterdi. Fakat sende basiret olmadığından [2] Hüsün nedir, ne bilirsin? Eğer onu bulmak dilersen saf nazara sahip olman gerektir. Kendini körlükten kurtar. Gözlerine âşnâlık sürmesini çek. [3] Ma'şukluk ülkesinde o sürme bulunmaz [3]. O incinin ma'deni âşıklık denizidir [4]. Fakat bir kişinin, Ma'şukluk ülkesini aşmadıkça Âşıklık ülkesine geçmemesi şarttır ».

Hülâsa Ma'şukluk mülkünden geçtiler ve Âşıklık ülkesine yöneldiler. Önce Melâmet [5] bahçesine vardılar. Orada iştiyak gülünü ve firak yeşilliğini yetişmiş ve yeşermiş gördüler. Oradan Belâ şehrine yöneldiler. « Mihnet » ve « Şiddet »le tanış oldular. Oradan « Aciz badiyesi »ne kadem bastılar ve dizgini « Şeydalık » eline verdiler. Oradan da yürüyüp « Hicran » bucağında vatan tuttular. Gâh « Hayret »e arkadaş, gâh « Mahrumiyet »e nedîm oldular. Gâh « Nâle ve Zâr » ile sırdaşlık ettiler, gâh gönül yakan « Ağlayış » la demsâzlıkta bulundular. « Karar ve Takat » serhaddinden geçtiler. « İhanet » vadisinde hayli dolaştılar. « Âşıklık » ülkesinde müsaferette bulunduktan ve âşıklık işini başa çıkardıktan sonra önlerinde bir ülke göründü. Ruh, Aşkla beraber o ülkeye yöneldi. Gördü ki orası « Beden ülkesi »dir. « Hakikaten burası benim yerim »dedi. Gönül şehrinin yıkılmış, havâs askerinin dağılmış olduğunu gördü. Sevda, ateş tutuşturmuş, Ciğer ve dimağı yakmış, Kan gözyaşile karışmış, iç ve dış hararetinden kaçmış, Safranın yüzü sararmış, Balgamın pazarı soğumuş. Vücudu diri tutanların tutumu, durumu kalmamış, tabiatlerin düzeni bitmiş. Za'f, kuvvetlenip Sıhhati zaifletmiş.

---

[1] روح گفـــت ای عشـق غلـط نمـــایی و ای گمـراه صـــایب رایـــی مـدتی سـر گشـــته گردیـــــدیم
بجلـــوه کـــاه حســـن کـــه میکـــنی نرســـیدیم ، s 32, ey aşkı galatnüma ve ey gümrahı müşevveşilârâ nice müddet beni dolaştırıyorsun, hâlâ istihsali nimet ve cilvegâhı hüsne müvasalet mümkün olamadı, Ragıb 32, Hamdi 27.

[2] چون تـرا بصـــارت نیســـت ، s 33. Cesaret okunmuş ve öyle terceme edilmiş, ihtimal mürettip hatasıdır.

[3-3] Bu cümlenin yerine "amma ki dediğim tutya İsfehanda ve belki dairei cihanda bulunur şey değildir,, Ragıb 33, amma ki dediğim tutya İsfehanda ve belki kürei arzın hiç bir kıt'asında bulunur şey değildir, Hamdi 28, bizde böyle bir şey yok.

[4] و معدن ان در دریـای عاشقیســـت ، der diyar diye okunmuş ve "anın ma'deni fakat kişveri âşıkide olduğundan,, diye terceme edilmiş, Ragıp 33, Hamdi 28.

[5] Melâlet okunmuş, halbuki metin ve mânâ vazıhtır: و اول ببوســـــتان ملامت رســـیدند ، 33, Ragıb 33, Hamdi 28

Ruh, bu yüzden muztarip olup Aşka « ey benim evimi barkımı yıkan ve beni devran sergeştesi kılan, bana bütün yalan vaidlerde bulundun, helakime kasdettin. Ne hîleydi ki benimle oynadın ve beni yerimden yurdumdan uzaklaştırdın. Ma'mur bir ülkem vardı ki rahat, zevk ve sürurla doluydu. Bir müddet beni Ma'şukluk yurdunda aldattın, oradan yüzüme bir kapı açtın, bir zaman da beni Âşıklık ülkesinde garib ettin ve bana türlü türlü belâlar nasib eyledin. O memleketlerde de yüzümün suyunu döktün, beni tekrar ümitsiz bir halde vatana getirdin. Vatan yıkıklığa yüz kodu, tezelzüle uğradı. Allah Allah, bu ne zulümdür? Senden bir durakta bin feryad! » dedi [1]. Aşk, Ruhun şikâyetini duyup onu, o musibette takatsiz görünce, dedi ki: « Ey Ruh, şikâyet kimden? Doğrusu şu ki senin âfetin senden gayrisi değil. İdrâk hazinesindeki resmi getirt ve o resmin hakikatinden ibret al ».

Ruh, o resmin ihzarını emretti. Mühürle mühürlenmiş olarak getirdiler. Ruh, sefa aynasının mühürünü açıp bakınca onda zaif bir beden ve gayet nahif bir yüz gördü. Dedi ki « ey Aşk, bu suret, o suret değil. Bana bildir: o neydi, bu ne? » Aşk, «ey Ruh, bu levh, sefa aynasıdır. Nazar ehline akis gösterir. Onda gördüğün ilk suret de sendin, şimdi gördüğünde sensin. Önce ona baktığın zaman gafildin, kendini tanımadın, kendi arzuna koşuyordun, nihayet kendine eriştin. Âşıklığa maẓharda sensin, ma'şukluğa zîverde sen. Marifet âşnâlık sürmesindedir [2] ve bu menzilin yakınlığı teallûktan ayrılmaktadır [2] »

Ruh, âşnâlık sürmesini gözüne çekince vücud aynası olmaksızın öyle bir güzel gördü ki suret ve mânâya bîniyaz, Ruhi-kudsle demsâz, vahdet halvetinde oturmuş, kapıyı kesret yüzüne kapamıştı. Ne Aklın ona bir bakışı vardı, ne hisler ve tabiatler ona sığınabilirdi. Ne Hüsnün ona bir nazı vardı, ne onun Aşka bir niyazı… Ruh, o makama erişince Ceberut ve Lâhut âlemlerinin alâmetlerini gördü. Aslî menzile ulaştı [3]. Yol kesicilerin kaydından kurtuldu [4], işin sonunda kendisini kendisine eriştirdi, ma'şukluk ve âşıklık, o halvetten dışarıda kaldı.

---

[1] Buraları da tercemelerde hep mealen nakledilmiştir.

[2-2] Tercemelerde bu cümle yok.

[3] چون روح سرمهٔ اشـــنایی بچشـــم کشـــید وبـــی واسطهٔ آیینهٔ وجود دیـد شاهدی دیـد از صـورت و معـنی بـــی نیـــاز و بـــاروح قـدس دمسـاز حلوتـــدر وحدت نشســـــته و بروبـــدر کـــثرت بســـــته نـه دیدهٔ عقـل را بـرو نکـاهی نـه حواس و طبـــایع را بـرو پنـــاهی نـه حسـن را بـراو نـازی و نـه اورا بعشـــق نیـــازی. چون روح بـدان مقـام رســـبید علامات عـالم جـبروت و لاهوت دیـد ..... s 37, buraları temamile yanlış terceme edilmiş : Ba'dezin ayinenin tavassutuna hacet kalmayıp Ruh, suret ve mânâda bîniyaz ve Ruhi-kuds ile demsâz olarak vahdethanei halvette mukîm, Akıldan istianeden vareste ve havas ve tabayiden riştei teâlluku güsiste olmakla.... Ragıb 36, Hamdi 31.

[4] Tercemelerde bu cümle de yok.

MECMAʿ-I ṬIBB-TRANSKRİPSİYONLU METİN

Bismillahirraḥmanirraḥīm

Mefāʿilün / Mefāʿilün / Feʿūlün

İlāhī ḥikmet issi muḥteşemsin
Ḥākim ü bī-zevāl ü ẕü'l-keremsin

Yaratduñ ʿālem içre her ne kim var
İderler birligüñe cümle iḳrār

Ḳadīm ü ḳādir ü ḥayy ü ebedsin
Şerīküñ yoḳ naẓīrüñ yok eḥadsın

Yaratduñ ʿālem içre her ne mevcūd
Oḳurlar cümlesi yā ḥayy u maʿbūd

Ne kim var ise yerde gökde ey şāh
İderler birligüñe ẕikir her gāh

Senüñ ẕikrüñ durur dillerde dāʿim
Olur her iş senüñ ẕikrüñle kāʿim

Olurlar ẕikr ü tevḥīdine meşġūl
Senüñ birligüñe şāhid durur ol

Sipās-ı bī-kıyās u ḥamd-ı bī-ḥadd
Ṣenā-yı bī-nihāye şükr-i bī-ʿadd

Kerīmā cümlenüñ maʿbūdı sensin
Hemīşe dertlüler maḳṣūdı sensin

Erişür dertlere dermān senden
Görürler menfaʿat ihsān senden

Bulur senden ḥayātı ḫasta diller
Düşerler luṭf-ı iḥsānuña maẓhar

Zaʿīf ü ḫasta vü her nātuvānuñ
Ṭabīb-i çāre-sāzı sensin anuñ

Yaratduñ çār eżdāduñ etdüñ īcād
Senüñ emrüñle ülfet ḳıldı eżdād

Gelüp cemʿ oldı bir yere ʿanāṣır
Kemāl-i sunʿıñ oldı bunda ẓāhir

Yaratduñ āb [u] ḥāk ü āteş ü bād
Bulardan eyledüñ insānı īcād

Yoġ iken yer ü gök insān u eşyā
Cihānun faḫrüñ etdüñ evvel iḥyā

Ṣalātıla selām ol şāha her bār
Anuñla dīn-i İslām oldı iẓhār

Anuñçün ḥalḳ olındı cümle ʿālem
Kim oldur cümleden maḳbūl u ekrem

Zihī ṣulṭānıdur iki cihānuñ
Ne kim muḥtācı var ise hep anuñ

Teḥiyyāt olsun ol şāha hezārān
Añılsun çār yārı daḫı elʿān

Olardan rāżı olsun ḥażret-i Ḥaḳ
Verüpdür her birisi dīne revnaḳ

Olaruñ daḫı rūḫına hezārān
Teḥiyyāt [u] selām olsun firāvān

DER MEDḤ-İ PĀDİŞĀH-I ʿĀLEM-PENĀH

Pes andan ṣoñra ṣulṭān-ı cihānuñ
Ser-āġāz idelüm medḥine anuñ

Niẓām-ı ʿālemüñ ṣulṭān-ı devrān
Şehi iḳlīm-i heftüñ āl-i ʿoṣmān

ʿAdālet maʿdeni ṣulṭān Maḥmūd
Ola taḫt-ı ʿadālet üzre ser-med

Dırāz olsun cihānda ʿömri anuñ
Duʿāsı bu durur bay u gedānuñ

Vire göñli murādıñ anuñ Allah
Hemīşe şād u ḫandān olsun ol şāh

Duʿāmız bu durur senden İlāhī
ʿAdūya ġālib et ol pādişāhı

Vezīr-i nām-dārı daḫı anuñ
Ola ḥıfẓ u emānında Ḫudānuñ

Ḫaṭādan şaḳlasuñ Ḥaḳ anı dāʿim
Maḳāmında hemīşe ola ḳāʿim

Daḫı bi'l-cümle olan mīr ü mīrān
Ola devrinde şāhuñ şād [u] ḫandān

İlāhī yārı ol baḫş eyle nuṣret
ʿİtā ḳıl ʿasker-i İslāma ḳuvvet

Şehī devrāna olsun cümle tābiʿ
Olalar kelle-i aʿdāyı ḳāṭıʿ

Olanlar ʿālem ü dānāsı şāhuñ
Velīsi ehl-i ʿilm-i pādişāhuñ

Olalar ʿilm-i dīn içinde kāmil
Bularla ḥallolur bi'l-cümle müşkil

Şeh-i devrān hiç olmasun bularsız
Bular eksilmesün dünyāda hergīz

DER BEYĀN-I SEBEB-İ TE'LĪF-İ KİTĀB

Faḳīr ü bende-i dāʿī-i miskīn
Kitābı başladum yazmaġa şol ḥīn

Boġaz Ḥiṣārında sākin idim nice yıllar
Oḳudum ʿilm-i ṭıbbı anda ekṣer

Baña üstādım itdi saʿy-ı himmet
Oḳudum nice yıllar ʿilm-i ḥikmet

Şu resme saʿy idüp çalışdum ol dem
Buyurmışdur Ḥabīb [ü] faḫr-i ʿālem

Gerekdür şol kişiye ʿilm-i ebdān
Anuñla ḥāṣıl olur ʿilm-i edyān

Bu sözüñ maʿnisiyle ʿāmil oldum
Oḳuyup ʿilm-i ṭıbba mā'il oldum

Meger var-idi bir üstâd-ı kāmil
Boġaz Ḥiṣārında sâkin ḥāṣıl

Velī Ṣulṭāniyesi aṣlı anuñ
Civārında idi burc-ı evliyānuñ

Dinülür aña Molla Ḥüseyin
Baña taʿlīm idüp oldı muʿīn

Musaḫḫar idi ana ʿilm-i ḥikmet
Keşif olmış idi aña Ḫudā ḳat

Görüp ṭabʿuñ faḳīrüñ buldı ḳābil
Bu ʿilmi ḳıldı taʿlīm oldı mā'il

Bu fennden behrelendürdi faḳīri
Çırāġ itdi muḥaṣṣal ben faḳīri

Ḫudā maḳṣûdını ḳılsun müyesser
Hemīşe luṭf-ı Ḥaḳḳa düşe maẓhar

Baña taʿlīm idüp virdi icāzet
Faḳīre eyledi bu resme himmet

ʿAmel ḳıldum ki andan ṣoñra ben de
Mücerreb her [ne] buldum ise anda

Yazup naẓm eyledüm hep anı yab yab
Ne kār itdüm ise buldum mücerreb

Ne var ise mücerreb bir bir anı
Yazup cemʿ eyledüm lāzım olanı

Olupdur bu risāle Mecmāʿ-ı Ṭıbb
Devā-sāz olan ola buña rāġıb

Bunı ḫayrāt içün taḥrīr ḳıldum
Eṣer ḳalsun cihān fānī çü bildüm

Marīż olan iderse istifāde
Ki şāyed yād olam ḫayır duʿāda

Görürse bu kitābı nice kāmil
ʿUyūbın görmege olmaya mā'il

Cihāna geldi gitdi nice ḫāẕıḳ
Fünūn-ı ʿilm-i ṭıb içre ḫalāyıḳ

Güneşden bilmediler ẕerre deñlü
Denizden almadılar ḳaṭre deñlü

Nihāyet yoḳ durur bu ʿilme hergîz
Ḳamusın bilmekde oldılar ʿāciz

Faḳīr ü ẕerre-i nāçiz ü giryān
Demem bu ʿilmi bildüm cümle el'ān

Kusūrum çoḳ benüm luṭf eylesünler
ʿAyıblusın olmaġa ḳaṣd ola ekṣer

Nihāyet bu faḳīr ü ẕerre-i ḫāk
Güneşden ẕerrece yok itdüm idrāk

Ki ḳıldum ʿacz-i noḳṣānıla āġāz
Ḥaḳun luṭfı erişe mümtāz

Ḥüseyin'in kusūrı çoḳ beġāyet
Ola maʿẕūrı yārānun nihāyet

Olursa iltifāt-ı ḥüsn-i yārān
Bulunmaya kitābum içre noḳṣān

DER BEYĀN-I ʿİLM-İ ṬIBB

Dile ʿilmisini ṭıbbın beyān et
Budur lāzım olan evvel ʿayān et

Bu sözde derc ḳılmış ṭıbbı üstād
Egil üstine olma añla muʿtād

Taʿāmı çoḳ yemekden mā-huve'l-Ḥaḳḳ
Kişi kendin ṣaḳınmaḳdur ṣaḳınmaḳ

Ne miḳdārı eger yersen taʿāmı
Hażım olınca gez aḫz et kelāmı

Ṣaḳın çoḳluk yemekden imtilādan
Elüñ çek yemekden dil dilerken

Delīli var bu ḳuluñ diñle rūşen
ʿAlī Sīnādan işit ḳıṭʿasın sen

TÜTME

Bu sözle ʿāmil ol ḳılma tecāvüz
Naṣīḥat aḫz iden olmadı ʿāciz

Yimek yisen anuñ ardınca fi'l-ḥāl
Ṣu içme eyle te'ḫīr olma meyyāl

Daḫı nıṣfu'l-leylde uyanup hem
Ḥaẕer ḳıl ṣuyı zinhār içme ol dem

Cimāʿ itdükde andan ṣoñra zinhār
Ṣu içme tīz saña andan żarar var

Girüp ḥammāma çıḳsan ṣoñra aṣlā
Ṣu içme der-ʿaḳab ṣabreyle cānā

Ne cins meyve olursa yiyüp anı
Ṣu içme der-ʿaḳab geçür zamānı

Ṣuya bu beş maḥalde olma rāġıb
Ṣaḳınmaḳ kişiye kendin münāsib

Ḥabis ḳılma ṣaḳın bevlini ey cān
Hemān geldükde anı eyle efşān

Ḥelālüñle cimāʿı ḳılma keṣret
Ḥaẕer ḳıl olmaya cismüñde ʿillet

İderseñ heftede bir kez ṣafālan
Menāfiʿ çoḳ durur cismüñe bundan

Cimāʿ eyleme gel beş dürlü ẕenden
Maraż görmeye derseñ gövde vü ten

Ḥaẕer ḳıl sakla kendün görme zārı
Biri bāliġ degül ḳız biri ḳarı

Ḥayıżlu ʿavrat u hem biri çirkin
Biri şol ḫasta ʿavratdur ki ṣaḳın

Bu ẕikr olanlara zinhār ü zinhār
Cimāʿı ḳılma işüñ olmasun zār

Ṣaḳın uyuma hergîz gündüz uyḫu
Żarardur etme anı kendüñe ḫū

Çoḳ olma ekşiler yemege māʾil
Żaʿīf eyler ḳocaldur olma ġāfil

Ṣaḳın ṭuzlı ṭaʿāma olma muʿtād
Vücūda pek żarar demiş üstād

Velī ṭuzsuz daḫı gāyet żarardur
Yenürse iʿtidāl üzre güzeldür

Yeme yaz mevsiminde ḳurı balıḳ
Ḥaẕer eyle degül ṭabʿa muvāfıḳ

Muḳayyed olma yazın ṭatlu bala
Ḥarāret eyler ol ṭabʿa ḥavāle

Ḫaṭādur ḳuş eti turpıla zinhār
Bulardan itirāz eyle yüri var

Gögercin yavrusıyıla piyāzı
Yeme ġāfil olup ḳıl iḫtirāzı

Olursın nefsüñüñ ẓabṭına ḳādir
Yumurṭayla ṣaḳın hiç yeme peynir

Şinās-ı hikmet ol ḳıl iḫtirāzı
Irağ et şīr [ü] māhīden boġazı

Ḳarışuḳ yeme hergîz şīr ü māhı
Ki görmeyem der isen zār u āhı

Ola meclisde balıḳ südlü çorba
Birin ye birini hiç yeme aṣlā

İkisin bir yere cemʿ etme anuñ
Ola ṣıḥḥatde derseñ baş u cānuñ

Hevā germiyyetinden olma ġāfil
Ḥarāretlü taʿāma olma mā'il

Hevā serd olduġından ṣoñra lāyıḳ
Ḥarāretlü taʿām yene muvāfıḳ

Eger ḥikmet-şināṣ olduñsa cānā
Ṣaḳınmakla ḳılursın kendüñ iḥyā

Cemīʿ-ı baḥṣ ü ṭıbdan ol ḫaberdār
Ṣaḳınmakdur kişi kendüyi her bār

DER MAʿRİFET-İ FAṢL-I EVVEL BAHĀR

Gel ey buʿilmeʿāşıḳ-ı ṭālib olañ
Eṭıbbā sözlerine rāġıb olañ

İşit aḥkāmını her faṣl-ı çāruñ
Bil imdi ḥikmeti evvel bahāruñ

Bu faṣluñ ṭabʿı oldı ḫār u rāṭıb
Bu faṣl içinde olur ḳan ġālib

Bu günlerde ḳan aldurmaḳ revādur
Vü hem müshil bu mevsimde sezādur

Muḥaldür ḫuşk ü serd olan ġıdālar
Münāsibdür yeyeler anı ekṣer

Fesādın defʿ ider ḳanuñ ṭaʿāmı
Yiyeler anı her ṣubḥ [u] şāmı

DER MAʿRİFET-İ FAṢL-I YAY

Ẕikir ḳıl faṣl-ı yay daḫı bildür
Ki ṣafrā vāfir olur bunda bildür

Olupdur ḫār ü yābis ṭabʿı anuñ
Yeraġun gör gerekse baş u cānıñ

Muḥaldir serd ü ter olan ġıdālar
Yenür eyyām-ı yay içinde ekṣer

Revādur ekşiler ġāyet muḥaldür
Sezādur tab'a ekşi bi-bedeldür

Ne var-ise olan ṣafrāyı ḳāṭʿi
Yiyeler şol ṭaʿāmı ola nāfʿi

Bu faṣl içre sükān üzre olasın
Ḳabūl et sözlerüm ṣıḥḥat bulasın

DER MAʿRİFET-İ FAṢL-I GÜZ

Biri güz faṣlıdur kim diñle cānā
Olur ġālib bu eyyām içre sevdā

Mizācı bārid ü yābisdür ḥaẕer ḳıl
İşit taḳrīrümi tedbīrini ḳıl

Hevānun iḫtilāfı bunda çoḳdur
Ṣovuḳ ıssı hevālar bulanuḳdur

Hevādan ṣaḳlaġıl kendüñ yüri var
Cimāʿı daḫı keṣret ḳılma zinhār

Ṣovuḳ ṣuyıla ġusl eyleme terk ḳıl
Vü hem ṣuyı çoḳ içme olma mā'il

Dimāġı ter eden yeñ şol ṭaʿāmı
Semiz etler sezādur ṭut kelāmı

DER BEYĀN-I FAṢL-I ŞİTĀ

Biri faṣl-ı şitādur olma ġāfil
Bu eyyām içre balġamdan ḥaẕer ḳıl

Ṭabīʿatda olupdur berd ü rāṭıb
Olur balġam bu faṣl içinde ġālib

Ġıdālar yene n'ola ḫār u yābis
Revādur yense bu resme nefāyis

Bu eyyām içre kendüñ ṭutma çıplaḳ
Münāsib gövdeñi ṭutsañ ısıcaḳ

Zükām ü nezle olur bunda vāḳiʿ
Ḳalıñ ṭut başuñı kim oldı nāfiʿ

Sözüm ṭut her ne ḳıldum ise taḥrīr
Şitā faṣlında cānā eyle tedbīr

DER MAʿRİFETÜ'T-ṬABĀYİʿ VE ĠALEBE-İ DEM

Devā-sāz olmaḳ isterseñ ṭabibā
Uṣūlin gözle ṭıbbuñ eyle icrā

Ṣovuḳdan żāhir olan derde cānā
Devāyı ısıcaḳ ver ola iḥyā

Maraż ẓāhir ola ger ısıcaḳdan
Ṣovuḳ edviyye dermān eylegil sen

Ṣovuġa ısıcaḳ ıssıya ṣovuḳ
Münāsib tabībe böyle lāyıḳ

Her eşyānuñ çalış bil ṭabʿını var
Kitāb-ı müfredāt oḳı sezā-vār

Ṣovuġın ıssısın edviyyenüñ bil
Muḳayyed ol şehā żabṭeyle ḥāmil

Bu ahlātuñ bedende olsa ġālib
Dilerseñ ḳanḳı ḫılṭ bil anı ṭālib

Her aḫlāṭun ẓuhūr eyler nişānı
Anuñla bilinür fehm eyle anı

Olursa ġālib evvel gövdede ḳan
Nişānı uyḫu olur gözde her ān

Vü hem çoḳ esnemek çoḳluḳ gerinmek
Demüñ ġālibliġidür gövdede pek

Gicişe ḳaṣd u ḥacāmat yeri tende
Anı bil ġālib olur ḳan bedende

Sivilciler çıbanlar tende çıḳmaḳ
Demüñ ṭuġyānıdur bil anı muṭlaḳ

Siyāh olup buruñdan ger aḳa ḳan
Beşāretdür dem etmiş tende ṭuġyān

Aġırlansa mecālsüz olsa ādem
Vücūdında anuñ ġālib durur dem

Ḳızıl olsa zebānı beñzi anuñ
ʿAlāmet oldı ṭuġyānına ḳanuñ

Düşinde ḳırmızılar görse her dem
Delāletdür ki ġālib olmaġa dem

Bu ẕikr olanları żabṭ eyle cānā
Ḫaṭā olmaya ʿirfānında aṣlā

DER BEYĀN-I ṢAFRĀ

Eger ġālib ola ādemde ṣafrā
Nişānından fehim ḳıl anı cānā

Ṣuyı çoḳ içse ger olsa ḥarāret
Vü hem acı ola aġzı beġāyet

Delālet ġālib olmasına ṣafrā
Yeraġuñ gör anuñ defʿine cānā

Ṭaʿāmdan ger kesile iştihāsı
Şehā ṭuġyān-ı ṣafrā et ḳıyāṣı

Ḳarışa göñli ola beñzi aṣfer
Fehim ḳıl düşmiş ol ṣafrāya maẓhar

Vü hem göz aġı ṣarı olsa cümle
Beġāyet eylemişdür ṣafrā ḥamle

Düşinde ṣarular görseydi her bār
Nişānıdur ki ṣafrā ġālib izẖār

DER BEYĀN-I ĠALEBE-İ SEVDĀ

Ola ġālib kişide çünki sevdā
Nişanuñdan anuñ danışur ol tā

Ola beñzi siyāh u gövde laġar
Beşāretdür ki sevdā ġalebe eyler

Ḥarāret ġālib ola miʿdede hem
Göyüne miʿde āteş gibi şol dem

Delālet ġālib olmasına sevdā
Ẓuhūr eyler hemān dem māliẖūlyā

Ḳavī ola ṭaʿāma iştihāsı
Cünūna dāẖil olur intihāsı

Gece gündüz gözine gelmez uyẖu
Delāletdür bu da sevdāya yā hū

Gelürse ḳalbe dem fikr-i fāsid
Beşāretdür bu da sevdāya ʿāyid

Siyāh olsa bedende ḳan beġāyet
Virür ṭuġyān-ı sevdādan ʿalāmet

Olursa ḳılları ten üzre bisyār
Ki ṭoġrı ṭoġrı olsa her ne ki var

Delāletdür bu da sevdāya rāciʿ
Yeraġuñ gör durur edviyye nāfiʿ

Düşünde ölüler ādem aṣılmaḳ
Bu resme her gice görürse muṭlaḳ

Vü hem ḳorḳu düşler görse her bār
Ḳarañu yerlerde varursa bisyār

Bular heb oldı sevdādan nişāne
Buları żabṭ ḳıl üstādiyāne

DER BEYĀN-I ĠALEBE-İ BALĠAM

Bedende ġālib olsa idi balġam
Nişānından anı fehm it muḳaddem

Beden süst aġır olmaḳdur ʿalāmet
Çoḳ uyḫu balġama eyler delālet

Ṣuyı az içse olsa cismi kāhil
Bedende hem ṣovuḳluk olsa ḥāṣıl

Düşinde daḫı ṣular görse yaġmur
Bular balġam nişānı oldı meşhūr

DER BEYĀN-I ḲAṢD U ḤACĀMAT

Ḳanun almasınuñ tedbīrin üstād
Beyān etmiş Ḫudā rūḫıñ ḳıla şād

Kişinüñ ṭabʿı bārid olsa nāgāh
Ṣovuḳ günde ḳan alma olġıl āgāh

Kişinüñ ḳuvveti ẓaʿf olsa ol dem
Ḥaẕer ḳıl alma andañ daḫı ḥiç dem

Beden aġırlığı vaḳtinde alma
Vü ḥammām içre çoḳ oturmış olma

Su'al eyle buları söyledüp bil
Kim andan alma ḳanı tā ḥaẕer ḳıl

Vü sıtma nevbeti vaḳtinde cānā
Ḥaẕer eyle ṣaḳın ḳan almaġıl tā

On üç yaşında yigit gelse nāgāh
Ṣaḳın ḳan alma andan olġıl āgāh

Alınmaz çārda yaşından evvel
İcāzet virmez üstād aña muḥaṣṣal

Ki altmış yaşa varınca ḳan almaḳ
Sezādur lāzım olursa muṭlaḳ

Şehā altmış beşden ṣoñra elbet
Ḳan almasına vermezler icāzet

Ḳan alsañ baʿdehu ḳıl iḥtirāzı
Yidürme ṭuzlulara düz boġazı

Eger ṭuzlu ṭaʿām yirse żāhir
Uyuzluḳ tende żāhir ola vāfir

Behaḳ żāhir olur aʿżāda derḥāl
Maraż tende ẓuhūr eyler bu emṡāl

Yaz olduḳda ṣabāḥ al ḳanı cānā
Ḳışın ḳuşluḳ zemānı eyle icrā

Ḳan alsañ ger siyāh olursa o dem
Ḳızıl olınca aḳıt anı şol dem

Kim andan ṣoñra bend it anı yā hū
Aña şerbetler içür ola ṭatlu

Münāsibdür yidürseñ gül-be-şeker
Daḫı alma şarābı ḫoşdur ekṡer

Üsilmeden ṣaġ elden alsalar ḳan
Çeker zaḥmetlerine olsa dermān

Ṭalaġı giciyige uyuza hem
Üsilmeden ṣol elden alalar dem

Ḳan almasın bu resme bulmış üstād
Ola rūḥıña raḥmet ḳılmış irşād

DER BEYĀN-I ʿİLM-İ NABŻ

Ḥekīmā nabża olsañ el ḳomalı
Ola şeş şeyden ol dem ḫasta ḥāli

Biri ḫavf eylemiş olmaya ol gün
Taḥavvürden birisi ola bīrūn

Biri olmaya ġāyet şād u ḥurrem
Biri żaʿf olmaya açlıḳla muḥkem

Biri ṭudaġına ol ḫasta bisyār
Seher aç ola nabżın tut yüri var

Olursa ger ṭamarlar ıssı ġāyet
Şehā fehm eyle var anda ḥarāret

Eger nabżı ḳımıltı etse tīz tīz
Ḥarāretden ola şol kimse ʿāciz

Nabıż ger yüce eylerse ḥareket
Yine ġālib durur anda ḥarāret

Eger alçaḳ atarsa nabżı bīmār
Ḥarāret azlığıdur ḥükmi ey yār

Eger geç geç atarsa nabżı anuñ
Bürūdet vardur añla nişānuñ

Ṣovuḳ olsa ṭamar eyler delālet
Olur ol kimsede şeksüz bürūdet

Ṭamarlar etlü ṭolu olsa ḥāṣıl
Ṣovuḳluk hem ruṭūbet madde çoḳ bil

Eger ince olurlarsa şol ṭamarlar
Yübūset var ki azdur madde ekṣer

Eger ḳuvvetlü ḥarket etse şol dem
Ṭoḳuna parmaġıña serd ü muḥkem

Mizācun ḳuvvetinedür delālet
Bulunur ol kişide nabż-ı ṣıḥḥat

Çekilmiş gibi olursa ṭamarlar
Eyüdür ḫoşlıġa vergil ḫaberler

Eger bir duzeye etse ṭamar hem
Beden yavuzluġına añla muḥkem

Ola yumşaḳ u hem tīz ola ey cān
Nişānı ġālib olur gövdede ḳan

Gerilmiş tīz ola hem nabż-ı ẓāhir
Ġalebe etmiş olur ṣafrā vāfir

Geç atsa yumşaḳ olsa nabżı anuñ
Ki ġālib olmaġa balġam nişānuñ

Eger gec ü gerilmiş olsa ey yār
Olur cismiñde sevdā ġālib iẓẖār

DER BEYĀN-I ʿİLM-İ ḲARŪRE

Bilem derseñ eger ḳarūre ʿilmin
Oḳuyup ḥıfż edin taḳrīr-i şerḥin

Şu kim ḳarūre göstermeğe ṭālib
Ola şeş nesneden perhīz-i rāġıb

Biri zaʿferanī şeyden ide perhīz[60]
Bozar ḳarūrenüñ rengiñi ol tīz

Ṣarulardan yeşil yaş terelerden
Buları yimesün ṣaḳınsun erken

Ḳatı ṣusuzluġı aç olmasuñ tā
Vü hem çoḳ uyḳusuz olmaya cānā

Tahavvürle ġażab ḳılmamış ola
Seḥer bol etse bundan ṣoñra n'ola

Ki üç sāʿat şişe içinde ṭura
Muḳayyed ola andan ṣoñra göre

Şürūʿ et depredüp ḳaraya baḳ
Turunc ḳabı gibi reng olsa muṭlaḳ

Ḳoḳusı tīz olmaz ise cānā
Ḳıvamı pek ḳoyu olmasa hattā

Ḳatı ṣıvı daẖı olmaz ise ey yār
Olursa muʿtedil ṣāf oluna sar

Hem altında hem üstinde dibinde
Ġalīzraḳ ṣaḳīl olursa anda

Ola hem çevresinde ol ṣaḳīlden
Rüsūb derler anı fehm eylegil sen

[60] Vezin bozukluğu var.

Ḳarūre göstere ger böyle ekṣer
Delāletdür ki pişdügine ḫılṭlar

Ḳızıl ola ya pek ṣaru bulanuḳ
Olur ḳan ġālib olmasına ṭanıḳ

Siyāh olsa ya pek surḫ ola ey yār
Raḳīḳ ü ṣāf ola derd ola bisyār

Virür ṭuġyān-ı sevdādan beşāret
Ki sevdā ġālib olmış anda elbet

Eger boz bulanıḳ olursa şol dem
Fehim ḳıl ġālib olmış tende balġam

Ḳatı ṣarı raḳīḳ olursa nā-gāh
Ki ṣafrā ġālib olmış olġıl āgāh

Köpügi çoḳ ġalīż olursa żāhir
Ki tende balġam u yel olsa vāfir

Ḳarūre olmaya ṣaru vü ḳızıl aḳ
İşāretdür helāke añla yavlaḳ

Ne miḳdārı beyāża olsa mā'il
Bürūdet ġālib olmış tende ḫāṣıl

BU ḪASTA ṢIḤḤAT BULUR MI

Ola bir ḫastanuñ aḥvāli müşted
Bulur mı dirsiñ evvel ḫasta ṣıḥḥat

Tükürd ol ḫasta[yı] bir beze cānā
Ḳo tükrük ile bezi bir yere tā

O tükrük maḫvolınca anda ṭura
Ki andan ṣoñra bezi ala göre

Ova bez ile ol tükrük bir bir tā
Kepek emṣāli bir nesne olur tā

Bi-izn-i Ḥaḳ o ḫasta bula ṣıḥḥat
Bu resme olmasa fevt olur elbet

ḤABBÜ’L-EYĀRİC

Ne cins olsa eger baş aġrısı hep
Eyāric gibi olmaz defʿine hep

Üçer dāne yisün her gice cānā
Alup baş aġrısın hīç ḳomaz aṣlā

Yedür göz aġrısına daḫı anı
Ḳulaḳ ṣancusında pehlevānı

Çeküp serden alur nezleyi meşhūr
Ḳomaz ʿilletleri baş içre meẕkūr

Ḳomaz baş üzre çıḳmaġa buḫārı
Şifā baḥṣinde virdi iştiḥārı

Ḳomaz baş üzre çıḳmaġa buḫārı
Şifā baḥṣinde verdi iştiḥārı

Devādur cümleye ḥabbü’l-eyāric
Yedür tā kim olur her derde rāyic

Yedür nāfiʿdurur tā kim ḳulınca
Yürek ṣancusına daḫı erince

Uyuz u bart u baş içün yedür tā
Buları ḳurıdup ḳomaya aṣlā

Ṣızılar olur ise daḫı tende
Yisün bir ay ḳomaz hergīz bedende

Yidükçe tenkīh eyler vücūdı
Yiyenler buldılar nīḳrīse sūdı

Şifādur yiyeler ʿırḳu’n-nisāya
Yürek aġrıların daḫı ḳomaya

Yürekde olan emrāżı ḳomaz hep
Leṭāfetle sürer anı mürettep

Ola sevdāvī her ne dürlü ʿillet
Ḳomaz anı yidükçe tende elbet

Eger ġālib ola nāgāh-ı ṣafrā
Yidükçe sākin ola ḥabbı cānā

Ayaḳda elde nāgāh olsa şişler
Bi-emr-i Ḥaḳḳ bu ḥabb nāfiʿ dür ekṣer

Eger başı dönen yerse bu ḥabdan
Uçan her gice yutsuñ ola aḥsen

DEVĀ-(Y)I ḤABBÜ'L-EYĀRİC

İnüp nezle yüzüñüz şişe nā-gāh
Yedir bu ḥabbı ḫˇāh u nā-ḫˇāh

Dişiñ dipleri şişüp yumrı olsa
Çeñeler içi nezle ile ṭolsa

Yedir ḥabbı defʿ itmekde māhir
ʿİlāc olmaz ki bundan özge āḫir

Yarım baş aġrısı-çün yeñse nāfiʿ
Şaḳīḳa aġrısını daḫı dāfiʿ

Dimāġ içre maraż ḳılsa deraġı
Bu ḥab pāk itmede māhir dimāġı

TÜTME-İ ḤABBÜ'L-EYÂRİC

Cünūn olanlara yidir sezādur
Ki her gice beşin yutdur revādur

Muḥaldür mālīḫūlyā olana hem
Beşer her gece yedür ola ḫurrem

Yidür sersem olan kişiye cānā
Beşer ḥab her gice vir ola iḥyā

Biri batup biri çıḳan çıbanlar
Bu ḥabbı yise tende ḳalmaz anlar

Çiçek olsa firengden tende ḥāṣıl
Beşin her gice yisün ide zā'il

Beyān it cümle eczāsın dile gel
Alup ḥabbü'l-belesān ḳırfa evvel

Selīḥe maṣṭaki ʿüdü'l-belesān
Asārun sünbül-i hindī zaʿferān

Üçer dirhem bulardan al cānā
Ki birdir hem daḫı alġıl kesirā

Ṣabru'l-uṣḳutūrı ola kāmil
Yigirmi dört dirhem eyle vāsıl

Alup maḥmūda bir buçuḳ dirhem
Buları eyle cümle daḳḳ-ı muḥkem

Kesirā başḳa ṭursun ḳatmaġıl tā
Bu eczālarla anı dökme cānā

Döküp sairlerin geçür elekden
Ter eyle dühn-i bādemle anı sen

Ko bir dane tabak içinde dursun
Tabak içre yine bir gece bir gün

Kesīrayı getür fincāna ḳoyġıl
Kerefes ṣuyı cüzʿi eyle dāḫil

Ter olsun tā yine bir gece bir gün
Kesīra ışlanup tā kim ḳabarsun

Çıḳar fincāndan eczāya ḳarıştır
Elüñle yoġurup anı alıştır

Nohud miḳdārı anı eylegil ḥab
Ḳurut gölgede ey ṭālib müretteb

Kim andan ṣoñra vir ṭālib olana
Şifā Ḥaḳdan durur bu ḥab bahāne

Devāyı Ḥaḳdan ise Ḥaḳdan iste
Bulur ṣıḥḥat Ḫudā izniyle ḫasta

ḤABB-I ŞĀHTEREC

Yazalım şāhterec ḥabbın da cānā
ʿAcāyib ḥab durur bu daḫı cānā

Ẓuhūr eylerse demden her ne ʿillet
Mücerrebdür anuñ defʿinde ġāyet

Cereb ḥikke olursa ger bedende
Yedükçe zā'il olur ḳomaz anda

Göze virir cilā vü rūşenālıḳ
Yinürse derd-i ser içün de lāyıḳ

Eger ẓāhir ola tende çıbanlar
Yisün bu ḥabdan aṣlā ḳalmaz anlar

Olursa başda yüzde neẕle żāhir
Yisün bu ḥab anuñ defʿinde māḫir

Olursa temregi ten üzre cānā
Vücūdın ḳomaz anuñ daḫı aṣlā

Eyāricde ne ḥāṣiyyet ki cāmiʿ
Bu ḥabbuñ ḥāṣṣası andan da nāfiʿ

Bu ḥab oldı eyārice naẓīre
Bulınmazsa eyāric bunı vire

Yazup ẕikr eyledik şerḥini bir bir
Olalum daḫı eczāsını ẕākir

Ser-āġāz it sināmeki al tā
Yigirmi beş direm çek anı cānā

Helīle muḳl-ı ezrāk kābili al
Ṣabru'l-uṣḳutūrı ola derḥāl

Helīlec esved alup eyle dāḫil
Yigirmi beş direm ḳıl cümle vāṣıl

Alup saḳmūniyā vü zaʿferānı
Nişesteyi daḫı żamm eyle sani

Beşer dirhem ola bunlar berāber
Biribirine ḳarıştır ser-â-ser

Elesin şāhterec yābis daḫı hem
Çeküp beş dirhem andan eylegil ẓam

Ḳarışdır bunları bir yire şol dem
Buları ḳıl havānda saḥḳ-ı muḥkem

Ter eyle dühn-i bādem ile anı
Ṭabaḳ içre ṭura geçir zamānı

Eyāric ṣanʿatı yeter numūne
Anuñ şerḥine baḳ işle öñüne

Yoġur şāhtereniñ ṣuyıyla cānā
Kifāyet itdiğince ula ḥattā

Noḫud miḳdārı ḥab ḳıl anı bir bir
Ḳuruya gölgede ser anı yir yir

Ḥıfıẓ ḳıl ṭālibe vir anı cānā
Şifāyı Ḥaḳ'dan um vire ṭaʿālā

ḤABB-I ḲÖḲIYĀ

Yazalım ḳöḳıyā ḥabbında cānā
ʿAcāyib eylemiş üstād peydā

Bu ḥabb İbn-i Şerīf'in yādigārı
Virüpdür ʿilm-i ṭıbda iştihārı

Yidür göz aġrısıçün olma ġāfil
Ḳulaḳ ṣancusın eyler daḫı zā'il

Alup baş aġrısın ġāyet de nāfiʿ
Dimāġın cümle emrâzını dāfiʿ

Ḳomaz hiç başa çıḳmaġa buḫārı
Dimāġ ʿilletleri çün ḳıl bu kārı

Dökülse ḳaş u kirpik ṣaç ṣaḳal heb
Şifā virür yidükçe aña bu ḥab

Gel imdi anuñ eczāsın yazalım
Maḥallinde ʿamel üzre olalım

Alup mahmude efsintin cānā
Sabru'l-uṣḳutūrı ola zibā

Daḫı hem şaḫm-ı ḥanżal eyle dāḫil
Hem eyle maṣṭakī̇den aña vāsıl

Alasın cüz'i cānā muḳl-ı ezrāḳ
Havān içre ḳamusın eylegil daḳḳ

Beşer dirhem ola her biri anuñ
Buları içine ḳoyġıl havānın

Geçür ince elekden buñları tā
Ṭabaḳda çırp bademile raʿnā

Yine bir gice bir gün anda cānā
Kerefes ṣuyın al saḥḳ eyle zibā

Ṭabaḳda anı eczāya ḳarışdır
Kifāyet itdüğünce ḳoy alışdır

Ḫamir eyle ṭabaḳ ile müretteb
Kim andan ṣoñra anı eylegil ḥab

Ḳurusın anı cānā gölgeye ser
İkiden dörde deñlü şerbetin vir

Mizāca göre ḳullan anı cānā
Bi-emr-i Ḥaḳ yiyenler ola iḥyā

ḤABB-I EFTİMŪN

Yazalım ḥabb-ı eftimūnı diger
Yuḳarda yazılan ḥabdan bu ekber

Alursa sevdāvī̇ her dürlü maraż
Bu ḥabdan yiyeler defʿ ide feyyāz

Ola iḥrāḳ-ı sevdā tende cānā
Vü hem olursa cismüñ üzre ḳoya

Yedir bu ḥabbı defʿ itmekde māḫir
Behaḳ esved içünde eyle ḥāẓır

Ẓuhūr eylerse aʿzāda çıbanlar
Bi-izn-i Ḥaḳ yedür ḳalmaya anlar

Eger bitmez ola tende cerāḥat
Yedir bu ḥabbı oñarır elbet

Eger balġam bulursa tende keṣret
Yisün bu ḥabbı tā kim bula ṣıḥḥat

Ḳarışık balġam ile ola sevdā
Ola iḥrāḳ-ı sevdā tende peydā

Yidür bu ḥabbı anı eyler zā'il
Yidür mecnūnlara da olma ġāfil

Behaḳ-ı ebyaż-ı baraṣ olanlar
Bu ḥabbı yiyeler anlar da ekṣer

Daḫı göz aġrısın baş aġrısın hem
Yidükçe defʿ ider bu ḥabbı şol dem

Mizāca göre ḳullan şerbetin vir
Yidür cānā üçer ḥab eyle ḥāẓır

Birer artır eger sürmezse anı
Bu resme yidirüp ḳıl imtiḥānı

Eger hiç sürmeye ṭabʿı ola pek
İçür muġlābı birḳaç gün emek çek

Aşaġıda yazmışım muġlāba cānā
ʿAmel ḳıl şerḥi üzre eyle icrā

Yidür her şeb bu resme eyle taʿyīn
Yidürme ekşilerden aña ṣaḳın

Fireng çiçekleri olursa tende
Yidür bu resme hiç ḳalmaya anda

Gel imdi yazalım eczāsın anuñ
Maḥallinde ola ḫāṭır nişānıñ

Alup besfāyic eftimūn evvel
Ṣabru'l-uṣḳutūrı şaḫm-ı ḥanżal

Daḫı sekbinec ile maṣṭakī al
Vü hem içine ẓamġdan eyle idḫāl

Onar dirhem ola her biri anuñ
Maḥallnde ola ḫāṭır nişānuñ

Alasın muḳl-ı ezrāḳ daḫı cānā
Vü ġarīḳūn daḫı ẓamm ola zibā

Buları altışar dirhem ḳılasın
İki dirhem de maḥmūde ḳoyasın

Buları eyle cānā saḥḳ-ı muḥkem
Ṭabaḳ içinde eyle cerb-i bādem

Ṭura bir gice bir gün değme aṣlā
Kim andan ṣoñra eyle ḥabb-ı raʿnā

Ḫamir eyle kerefes ṣuyı ile
Noḫud miḳdārı bir bir ḥablar eyle

Oḳuyup ṣanʿatın gör ḳöḳıyānuñ
Numūne ola saña kārı anuñ

Ḳurut gölgede cānā ḥabları ser
Maḥallinde yidür ṭāliblere vir

DER ẒİKR-İ ḤABB-I MĀHİYYĀT

ʿAẕīzim iḫtiyārım ṭıbda ḫāẕıḳ
Musaḫḫar ʿilm-i ṭıb ḥıfẓında fāyıḳ

Kerem ḳıldı baña bir nüsḫa-ı ḥab
Yolın gösterdi ḥıfẓ itdim müretteb

Bu ḥab üstādumıñ bir yādigārı
Şifā baḥşinde virdi iştiḫārı

Yiyeñ nefʿin görüp buldı ḥayātı
Dinür ismine ḥabb-ı māhiyyātı

Naẓīr olmaz ʿacāyib ḥab durur bu
Ẓikir ḳıldım işit nefʿini yā hū

Ola sevdāvî her ne dürlü ʿillet
Ḳomaz anı yedikçe tende elbet

Ṭabiʿatda ola ger ṣafrā ġālib
Yedikçe defʾ ider bu ḥab münāsib

İder ḫām yelleri iḫrāç tenden
Sürer balġamdan emrāżı bedenden

Rutūbetler ola aʿżāda ẓāhir
Yedikçe anı defʿ itmekde māḫir

Daḫı laḳve vü felc olsa şol kes
Yisün bu ḥabb olur feryādına res

Devādır niḳrīse ʿırḳuʾn-nisāya
Gözüñ ḳararmasına ġuşyāna

Daḫı baş aġrısına raʿşeye hem
Hiç olmaz böyle bir ḥabb-ı mükerrem

Behaḳ u hem baraṣ olursa tende
Yidükçe ḳomaya ten üzre anda

Ḳomaz sürer yelleri aʿżāda hergīz
Ṣızılardan ola şol kimse ʿāciz

Mefāṣıl aġrısını daḫı dāfiʿ
Cünūna vesvese vü ṣarʿa nāfiʿ

Ṣaḳīḳa ile baş aġrısı hem
Yedikçe defʿ ider bu ḥabbı şol dem

Velī yidürme hiç vaḳt-i şitāda
Bahār eyyāmı efzāldur ziyāde

Yidür güz mevsiminde daḫı cāʾiz
Katʾi ıssıda yidürme zamānsız

Bu ḥab bir ḥabdurur her derde dermān
Bunı üstādum itdi baña iḥsān

Olursa temregi ten üzre ḥāṣıl
Bu ḥabdan yisün eyler anı zāʾil

Bu resme şerḥin itdüm anuñ iẓḫār
Sözümüz geldi eczāsına tekrar

Uşaḳ sekbinec ü hem şaḫm-ı ḥanżal
Ṣabır hem cāvşīr ü toḫm-ı ḥarmal

Daḫı ṣarı helīle eyle dāḫil
Bulardan hep sekizer dirhem alġıl

Alup türbüd-ile ġārīḳūn ey yār
Al eftimūn u şirem şeyṭarac var

Bularuñ her birinden çār dirhem
Alup tā idesin birbirine żamm

Al efsintin ü ḥabbü'n-nīl tekrār
Ḳarışdır maṣṭakīden vezn-i miḳdār

Alup hem ḫūb u raʿnā muḳl-ı erzāḳ
Üçer dirhem ola her biri ancaḳ

Vecc ü ḳuḳal zaʿferān daḫı sünbül
Vü hem dārçını maḥmūde alġıl

Ḳarışdır cündibīdesterden al hem
Nemek-i hindī vü ferfiyūn ḳıl żamm

İkişer dirhem ola her biri tā
Ḳarışdır cümlesin saḥḳ eyle raʿnā

Geçür ince elekden anı ḥāṣıl
Ḳıl eczāyı ṭabaḳ içinde dāḫil

Döküp üstine anuñ dühn-i bādem
Ḳarışdır cerb ḳıl hem anı muḥkem

Ṭabaḳ içinde ṭursun eyle te'ḫīr
Yata bir gice bir gün añla taḳrīr

Kifāyet itdüğünce daḫı ẓamġ al
Kerefes döğüp çıḳar ṣuyın al

Kerefes ṣuyı ile ẓamġı ışlat
Ḳarışdır ḥallola tā bula ġaliẓāt

Anı saḥḳ olan eczāya ḳarışdır
Ṭabaḳ içre eliñle hem alışdır

Ḫamir eyle ṭabaḳ içre müretteb
Noḫud miḳdārı bir bir eylegil ḥab

Ḳurudup gölgede ḥıfẓ eyle anı
Üçer ḥab şerbeti ey rūh-ı ṣāni

Sebebdir ḥab devāyı Ḥaḳdan iste
Bulur ṣıḥḥat Ḥaḳḳuñ iẕniyle ḫaste

DER ḤABB-I ZĪBAḲ

Fireng emrāżına nāfiʿ bu terkīb
Bu resme eylemiş üstād tertīb

ʿAdedle yazılan eczāyı al heb
İdesin şerḥi üzre bunları ḥab

Yuḳarda ḥıfẓ olan eser bu zībak
Olur ikisi ḳırḳ beş direm ancaḳ

Muḳaddem ṣanʿatın ẕikr itdük anuñ
Duʿāsın almaġa ṭālib olanuñ

Ḳo bir yire idüp anı müheyyā
Alup selmenden üç dirhem ḳo başḳa

Oṭuz dirhem civādan alġıl evvel
Al üç dirhem selümen eylegil ḥal

Alup ʿüdü'l-ḳaḥr rāvend-i çīnī
Beşer dirhem alasın her birini

Nişeste ẕamġ u günlük eyle dāḫil
Bulardan heb yedişer dirhem alġıl

Dilerseñ idesin bu ḥabbı peydā
Al eczāsın ʿadedle başḳa başḳa

Ḳarışdırma biribirine ṣaḳın
Civā ḳabında ṭursun başḳa ṣaḳın

Civādan ġayrısın hep başḳa başḳa
Ḳoyup havāna bir bir başla saḥḳa

Geçür her birini başḳa elekden
Ḳo başḳa başḳa bir yere muʿayyen

Civāyı ṣoñra ḳoy havāna ey yār
Selümenle getür günlügi tekrār

Civānuñ üstine havāna ḳoyġıl
Beş altı ṭamla zeyt ḳıl aña vāṣıl

Çevir havān eliyle anı muḥkem
Civā merd ola havān içre ol dem

Getür bāḳī olan eczāyı ey yār
Ḳarışdır cümlesin saḥḳ eyle tekrār

Ḳoyup havān içine cüz'ice ṣu
Çevir havān eliyle anı yā hū

Ḫamir ola ḳamu eczā ḳarışa
Bu resme başla dā'im sen bu işe

Çıḳar havāndan anı ḥab yuvala
Yiyici erbaʿīnin senden ala

Yidür on günde ḳırḳın idüp ibrām
Seḥer yiye ikisin iki aḫşam

Urursa aġzına her ḳanḳı gün pes
Yidürme bāḳīsin ṣabr eyle vü kes

Olursa aġzı ġāyet ger elem-nāk
Devāsın itmek içün eyle idrāk

Şeb ile ṭuz ikisin ḳıl berāber
Ḳarışdır sirke ile eyle hem ser

Anuñla yıḳasın birḳaç gün aġzın
Ḥaẕer ḳıl yutmaya hem anı ṣaḳın

Ala aġzına her gün üç kez anı
Ḥaḳıñ emriyle ḫoş ola dehānı

Velī bozdurmaġıl perhīzi ey yār
Geçince aġzının aġrısı tekrār

Yidür bāḳīsin āyin üzre anuñ
Süre emrāżını ṭālib olanuñ

Oṭuz gün eyleye perhīz ḥāṣıl
Bir eksik etse olmaz olma ġāfil

Çeke müddet oṭuz gün ide perhīz
Bi-ʿavn-i Ḥaḳ marażdan ḳurtıla tiz

Bu ḥabbun ṣanʿatında baʿżı üstād
Ağıza urmaya etmişler īcād

Baṣal ʿunṣul ṣuyıyla ola zībaḳ
Ki urmaya demişler aġza muṭlaḳ

Yidürme ṣol marīże ekşiler hem
Oṭuz gün ṣaḳlaya kendüyi muḥkem

Yiyüp şehriyyeniñ çorbasını tā
Daḫı hem mercimeklü ola çorba

Un aşın yiye yaġı ola sāde
Yidürme daḫı ġayrı ol rıżāda

Otuzdan ṣoñra her ne yirse ey yār
Żarar ḳılmaz boza perhīzi tekrār

Fireng emrāżına nāfiʿ bu terkīb
Bu resme eylemiş üstād tertīb

Firengden gövdede ger çıḳsa çiçek
Yidür bu ḥabbı żāyiʿ olmaz emek

Bu ḥabbı ṭuzlı balġam olsa bir kes
Yisün budur anuñ feryādına res

Oñulmaz baret-i baş olsa tende
Bi-iẕn-i Ḥaḳ yidür bu ḥabbı gide

Mefāṣıl aġrısı yaʿni ṣızılar
Hem aña daḫı bu ḥab ışṣı eyler

Ġaraż ḥabdan sebebdür saña ey yār
Devāyı Ḥaḳdan iste ṭurma yalvar

DER ḤABB-I SUʿĀL

Suʿāl içün yazalım biz de bir ḥab
Yiyeler ikisin yatduḳça her şeb

Ṣuya perhīz ide ol gice ṭālib
Mücerreb sürfeye ġāyet münāsib

Al evvel maṣṭakī afyūn u zaʿferān
Żamıġ al dāḫil eyle bal-ı payān

Daḫı çam ṣaḳızı vü günlük al tā
Üçer dirhem ola her biri cānā

Ṭabaḳ içinde ol eczā ḳo tursun
Alışa yata bir gice vü bir gün

Getür afyūnı gül-āb ile ışlat
Dögüp sāʿirlerin yumşaḳ beġāyet

Ḳarışdır cüz'ī aña dühn-i bādem
Ṭabaḳ içre alışdır anı muḥkem

Getür ışlanmış afyūnı ḳarışdır
Eliñle muḥkem anı hem alışdır

Gül-āb ile ḫamir it anı cānā
Noḫud miḳdārı ḥablar eylegil tā

Ḳurusın gölgede ser anı ṭālib
Kim andan ṣoñra ver olana rāġıb

Bahānedir cihānda ḥabb u eczā
Şifā viren marīże Rabb-i Mevlā

ḤABB-I EFTİMŪN

Yazalım ḥabb-ı eftimūnı cānā
ʿAcāyib baġlamış üstād Ḥaḳḳa

Rücūʿ üzre ola iḥrāḳ-ı sevdā
Ten üzre balġam ile ola peydā

Ḳızarsa pul pul olsa temregi-veş
Ḳızıl ḳızıl beden olsa münaḳḳaş

Yedür bu ḥabbı tā kim ola zā’il
Ḳurudup ḳomaya ten üzre ḥāṣıl

Olursa ṭuzlu balġam daḫı anı
Elemden ḳurtara ṭālib olanı

Çıḳarsa her ne cins tende çıbanlar
Bu ḥabdan yiyeler hiç ḳalmaz anlar

Ola sevdāvī baş aġrısı cānā
Yisün bu ḥabbı ḳomaz anı aṣlā

Yiye dīvāneler daḫı bu ḥabdan
Gele başına ʿaḳlı ola aḥsen

Beyān eyleyelim eczāsını heb
Ne resme yapılur gör imdi bu ḥab

Alup şeş dirhem eftimūnı evvel
Vezin ḳıl pāk dirhemle mükemmel

Ḳaraḳan çiçeğin besfāyic al hem
Alup türbüdle ġariḳūnı ḳıl żamm

Üçer dirhem bulardan eyle dāḫil
Ola her birisi vezninde kāmil

Buları ḳoy havāna eylegil daḳḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Ṭabaḳ içre ḳo cüz’i dühn-i bādem
Ḳarışdır cümle eczā ile muḥkem

Ṭura bir gice bir gün değme cānā
Ṭabiʿat baġlaya tā ola raʿnā

Daḫı şāhtereciñ ṣuyın çıḳarġıl
Żamıġ ḳıl şāhtere ile dāḫil

Żamıġ ḥallolur ol ṣu içre cānā
Ḳoyulup bula ġaliẓāt değme aṣlā

Ḫamir it anı eczāya ḳarışdır
Kifāyet etdiğince ḳoy alışdır

Noḫud miḳdārı anı eylegil ḥab
Ḳurudup gölgede anı müretteb

Maḥallinde yidür lāzım olana
Şifā Ḥaḳdan durur ḥab bir bahāne

İki ḥabdan yidür ta dörde deñlü
Bunı ḳullan mizāca göre yā hū

DER BEYĀN-I ḤABB-I ḲABŻ

Olursa nāgehān bir kimse ishāl
Devāsın eyle anuñ ola ḫoş-hāl

Yazup terkībi ḳıldım aña bir ḥab
Ḳabıż ḳılmakda ishāli mücerreb

Alup afyūn-ı günlük maṣṭakī hem
Alasın her birinden iki dirhem

Serd ḳozaġınıñ ḳurusını al
Kim on dirhem de andan eyle idḫāl

Siyāh dāne mazı eyle dāḫil
Ki bir dirhem ekirde eyle vāṣıl

Ḳarışdır penc dirhem ṣarh-ı hin
Kifāyet etdiğince ẓamġ ḳosın

Buları eyle cānā saḥḳ-ı muḥkem
Ṭabaḳ içre ḳarışdır dühn-i bādem

Ṭura bir gice bir gün eyle te'hīr
Ṣovuḳ ṣuyıla anı eyle taḫmīr

Noḫud miḳdārı anı eyle ḥablar
Ḳurusın ta buları gölgeye ser

Yedir ishāl olana anı her şeb
İkişer dāne ṭabʿa göre vir heb

Yedirme ekşi yaġlu ide perhīz
Bi-ʿavn-i Ḥaḳ marażdan ḳurtıla tiz

Ṭalarsa bir kimse ger bir ḳuduz it
Ẕikir ḳıldım bunı aña devā it

Ḳuduz böceklerin vaḳtinde ekṣer
Ḳoyup bir çömleğin içine vāfer

Keten bez ile aġzın baġla muḥkem
Alasın yine bir boş çömleği hem

İçine sergi ḳoy ol çömleğin tā
Ḳoyasın āteşin üstine cānā

O sergi ḳaynadıḳda aña yā hū
Böcekler çömlek aġzın üstine ḳo

Aġız aġıza olsun eyle bazkun
Böcekler çömlek içre buġdan ölsün

Çıḳar gölgeye ser böcekleri tā
Bu resme olısar aṣlā ey cānā

Kim andan ṣoñra terkīb eyle anı
Yiyeñler görmeye andan ziyānı

Vezin ile böcekden bir direm al
Benefşe ḳurusı da eyle idḫāl

Daḫı alġıl keṣirā eyle dāḫil
Birer behaḳ ola vezninde kāmil

Havāna ḳoy buları eylegil daḳḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Ṭabaḳ içinde dāḫil eyleyüp hem
Meyāne miṣli eyle cerb-i bādem

Semüz otı ṣuyıyla eyle taḫmīr
Birer denk ḥab yuvala anı bir bir

On altı ḥab yuvala cümle sen tā
Ki her bir ḥab birer denk ola cānā

Bu ḥabbın dördünü vir ṭālibe sen
Ki dördünden ġayrı artıḳ virme andan

Yidür ikisini vaḳt-i seḥerden
Çıḳarırsa o gün ḳurtulur gerden

Yedirme bāḳīsin etmiş kifāyet
Bu ʿilletden bulupdur ol selāmet

İki ḥab itmeye ger ana teʾsīr
Yidür bāḳīsin erte etme teʾḫīr

Şifā virir bu dert aña elbet
Yedirme bundan artıḳ yok icāzet

Yedirme dörtden artıḳ ḳıl ḥaẕer hā
Helāḳ eylersin anı virme cānā

ḤABB-I SURENCĀN

Muḥammed bin Ẕekeryādan rivāyet
İder vaṣfın bu ḥabbın ehl-i ḥikmet

Dimişler ḥabb-ı surencān nāfiʿ
Ki itmişler ḳamu nefsini şāyiʿ

Mefāṣıl aġrısı olsa birinde
Daḫı ʿırḳʾun-nisā olursa anda

Vü hem nīḳrīs olan kişilere vir
Lezic balġamların defʿ inde māḫir

Olursa tende velḥāṣıl şızılar
Bu ḥabdan yidiriñ anı ḫoş eyler

Beyāż türbüdden on dirhem al evvel
Alasın beş direm de şaḫm-ı ḥanżal

Enisun fülfül ebyaż dār-ı fülfül
Bulardan ikişer dirhem alġıl

Alasın ferfiyūn ü zencefil hem
Ḳoyasın her birin dörder dirhem

Selīhe eyle bir dirhem de idḫāl
Havānda cümlesin saḥḳ eyle derḥāl

Olur maḳbūl sürencān mışırı
Anı al alma surencān-ı ġayrı

Mışır ehli aña dirler ḫamire
Bu resme yād olur ḥıfẓ it zamīre

Ḥaẕer ḳıl ġayrı nevʿinden bunuñ sen
Muḳayyed ola cānā ḳoyma andan

Geçür ince elekden cümle cānā
Ṭabaḳda cerb-i bādem eyle āʿlā

Alasın daḫı bir dirhem keṣirā
Getür kemun ṣuyıyla anı ışla

Keṣirā ışlatup tā kim ola ḥāl
Ḳarışdır cümle eczāyı urup el

Noḫud miḳdārı bir bir ḥablar eyle
Ḳurusun gölgeye ser eyle böyle

Kim üçden dördün denlü şerbetiñ vir
Şifāyı Ḥaḳ vire ol ḥayy-ı ḳādir

Otuz dirhem alasın zībaḳ evvel
Anı ḳoy bir çanaġ içre muḥaṣṣal

Daḫı on beş dirhem ḳurşun al var
Erit bir ṭabada anı yaḳup nār

Civā üstüne dök ḳurşunu ol dem
Ḳarışup birbiriyle ol muḥarrem

Kifāyet ḳadar melhile ḳarışdır
Havāna ḳoy döküp muḥkem alışdır

Ḳamusun baʿde bir kāseye ḳo
Işıcaḳ ṣuyıla cānā anı yu

Gidüp ṭoz kala ḳurşun ile zībaḳ
Bu resme yuyasıñ üç kere ılıḳ

Kim andan ṣoñra ışlāḥ ola zanbaḳ
Dehāna urmaya ḥatta muḥaḳḳak

ZĪBAḲI BADÜ'L-IṢLĀḤ ḤAB OLMAĠA SĀLİH OLUR

Fireng emrāżına nāfiʿ bu terkīb
Bu resme eylemiş üstād tertīb

ʿAdedle yazılan eczāyı al heb
Ḳılasın şerḥi üzre bunları ḥab

Yuḳarda ḫılṭ olan esreblü zībaḳ
Olur ikisi ḳırḳ beş dirhem ancaḳ

Muḳaddem ṣanʿatın ẕikrettik anuñ
Duʿāsın almaġa ṭālib olanuñ

Ḳo bir yire idüp anı müheyyā
Alup selmende üç dirhem ḳo başḳa

Alup ʿüdü'l-ḳaḫr rāvend-i çīnī
Beşer dirhem alasın her birini

Nişasta żamġ u günlük eyle dāḫil
Bulardan heb beşer dirhem alġıl

Cezer toḫmın kerefis toḫmını al
Alup saḳmūniyādan eyle idḫāl

Enisūn daḫı efsentin belīlec
Alup hem ḳabliden eyleme lec

Alasın ter-i sāfī toḫm-ı cırcır
İkişer dirhem eyle cümle bir bir

Şebet toḫmundan alup eyle dāḫil
İki buçuḳ direm ḳıl vezn-i kāmil

Şüruʿ it baʿde yıḳamaġa anı
Oku taḥtınta şerḥ olan beyānı

Dilerseñ idesin bu ḥabbı peydā
Ḳamu eczāsını al başḳa başḳa

Ḳarışdırma biribirine ṣaḳın
Ṭura esreblü zība başḳa sākin

Kim andan ġayrısın hep başḳa başḳa
Havān içre ḳo bir bir başla saḥḳa

Geçür her birini ince elekden
Ḳo başḳa başḳa bir yire muʿayyen

Havāna selmeni ḳoy başḳa āḫir
Raḳīḳ ola anı saḥḳ eyle vāfir

Şu resme olduġundan ṣoñra yumşaḳ
Ḳoy üstüne raṣaṣ bir dirhem zībaḳ

Getür günlüğü daḫı eyle vāṣıl
Baṣal ʿunṣul ṣuyı ḳıl aña dāḫil

Kifāyet ḳadarı ḳoy ol ṣuyı cānā
Havān destile ḥallet ṣöyle kim tā

Havānda gömgök ola zībaḳ ol dem
Getür bāḳī olan eczāyı ḳıl żamm

Kim andan ṣoñradan olmuş keşirā
İki dirhem alasın anı cānā

Raḳīḳ olmuş ola ġāyet de yumşaḳ
Getür ḳoy anı bir fincānā el-ḥaḳ

Baṣal ʿunṣul mürebbāsını cüz'ī
Ḳarışdır birbirine bula nezci

Baṣal ʿunṣul mürebbā olmuş ola
Ḳarışdır cüz'ī bu eczāya bile

Ola paluzeveş ta kim keşirā
Ḳabarıp ṭola fincān içre cānā

Ḳamu eczā ile anı ḳarışdır
Havān destiyle döğ muḥkem alışdır

Ḫamir ola ḳamu eczā ḳarışa
Bu resme başla dā'im sen bu işe

Noḫuddan ḥurde cānā eyle ḥablar
Biribirine yeksān hep berāber

Ḳurusın gölgeye ser baʿde anı
Ṣabır ḳıl iki gün geçür zamānı

Yüz altmış ḥab yeyici senden ala
Bu miḳdārın yiyeñ ire ṣafāya

Yidür ḳırḳ gün bu ḥabbı idüb ibrām
Seḥer yiye ikisin iki aḫşâm

Muḥaḳḳak aġza urmaz çekmesiñ nāk
Yiyeñler olmaya bundan elem-nāk

Yedürüm ṭālibe tekrār ü tekrār
Dehāna urmadı hiç olġıl ḥaberdâr

Firengden gövdede ger çıḳsa çiçek
Yidür bu ḥabbı żāyiʿ olmaz emek

Bu ḥabbı ṭuzlu balġam olsa bir kes
Yisün tā kim olur feryâdına res

Oñulmaz bāret ü yaş ele düşvār
Bi-iẕn-i Ḥaḳ yedir bu ḥabbı sen var

Olursa kimde çoḳ eski yara
Yisün bu ḥabbı anı tez oñara

Olsa aʿżāda ger yeller ṣızılar
Bu ḥabbı yisün anı ḫoş eyler

Ola en aġrısı derdi mefāṣıl
Bu ḥabbı yisün eyler anı zā'il

Olursa daḫı saʿlep nāgehānı
Rutūbetler iḥaṭā itse anı

Zevāle irse ger ṣac ü ṣaḳala
Yedikçe iriser anı zevâle

Yedir ʿırḳu'n-nisā içün bu ḥabdan
Yedir nīḳrīse daḫı ola aḥsen

Fireng emrāżına nāfiʿ beġāyet
Yedikçe ḳalmaya cisminde ʿillet

Bevāṣır olsa ger aḳsa cerāḥat
Bu ḥabbı yidükçe bula ṣıḥḥat

Tamām ḳırḳ gün ide emmāke perhīz
Maraż ḳalmaya aʿżāsında hergīz

Yoġurd ile yumurtadan ḥaẕer ḳıl
Safir keçi etinden olma ġāfil

Yedirme peyniri hem ekşiler hā
Marażdan ḳurtılam dir ise cānā

Ne var ise laṭīf olan yimekler
Yisün anı żararsızdır ḫoş eyler

Un aşları ola aña zevāde
Ṭavuḳlu çorbalar ḫoştur ẕiyāde

Balıḳ ṭavşan etinden ki żarār var
Ṣaḳınsun yimesün hiç anı bisyār

Sebeptir ḥab devānın sāḥibi Ḥaḳ
Ḳamu eşyā anuñ emrinde muṭlaḳ

MAʿCŪN-I ÇŪB-I ÇĪNĪ

Yazalım çūb-ı çīnī maʿcūnın tā
Mücerreb bulmışam ġāyet de Ḥaḳḳa

Olursa ḳanġı aʿżāda şızılar
Yedükçe emr-i Ḥaḳḳ ile ḫoş eyler

Oñulmaz bitmez olsa yara tende
Bu maʿcūnı yedükçe ḳalmaz anda

Fireng çiçekleri ten üzre olsa
Cerāḥatler ser-ā-pā gövde ṭolsa

Bu maʿcūndan yisün ġāyet de nāfiʿ
Bu resme ʿilletin defʿinde şāyiʿ

Dökülse ṣaç ṣaḳal ḳaş u kirpük
Bu maʿcūn zā'il eyler ḥabs ü çapük

Bel aġrısına vü ʿırḳu'n-nisāya
Yedükçe bunları hergiz ḳomaya

Devā niḳris olan kişiye cānā
Bi-emr-i Ḥaḳ yedükçe ola iḥyā

Beyān eyleyelim eczāsın anuñ
Ḫoş eyler gönlini ṭālib olanuñ

Al evvel çūb-ı çinden elli dirhem
Yigirmi beş sināmekiyi ḳıl żamm

Karanfil dārçını vü dār-ı fülfül
Yüzerlik toḫmı eftimūnı alġıl

Daḫı ḳāḳula ile cevz-i bevvā
Alasın maṣṭakī vü günlügi tā

Sezāb-ı yābis al besfāyic al hem
Alup türbüdle rāvend eylegil żamm

Bulardan alasın dörder dirhem
Buları bir yire cemʿ eyle şol dem

Enisun ḥabbetü's-sevdā alup tā
Bulardan ikişer dirhem ola

İki eczā kadar alġıl ʿasel hem
Havānda dög ḳamu eczāyı muḥkem

Geçür ince elekden anı cānā
Ter eyle dühn-i bādem ile āʿlā

Ṭabaḳ içre ṭura bir gice bir gün
Ḳılasın daḫı andan ṣoñra maʿcūn

Ḳıvam vir sākin āteş ile bala
Ṣovut balı ki parmaḳ yaḳmaz ola

Ḳarışdır cümle eczāyı çevir tā
Alışa ola bir maʿcūn-ı zibā

Getür ḳoy martabānı içre anı
Yidür bir cevz-i bevvā miṣli anı

Sebeb maʿcūn devā Ḥaḳdan hemīşe
Ḫudā iẕniyle başlasın bu işe

DER MAʿCŪN-I KEMMŪN

Yazalım yine bir maʿcūn-ı aḥsen
Ki yazdum yādigār İbn-i Şerīfden

ʿAcāyib tuḫfedür maʿcūn-ı kemmūn
Yürekden şuyı eyler rīh-i birūn

Münāsibdür beġāyet imtilāya
Ṣalāḫ-ı miʿdede hem bi-nihāye

Yürekden daġıdur yelin yuvāsın
Ḳulıncın daḫı defʿ eyler hevāsın

Beyān eyleyelüm eczāsın anuñ
Duʿāsın alalım ṭālib olanuñ

Bıraḳ kemmūn sirke içre evvel
Yata ol sirkede ta üç gün mükemmel

Çıḳarup sirkeden anı ḳurut tā
Ḳavur bir ṭaba içre yine cānā

Bu kemmūndan vezin ḳıl yüz direm al
Bunı daḳ eylegil nīm-küft derḥāl

Sezāb-ı ḥuşk u naṭrūn zencebīl hem
Ki her birinden alġıl on dirhem

Daḫı fülfülden eyle aña dāḫil
Ola on beş direm vezninde kāmil

Dögüp bunları maʿcūn eyle derḥāl
İki eczā ḳadar tā alasın bal

Bu eczāyı yoġur yaġıla cānā
Ṭabaḳ içre ter itsün daḫı raʿnā

Nerim āteş ile bala ḳıvam vir
Ocaḳdan balı cānā yire indir

Ṣovut balı ki yaḳmaz ola parmaḳ
Ḳarışdırsañ ḳamu eczāyı elyaḳ

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine cānā
Viresin ṭālib olan kişiye tā

Devā viren ḳamuya ḥażret-i Ḥaḳ
Ḫudā emriyledür dermān muḥaḳḳak

DER MAʿCŪN-I KEMMŪN NEVʿ-İ DİGER

Bu da maʿcūn-ı kemmūn nevʿ-i diğer
Yazalım şerḥini cānā mükerrer

Baġırsaḳda ḳulınc olursa nā-gāh
Sürer elbetde anı ḫ̆āh u nā-ḫ̆āh

Yürek bursa vü ḫaste olsa ādem
Bu maʿcūnı yedükçe ola ḥurrem

Yürek ṣancusına ishāle nāfiʿ
Bu maʿcūnı yedür olmaya żāyiʿ

Vücūdın ḳızdırur ḳuvvet virür hem
Żaʿif olan kişiler yirse her dem

Elemler olsa ṣovuḳdan ne kim var
Bu maʿcūndan yisün defʿ ola izḫār

Ṣalāḥ-ı miʿde içün bunı virsün
Ḥalāṣ ola daḫı hem imtilādın

Bu resme şerḥ idüp ḳıldum beyānı
Ne eczādır ʿayan it cümle ānı

Alup kemmūnı ışlat sirkede tā
Yata üç gün çıḳarma anı cānā

Çıḳarup baʿde anı ḳurut ser
Cemʿi ḳıl daḫı eczāsını diger

Kerefes toḫm-ı kemmūn ü egir hem
Enisūn rāziyāne eylegil żamm

Vezinde ola her biri berāber
Havān içre buları nerm idüp ter

İdersin cerb-i bādem ola raʿnā
Ki itmez sende cā'iz nola zibā

Alup eczā ḳadar üç aġırı bal
Şürūʿ it itmege maʿcūn derḥāl

Ḳıvam vir bala āteşi ḳılma muḥkem
Yere indür ṣovuḳ olduḳda şol dem

Ḳarışdır cümle eczāyı alışdır
Ḳoyup bir ḥoḳḳaya ṭāliblere vir

Bi-iẕn-i Ḥaḳ ola dāḫil şifāya
Ki bā'is olasın ḫayır duʿāya

DER MAʿCŪN-I ḲULINC

Ḳulınc içün beġāyet ḫūb u raʿnā
Yazalım yine bir maʿcūn-ı zibā

Bel aġrısına da yirlerse nāfiʿ
Miyān derdiñ bu maʿcūn ide żāyi'

Yiyeler cevz-i bevvā miṣli her şeb
Bi-iẕn-i Ḥaḳ ṣafāya ire meşreb

Alup ḳırfa vü ḥavlincān u fülfül
Daḫı gülnār alġıl dār-ı fülfül

Alup hem zencebīlden ḫūb u raʿnā
Beşer dirhem ola her biri cānā

Alup birin sezābdan on dirhem
Beyāż türbüdden al yigirmi dirhem

Daḫı saḳmūniyādan üç direm al
Üç eczā aġırı hem alasın bal

Ḳamu eczā ile saḥḳ u raʿnā
Ṭabaḳda cerb-i bādem eyle āʿlā

Yata bir gice bir gün değme aṣlā
Alışa cümle eczā ṭabʿ u cānā

Ḳıvam vir āteş-i nerm ile bala
Ṣovut yab yab ki parmaḳ yaḳmaz ola

Dögüp bi'l-cümle eczāyı ḳarışdır
Çevir kefgirle eczāyı alışdır

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine cānā
Yidür fındıḳ ḳadar ṭāliblere tā

DER MAʿCŪN-I DEFʿ-İ DEMÜ'L-İSHĀL

Yazalım yine bir maʿcūn-ı zibā
Ola ishāle nāfiʿ ḫūb u raʿnā

Dem-i ishāl içün ġāyet muvāfıḳ
Zaḫīr olan kişiler yirse lāyıḳ

Ola demden bevāṣır aḳa ki ḫūn
Yidükçe defʿ ider anı bu maʿcūn

Baġırsaḳlarda olan rīşe nāfiʿ
Saḥic olursa emʿā içre vāḳiʿ

Vü hem rīḥ-i bevāṣır olsa şunlar
Bu maʿcūndan yisün anlar da ekṣer

Şu resme ṣancuya nāfiʿ bu maʿcūn
Baġırsaḳlardan eyler rīhi birūn

Bu resme ẕikr olan emrāża ḫāṣıl
Bu maʿcūndan yisünler ide zā'il

Anuñ eczāsın itdüm bir bir ifşā
Duʿā-yı ḫayrıla yād ideler tā

Al evvel encübār u surḫ-ı behmen
Üçer dirhem bularıñ her birinden

Abet toḫmıyla kengir toḫmın al hem
Buların her birinden çār dirhem

Siñirlü yapraġıñ toḫmından alġıl
Daḫı rāvend-i çīnī eyle dāḫil

Beşer dirhem ola bunlar da cānā
ʿAselden alasın yetmiş direm tā

Buları ḳoy havāna eylegil daḳḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Ṭabaḳ içre ḳoyup eczāyı ey yār
Ḳarışdır dühn-i bādem ile tekrār

Ter olup gide eczādan yübūset
Ṭura bir gün alışınca ṭabiʿat

Ki nerm āteş ile bala ḳıvam vir
Kefin al tā ola elekden kefgir

Ocaḳdan indirüp ṣovut müretteb
Ḳamu eczāyı ḳoy ince yab yab

Çevir kefgir ile anı ḳarışdır
Ḳamu eczāları bala alışdır

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine anı
Marīże eyle andan imtiḥānı

Ṣabāḥ aḫşam bu maʿcūndan yisün tā
Ola miḳdārı anuñ cevz-i bevvā

İde ekşiye vü yaġluya perhīz
Bi-iẕn-i Ḥaḳ elemden ḳurtıla tiz

Nihāyet bir bahāne çün bu maʿcūn
Viren ṣıḥḥat marīże ḫayy-ı bīçūn

DER MAʿCŪN-I BEVĀŞIR-I İSHĀL

Bevāṣır ʿilletine işbu maʿcūn
Yedir üç dirhemin aḫşam her gün

Helīlec ḳābili ḳaṣrından al hem
Belīlec ḳaṣr-ı ebleh eylegil żamm

Üçer dirhem bulardan eyle dāḫil
Ola her birisi vezinde kāmil

Yılan bacaġının dibinden alġıl
Ḳılasın beş direm andan da dāḫil

Ṭokuz dirhem de alup muḳl-ı ezrāḳ
Havān içre ḳamusun eylegil daḳḳ

Geçür ince elekden anı cānā
Ḳoyasın bir ṭabaḳ içine raʿnā

Ḳılasın cüz'ī bādem yaġı dāḫil
Miyane miṣli ter ḳıl anı ḥāṣıl

Alasın baʿde daḫı pırasa
Bevāṣırlu şifādır ḥās u ʿamme

Havān içre ḳoyasın yapraġın heb
Beġāyet daḳḳ-ı muḥkem ḳıl mürettep

Alasın ḳırḳ direm ʿuṣāresinden
Ḳo fincān içre ḥāẓır eyle erken

Alasın baʿde altmış direm bal
Ḳoyub ṭencere içre eyle idḫāl

Ḳarışdır ẕikr olan ʿuṣāreyi hem
Ocaḳ üzre ḳo āteş ile muḥkem

Ḳıvam olunca ta kim ḳaynasın bal
Kim andan ṣoñra indir yere fi'l-ḥāl

Ṣovudunca ḳarışdır balı cānā
Ki yaḳmaz ola parmaġını ḥatta

Kim andan ṣoñra eczāyı ḳarışdır
Çevirüp cümle eczāya ilişdir

Götür bir ḥoḳḳanuñ içine ḳoy tā
Yedür ṭāliblere derdince cānā

Sebeb budur devā Ḥaḳdan hemīşe
ʿAmel ḳılsun bevāṣırlu bu işe

DER MA'CŪN-I SUʿĀL

Yazalım biz de bir maʿcūn suʿāle
Mazık ola nefes eyler izāle

İder balġamları öyküden iḫrāç
Yiyeñ olmaz devāya ġayrı muḥtāç

Olursa öksürük żīḳu'n-nefes ol
Bu maʿcūnı yedikçe ḳurtulur şol

Ġaliẓ aḫlāṭı eyler sineden dūr
ʿAcāyib tuḫfe maʿcūndur bu meẕkūr

Al evvel persiyāvşān vüzūna
Peyan balı da dāḫil eyle cānā

Zerāvend-i tāvil ü kār ü mānā
Acı bādem üzerlik toḫmı al hā

Siyāh ü aḳ fülfül eyle dāḫil[61]
Ḳılasın nan-cevaḥ daḫı vāṣıl

Beşer dirhem ola her biri cānā
Vezin ḳıl her birinden ḫoşça zibā

Havān içre buları eyleyüp daḳḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Miyane miṣli eyle cerb-i bādem
Ṭura bir gice bir gün olġıl besem

Mücellā ve muṣaffā alasın bal
Üç eczā aġırınca eyle idḫāl

[61] Vezne uyması için "idhâl"i dâhile çevirdik.

Ḳıvam vir āteş-i nermile muḥkem
Ocaḳdan yire indir baʿde hem

Ṣovut balı ki yaḳmaz ola parmaḳ
Ḳarışdır baʿde eczāyı elyaḳ

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine anı
Yedür üç dirhemin ey rūh-ı ṣānī

Ṣabāḥ aḫşam ola aña yine ṭālib
Ola iẕn-i Ḫudā ḳurtıla rāġıb

DER MAʿCŪN-I ṢAʿTER

ʿAcāyib tuḫfedir maʿcūn-ı ṣaʾter
Naẓar ḳıl oḳı şerḥin eyle eẕber

Virür ʿaḳla cilā vü ḥıfẓı muḥkem
Ḳılur hem sāf-ı sine ḳatʿı balġam

İder serd miʿde-i teskīn bu maʿcūn
Ḳılur nisyān-ı serden daḫı birūn

Vü hem nāfiʿdir istisḳāya ġāyet
Bu maʿcūnı yedükçe bula ṣıḥḥat

Ciger ṣovuḳluġına yiyeler tā
Ḥarāret virüp anı eyler iḥyā

Vü hem ḥazm-ı ṭaʿām eyler bu maʿcūn
Bağırsaḳdan eder yelleri birūn

Yürek oynamasına daḫı nāfiʿ
Vü hem idrār-ı bevl eyler bu şāyiʿ

Rutūbetden olursa gözde cānā
Ṭavuḳ ḳarañusı şol kimse ḥattā

Bu maʿcūnı yisün tā ide zāʾil
Geceyle rūşen ola çeşm-i ḥāṣıl

Yürek ṣancuların da defʿ ider hem
Virür aʿżāya ḳuvvet daḫı muḥkem

Yürek aġrısı olursa ṣovuḳdan
Yidür ishāl olan kişilere sen

Ḳulınc içün yedürsen daḫı lāyıḳ
Virür hem ʿayn-ı bevşe rūşenālıḳ

Maraż olsa meşāne içre cānā
Bu maʿcūndan yisün ḳalmaya aṣlā

Olursa ger yürekde südde cānā
Bu maʿcūn anı feth itmekde zibā

Muvāfıḳdır bu maʿcūn ṭabʿi yire
Veli genc yaşluya ḳışın yedüre

Ala ṣaʿter yigirmi dirhem evvel
Terazüyle vezin eyle mükemmel

Ḳarışdır beş direm günlük daḫı hem
Ḳılasın rāziyāne on direm żamm

Buları daḳḳ idüp biʾl-cümle kāmil
ʿAsel üç miṣli eczā eyle dāḫil

Ḳılup eczāyı cānā cerb-i bādem
Ṭabaḳ içinde ṭursun bir gün eysem

Ḳıvam vir āteş-i nermile bala
Ṣovut parmaġını bal yaḳmaz ola

Getür eczāyı ḳoy balı alışdır
Çevir kefgir ile anı alışdır

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine anı
Yedür ṭāliblere ey rūḥ-ı ṣānī̇

DER ẒİKR-İ MAʿCŪN-I DEVĀ-YI FITIḴ

Fıtıḳ olsa ḳaṣıḳ yarılsa cānā
Eğer eski yeni olursa hattā

Şu resme bulmuşam ben aña dermān
Bu maʿcūnı otuz gün yiye şol an

Devāsından bunın ʿāciz eṭıbbā
Bi-ʿavn-i Ḥaḳ baña feth aldı amma

İdüp üstād-ı pīrim baña ḥimmet
Açıldı tecrübem ile bu ṣanʿat

Yidürdüm nicesine fıtḳ olanuñ
Bu maʿcūn eyledi ḫoş fıtḳın anuñ

Beyān eyleyelim terkībin anuñ
Duʿāsın almaġa ṭālib olanuñ

Alasın seng-i mıḳnaṭıs-ı evvel
Onar dirhem çeküp anı mükemmel

Ḳaraḳavuzdan on iki dirhem
Vezin ḳıl anı daḫı eylegil żamm

Getür saḥḳ eyle mıḳnaṭıs-ı evvel
Demürden yer havān içre muḥaṣṣal

Geçür ince elekden anı başḳa
Ḳaraḳavuza daḫı başla saḥḳa

Elekden geçür anı daḫı derḥāl
Ḳarışdır birbirine eyle idḫāl

Alup seksen direm cānā ʿaselden
Ḳarışdır saḥḳ olan edviyyeye sen

Ṣaḳın ḳaynatma ocaḳ üzre balı
Ocaḳda pişmez ol maʿcūn miṣāli

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine cānā
Yidür her gün miṣāli cevz-i bevvā

DER ẒİKR-İ DEVĀ-YI DİĞER FITIḲ

Bu daḫı fıtḳa bir ḫoşça devādır
ʿAmel ḳılsa fıtıḳ ışşı revādır

Biter sedefler içre yuġlu yuġlu
Miṣāli berk-i çamın pürlü pürlü

Daḫı çaylar kenarında biter hem
Yataḳlı gölgelü göllerde her dem

Yoġun yoġun femeş miṣli mücevvef
Ki her gunda perler baġlamış sāf

Dizilmiş perleri bu gunda çevre
Ki yedür çarḥ miṣāli ṣanki devre

Dizilmiş birbiri üzre boġumlar
Vü perlerle nişāne naʿtı ekṣer

Ḳaddi ince bir endāze biter pes
Ulama otı dirler Türkice pes

Ṣulu çayırlar içre daḫı vāfir
Bu resme ṣulu yirler içre żāhir

Bu otdan gölgeye ser ḳurusın tā
ʿAmel ḳıl vaḳt-i hacet anı cānā

Ḳoyup mizāna anı yüz direm çek
Havān içre ḳoyup saḥḳ eylegil pek

Alup bal iki yüz dirhem ḳarışdır
Biribirine tas içre alışdır

Birer miṣkal yisün her gice anı
Bitürür fıtḳı hiç tartma kemānı

Velākin fıtḳın üstün ṣara muḥkem
Ta nice çözmeye ṣarkıyı şol dem

Baġırsaḳda siñirde ola yara
Bu maʿcūndan yisün anı oñara

Ġubar asad dögüp ger yiyeler hem
Baġırsaḳda siñirde yaraya em

Bu resme şerḥ idüp yazmış eṭıbbā
Sebebdir bu devā viren taʿālā

DER MAʿCŪN-I BAṢAL ʿUNṢUL

Mübārekdir baṣal ʿunṣul laʿūḳı
Gerekdir derdliye şerḥin oḳı

Küheni sürfe rutūbet ġaliẓdin
Ola ger sinede bu laʾūḳı veresin

Ola żīḳuʾn-nefes her kimde ḥāṣıl
Yisün bu laʾūḳı eyler anı zāʾil

Al evvel üç direm ʿunṣul soġanı
Pişir muḥkem ḫamir içinde anı

Furāsiyūn ebr-i yavuz vefā
Birer dirhem ola her biri cānā

Buları daḳ-ı muḥkem eylegil hem
Ṭabaḳ içre alışdır dühn-i bādem

Ṭura bir gice bir gün anda cānā
ʿAsel ile ḳarışdır anı zibā

Kifāyet etdiğince eyle balı
Ocaḳda pişmez ol maʿcūn miṣāli

Ḳarışdır bala şöyle anı sāde
Yedür fındıḳ ḳadar virme ziyāde

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine cānā
Bi-iẕn-i Ḥaḳ yiyeñler ola iḥyā

DER MACŪN-I SÜNGER

Çıḳarsa tende yumrı nāgehān ur
Devā eyle bunı tenden ola dūr

Henüz çıḳmış ola şol ur tende
Devā eyle bunı ḳalmaya anda

Birikdir süngeri cemʿ eyle vāfir
Daḫı bir iki çömlek eyle ḥāẓır

İçine ṭoldurup ḳoy süngeri hep
Ḳapa aġzın gel ḥikmet eyleyip

Ḳapaġın eyle tā kim ṭaşdan anuñ
Bu resme ḥıfẓ ḳıl şarṭın devānın

Bıraḳ külhān içine çömleği ḳo
İki üç gün çıḳarma anı yā hū

Tamām sünger yanup ḥatta kül olsun
Ḳılasın baʿde çömleği birūn

Açup ol çömleği aġzın küli al
Ḳarışdır iki veznince añа bal

Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine anı
Ceviz denlü yiye dāʿi rūh-ı ṣānī̇

Ṣabāḥ aḫşam yidür bu resme cānā
Teninde ḳalmaya hiç ur aṣlā

Sıraca olsa tende daḫı ḥāṣıl
Yedikçe anı daḫı ide zā'il

MAʿCŪN-I ḲANŪNĪ MEFRAH

Beġāyet ḫūb u raʿnā bir ḥavāriş
Yazalım biz daḫı olsun tamāmiş

Ḥayāt-efzâ mefrah-ı dil-keşādır
Ġamın defʿinde māḫir ḫoş devādır

Al evvel zerde çūb ü cevz-i bevvā
Alasın dārçını daḫı cānā

Alasın zencebīl ü mışrı haşhaş
Onar dirhem buları ḳıl ḥāẓır baş

Üzerlik toḫmı fülfül maṣṭakī̇ hem
Zaʿferāndan da alup eylegil żamm

Beşer dirhem ola her birisi tā
Alasın bir cigerden miski raʿnā

Alup besbāseden on iki dirhem
Alasın üç direm afyūn daḫı hem

Ḳarışdırma velākin miski cānā
Döğülmez cümle eczā ile ol hâ

Ḳamu eczāyı saḥḳ eyle berāber
Ṭabaḳda cerb-i bādem ile ḳıl ter

Yüz altmış dirhem alġıl daḫı şeker
Anı başḳaca saḥḳ it ey birāder

Alasın daḫı raʿnā bal-ı sāfi
Yüz altmış dirhem eyle anı kāfi

Ḳarışdır gül ṣuyı ile miski ez hem
Kim andan ṣoñra balı aña ḳıl żamm

Ḳarışdır miskle gül-ābı bala
Ḳıvam vir miske başla iṣtifāle

Ḳıvam vir bala ta kim şöyle muḥkem
Ocaḳdan yire indir olġıl besm

Ṣovıt yaḳmaya parmaġın bal
Ḳamu eczāyı elḥaḳ eyle idḫāl

Ḳarışdır şöyle maʿcūn eyle kim tā
Alışdır şekeri de aña cānā

Ḳoyup bir marṭabāna saḳla anı
Bu resme işle feḥm idüp beyānı

BERŞ-İ LAṬĪF

Yazalım biz daḫı bir berş-i raʿnā
Ḳanūniyya mefrah ġāyet ‘a’lâ

Feraḥ-baḫş ü ġıdā-yı cān-fezādır
Yiyeñ ṭāliblere kesb-i ṣafādır

Alup zaʿferān ü saʿd zencebīl hem
Zer nebād ile ʿüdü’l-ḳaḥr ḳıl żamm

Ḳaranfil fülfül al daḫı bu zidan
Beşer dirhem ola her biri ey cān

Alasın sünbül-i hindī ile üç
Daḫı irisa zerāvend-i medḥarc

Üçer dirhem bulardan eyle dāḫil
Ola her birisi vezninde kāmil

İki buçuḳ direm de ferfiyūn al
Yigirmi dirhem afyūn eyle idḫāl

Bezerinc alasın on iki dirhem
Sekiz dirhem de alġıl zerde çūb hem

Alasın ikiyüz yetmiş dirhem bal
ʿAmel ḳıl baʿde basmaġa derḫāl

Bezerinci çanaġ içinde ışlat
Yata ṣu içre üç gün eyle mühlet

Değişdir günde bir kez ṣuyın anuñ
Mükerrer ḳoy ṣuyın bu ẕikr olanuñ

Bu resme tā bezerinc ala iflāḥ
Muzarrat gidüp andan olsun ıṣlāḥ

Ḳoyup gölgede ṣoñra anı cānā
Havāna ḳoy daḫı ḳıl saḥḳ-ı raʿnā

Ḳamu eczāyı eyle saḥḳ-ı muḥkem
On iki dirhem alġıl dühn-i bādem

Ṭabaḳ içre ḳoyup eczāyı cānā
Miyāne miṣli eyle cerb-i raʿnā

Yata bir gice bir gün eyle teʾḫīr
Ḳıvam vir bala başla eyle tedbīr

Alup zaʿfrān iki dirhem daḫı hem
Gül-ābile ḳarışdır bala ḳıl żamm

Velī şol beş direm zaʿferānı başḳa
Ḳarışdırma anı eczāya aṣlā

Anı başḳa döğ ẓamġ ile cānā
Ḳo bir ḳaġıda ṭursun anı başḳa

Ḳıvam virdikde bala şöyle elḥaḳ
Şu resme ṣu vir yaḳmaya parmaḳ

Getür başḳa zaʿferānı ḳarışdır
Çevir kefgir ile anı alışdır

Ḳamu eczāyı daḫı ṣoñra ḳoy heb
Alışdır erḳun erḳun bala yab yab

Getür ḥāẓır idüp bir marṭabānı
Ḥıfiẓ eyle ḳoyup içine anı

Bu bir şek ṣanʿatın bu resme cānā
ʿAmel ḳıl şerḥi üzre eyle eczā

DER MAʿCŪN-I LUĠĀZĪ

Ala ey ṭālib-i ḥikmet olan yār
Yazup bir tuḫfe maʿcūn itdüm izḫār

Baña taʿlīm idüp üstādım anı
Yoluñ gösterdi ḳıldım imtiḥānı

Diñür ismine maʿcūn-ı luġāzī
Olupdur ehl-i derdin çāre-sāzı

Getürdüm nazma anuñ cümle nefʿin
Beyān itdüm nice emrāż defʿin

Teni tenḳīye ile eyler nefʿi evvel
Vü cemʿ görmez beden andan muḥaṣṣal

Laṭīf ishāl idüp teni eyler pāk
İder balġamdan olan derd-i imsāḳ

Ẓuhūr eylerse ger demden küdūret
İzāle eyleyüp defʿ eyler elbet

İder fāsidleri sevdānun iḫrāç
Devā-yı ġayra etmez daḫı muḥtāç

Daḫı ṣafrādan olan ḫasta derd-nāk
Yisün ṭabʿın ider elbet anuñ pāk

Oñulmaz kelleri başdan çıbanı
İder zā'il ḳomaz başında anı

Başuñ aġrısına ġāyet de nāfiʿ
Şaḳīḳa aġrısını daḫı dāfiʿ

Dimaġın defʿ ider emrāżını hem
Ḳomaz aʿżāda hiçbir yerde balġam

ʿUmūma balġamın emrāżını heb
Devādır yiye ṣıḥḥat bula meşreb

Ser üzre beyżā żāhir olsa nā-gāh
İzāle eyler yiye anı her gāh

Vü hem başı dönen şaḥsa devādır
Bu maʿcūndan yisün ġāyet revādır

Ẓuhūr eylerse ger demden küdūret
Demin fāsidlerin defʿ eyler elbet

Ẓuhūr etse göñülde vesvese ger
O daḫı dāfiʿ ola yedükçe ekṣer

Cünūna ṣarʿa vü ṣaġırlara hem
Devādur yiyeler anlar da her dem

Ayaḳ el ditreye ger rīʿ şe ola
Bulur ṣıḥḥat yiye ol daḫı n'ola

Vücūdı evveline meflūc anuñ
Devādır aña emriyle Ḫudānın

Beden göz şişligine daḫı ḥāṣıl
Bu maʿcūndan yisün tā ola zā'il

Ḳulaḳ göz aġrısına daḫı nefʿi
Hiç olmaz böyle maʿcūn-ı muḳanʿi

Yisün kimde ger olsa żaʿf-ı miʿde
Ṣalāḥa ola vāṣıl ire saʿde

Cigerde her ne emrāż ola ḥāṣıl
Bi-iẕn-i Ḫaḳ bu maʿcūn ide zā'il

Ne emrāż ola yürek içre vāḳiʿ
Bu maʿcūndan yisün ġāyet de nāfiʿ

Vü hem südde-güşā ġāyet bu maʿcūn
Açıla süddeler yidükçe her gün

Zamānsız ḥayż ṭursa bir nisānın
Yedükçe ḥayżın açar daḫı anuñ

Ola żīḳu'n-nefes her kimde ḥāṣıl
Bu maʿcūna ola ol daḫı mā'il

Olursa öykün içre her ne emrāż
Bu maʿcūnı yisün defʿ ide feyyāż

Ṣızılar yeller olsa ḳanġı tende
Şifā bulur yedükçe ḳalmaz anda

Olursa kimde çoḳdan eski ḥummā
Vücūdın ḳomaz anuñ daḫı aṣlā

Vü hem nīḳrīse vü 'ırḳu'n-nisāya
Yisünler mā'il olanlar devāya

Vü göz aġrısını derd-i mefāṣıl
Olursa anı daḫı ide zā'il

Döküle ḳaş kirpik ṣaç ṣaḳal hem
Yedükçe defʿ ola ol daḫı ol dem

Fireng emrāżına virib başa
Yiyeñ ṣıḥḥat yaḳasına ulaşa

Daḫı başda olan eski çıbana
Yisün defʿ itmeğe ola bahāne

Behaḳ ola siyāhı ger beyāżı
Ḥalāṣ ola yiyenler ola rāżı

Behaḳ aḥmer daḫı olursa tende
Yisünler ḳomaya ten üzre anda

Olursa dīh-i veş tende sigiller
Yisünler ana daḫı ışṣı eyler

Beġāyet ḫūb u raʿnādır cüzāma
Yidürsünler devādır hem ḫunāfa

Çıḳarsa gövdede ger şīr-i pençe
Devādır yiye aña irince

Tamām itdük bu resme şerḥin anuñ
Daḫı eczāsına gelsin beyānın

Yazalım cümle eczāsın mükemmel
Ki beş dirhem al evvel şaḫm-ı ḥanżal

Başal ʿunṣul siyāh ḫarbaḳ vaşaḳ hem
Daḫı maḥmūde garīḳūn idüp żamm

Alup hem ḫūb u raʿnā ṣūm biri
İkişer dirhem eyle ayrı ayrı

Kemāderyūs eftimūn vü raʿnā
Ola hem muḳl-ı ezraḳ ṣāfi zibā

Ṣabru'l-uşḳutūri ola muṭlaḳ
Üçer dirhem ola her biri ancaḳ

Selihe savec-i hindī vü ḥāşā
Ola besfāyic ü caʿde ḥamāma

Furāsiyūn u sekbinecden alġıl
Zerāvend-i ṭavīlden eyle dāḫil

Alup fatrāsāliyūn cānā
Daḫı ḳatmer-i ṣāfi ola raʿnā

Alup hem dār-ı çīnī dār-ı fülfül
İkişer dirhem it bunları dāḫil

Daḫı al hiv ġārīḳūn u sünbül
Siyāh ebyaż iki cins ola fülfül

Zaʿferān ile cavşir al hem
Alasın cündibīdester ol dem

Sık eftimūnun ʿuṣāresin tā
Daḫı al ferfiyūn başḳa cānā

Ḳarışdır daḫı alup zencebīlden
İkişer dirhem eyle cümlesinden

Daḫı hem usṭuḫūtūs çantayāne
Birer buçuḳ ola bunlar da cānā

Alup bu ẕikr olan eczāyı heb
Ḳoyup havāna yumşaḳ dög müretteb

Geçür ince elekden anı ṭālib
Ḳo bir dāne ṭabaḳ içre münāsib

Ter eyle dühn-i bādemle ḳarışdır
Elüñle muḥkem anı hem alışdır

Ṭabaḳ içre ṭura bir gice bir gün
Kim andan ṣoñra eyle anı maʿcūn

Alup eczā ḳadar üç aġırı bal
Ki nerm āteş ile anuñ kefin al

Ḳıvām vir āteş-i bezm-ile yab yab
Ocaḳdan indirüp ṣovut müretteb

Ḳarışdır saḥḳ olan eczāyı ol dem
Alışdır birbirine anı muḥkem

Ḳoyup bir ḥoḳḳaya bend eyle aġzın
Ki ḳırḳ gün arpa içre eyle ḥıfẓın

Nihān it arpanuñ içinde ṭursun
Tamām olunca yisün anda ḳırḳ gün

Ki bāliġ ola arpa içre kāmil
Nice nefʿ ola andan daḫı ḥāṣıl

Çıḳarup arpadan anı ʿamel ḳıl
Yidürmege marīże ṭālib olġıl

Ġıdāsı üç diremden dörde deñlü
Bu resme vir marīże anı yā hū

Şifā Ḥaḳdan durur maʿcūn bahāne
Bu cemʿ ile ola şāh-ı cihāna

DER ẔİKR-İ ŞERBET

Mücerreb yādigārumdur bu şerbet
İçen ādemde ḳalmaz hergiz ʿillet

Yürek burmaz sürer etmez elem-nāk
Laṭīf ishālle eyler teni pāk

Cereb ḥikke ẓuhūr eylerse tende
Bu şerbet ḳurudur ḳomaya anda

Göyünmüş fāsid olan demleri hem
Sürer fāsid olan balġamları hem

İçür ġālib olursa daḫı sevdā
Sürer ġālib olursa tende ṣafrā

Açar ḳabż-ı rīhin yolını tā
Ḳomaz rīh-i bevāṣır daḫı aṣlā

Ḳulınc sancusına nāfiʿ durur hem
Bağırsaḳda sürer yelleri muḥkem

Firengden ger çiçek olsa bedende
Ḳurudur anı muḥkem ḳomaz anda

Yılan girse derūna aña çāre
İçür bu şerbet eyler pāre pāre

Mefāṣıl aġrısın daḫı ṣızılar
Bu şerbetden içe anı ḫoş eyler

Veli eczāda az ḥāṣıyyeti çoḳ
Bunun emṣāli şerbet gördüğüm yoḳ

Siyāh ḫarbaḳdan üç dirhem alasın
Vü hem râvendi dört dirhem ḳoyasın

Sināmekī on üç dirhem ala tā
Daḫı beş dirhem türbüd-i beyżā

Daḫı maḥmūde bir buçuḳ direm al
Havān içre ḳamusın eyle idḫāl

Dögüp muḥkem buları eylegil ḥall
Ṭabaḳda cerb-i bādem ḳıl muḥaṣṣal

Ṭabaḳ içre yatur bir gice bir gün
Üç edviyye ḳadar ḳıl balı maʿcūn

Ḳıvām vir āteş-i nermile yab yab
Ṣovut balı getür eczāyı ḳoy heb

Alışınca ḳarışdır anı muḥkem
Kim andan ṣoñra ḳoy ḥoḳḳaya ol dem

Seden heft dirheme varınca anuñ
Ġıdādur şerbeti ṭālib olanuñ

Mizāca göre vir bu şerbeti sen
Mizācı herkesin bu resme ḳavlen

DER Zİ-MUĠLĀB-I DİGER

Yazalım biz de bir muġlāb-ı munżic
Çün olmaya uṣūli ṭıbda ḫāric

Pişirmekde ġalīẓ aḫlāṭ-ı meşhūr
İçen kişi ola şādān-ı mesrūr

Enisūn ü yılan dibinden alġıl
Kerefes toḫm(ı) daḫı eyle dāḫil

Alup hem rāziyāne toḫmı cānā
Birer dirhem ola bi'l-cümle ḥattā

Çekirdeksüz ḳızıl üzüm ü incir
Onar dirhem ola bunlar berāber

Soyup hem ḫısmının toḫmı alġıl
Ana ḳıl persiyāvşān da dāḫil

Ḳaraġan çiçegi vü hem benefşe
Üçer dirhem alup başla bu işe

Sināmekiden on direm al aña
Ḳarışdır bile ḳaynat anı cānā

Vü kök süsen dibinden eyle dāḫil
Ki bir dirhem ola vezninde kāmil

Yigirmi dirhem al bal veya şeker
Buları ḳaynadup ṣu ile ekṣer

Müherrā ḳaynadup çömlekde cemʿā
Süzüp bezden ṣuyın sāf eyle āʿlā

Seḥerden içe anı ṭālib olan
Ki üç gün yimeye hiç ekşilerden

Bu muġlābı ide üç baḫş cānā
İçe üç gün birer baḫşi ḥattā

Mülāyim oluban virürse līnet
Seḥerden baʿde vir içre şerbet

Bu muġlāb gögsi yumşadur beġāyet
Münāsib sürfe köhne olsa ʿillet

İçür żīḳu'n-nefes olursa ḥattā
Bi-iẕn-i Ḥaḳ ḳomaya anı aṣlā

DER MUĠLĀB-I DİGER

Yazalım yine bir muġlāb ʿacāyib
Duʿā ide nūş itdükde ṭālib

Eger içmek diler şol kimse şerbet
Muḳaddem içe bu muġlābı elbet

İçe bir iki gün līnet vire tā
N'ola içerse şerbet ṣoñra cānā

Yuḳarda yazduġumdan muḫtaṣar bu
Velī andan ziyāde nefʿi yā hū

Sināmeki vü eftimūn u türbüd
Beşer dirhem ola ḳılmaz vāyid

Zerāvend-i mudaḫrec eyle dāḫil
Ḳılasın şeyṭarac-ı hindīde vāṣıl

Üçer dirhem alasın bunları hem
Ki beş dirhem helīle eyle żamm

Ḥarīr-i muḥrīḳ u ʿāḳırḳarḥā[62]
İkişer dirhem eyle bunları tā

Buları ḳoy havāna eyleyüp daḳḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Ḥarīri ḳoy tavaya anı ṭola
Ana dirler ḥarīr-i muḥriḳ añla

Ḥarīr-i ḫasdır lāzım olan bil
Ḥarīriñ ġayrısına olma māʾil

Ḥarīri ṭolduḳdan mükerrem tā
Kesüp mıḳrāṣ ile ḳır ince raʿnā

ʿAbār olsun bu resme ḳırpasın
Kim andan ṣoñra eczāya ḳoyasın

Ḥarīriñ bu durur tedbīri cānā
Dögülmez ol havān içinde aṣlā

Ḥarīri eyledükde böyle yumşaḳ
Ḳılasın ẕikr olan eczāya el-ḥaḳ

Ḳamusın ṭencere içine ḳoyġıl
Şeker ṣu eyle kāfi aña dāḫil

Urup āteş ocaḳda anı ḳaynat
Şekerle ṣuya çıḳsun cümle ḥaṣlāt

Ki andan şonra fincāna ḳoyup hem
İçür ṭālib olana anı şol dem

DER ŞERBET-İ NÜKUʿ MIṢRI

Dilerseñ ger nükuʿ şerbet-i müshil
İçir ḳabıż ider telyīn-i kāmil

[62] Vezin bozukluğu var.

ʿAcāyib tuḫfe buldım bu nükuʿı
Nice nefʿin görüp buldım nükuʿı

Nükuʿ-ı muḥtaṣar merġūb u maḳbūl
Mışır ehli buna dir şerbet-i meblūl

Sürüp ṣafrāyı defʿ eyler ḥarāret
Demin ṭuġyānına nāfiʿ beġāyet

Vücūdın hiç ḳomaz ḥummānuñ aṣlā
Bu resme ile istiʿmāl anı tā

Bulardan heb on ikişer direm al
Sināmeki on direm it idḫāl

Ḳo sen kāseye ḳoy daḫı ışlat
Ṣovuḳ ṣu ḳoy aña ḳadar kifāyet

Ṭura bir gün gice tā ola ḥall
Ḳarışdır muḥkem anı şık urup el

Süzüp bir bezden eyle ṣāfi
Şeker kat baʿde ol ṣuya kāfi

Gice yatdıḳça anı eyle nūş
Bu resme ile birḳaç ola süs ḫoş

DER ŞERBET-İ MAṬBŪḪ-I EFTİMŪN

İdüp maṭbūḫ-ı eftimūn taḥrīr
Ki ḳıldım sevdāvi emrāża tedbīr

Göyünmüş ḫılṭları sevdāvī tenden
Sürer zā'il idüp olur bedenden

Uyuz temregiye ḫoş devādır
Çün olanlara yidür şifādır

Behaḳ esved olursa tende nā-gāh
Anuñ defʿinde māḫir olġıl āgāh

Beyāż türbüdle besfāyic alasın
Bulardan ikişer dirhem ḳılasın

Çekirdeksiz ḳızıl üzüm alup hem
Ṣaru helīle ḳabı eylegil żamm

Bulardan da yigirmişer direm al
Vezin ḳıl ḫoşça cānā itme ihmâl

Helīle türbüd ü besfāyic hem
Buları nīm küfet ḳıl dögme muḥkem

Yedi yüz elli dirhem ṣuyla cānā
Ḳo bir ṭencere içre ḳaynasun tā

Şu resme ḳaynasun ocaḳda muḥkem
Ḳala ol ṣu ikiyüz elli dirhem

Kim andan ṣoñra eftimūn alasın
Yigirmi dirhem andan da ḳoyasın

Ḳarışdır anı daḫı cüz'ī ḳaynat
Harise ola ola eftimūn nihāyet

Ocaḳdan yire indir anı cānā
Ṣovusun el urup o cümle zibā

Süzüp ol şerbeti ṣāf eyle derḥāl
Ki bir dirhem ġārīḳūn ḳıl idḫāl

Döğülmüş ola ġārīḳūn muḥkem
Ḳarışdır ṣāf olan muġlābı şol dem

İçecek ḳadarı ḳoy kāseye tā
Şeker ḳoy kāse içre daḫı cānā

Seḥerden aç ḳarına eylegil nūş
Bu resme ile lākin ola ser-ḫūş

Bu şerbet kaç içim olursa cānā
Şeker ḳat taze taze daḫı iç hā

Bu maṭbūḫı maraż olınca zā'il
Bu resme pişürüp iç olma ġāfil

DER ṢANᶜAT-I MĀ’-İ CÜBÜN

Olupdur ehl-i ḥikmetden bu ṣāyiᶜ
Fireng emrāżına ġāyet de nāfiᶜ

Kimin cisminde żāhir olsa nāgāh
İçür mâ’ül-cübünden itme ikrah

Yedür mā’ül-cübün fehm it beyānı
Ḳızıl keçi südün al ṣaġdır anı

Ḳoyup bir ṭencere içine ḳaynat
Ki ḳaynarken bunı ḳıl ana ṣanᶜat

Kesüp incir aġacı ṭalın ol dem
Ḳarışdır bula anuñ ile muḥkem

Ṣoy ol ẕikrolunan ṭalın ḳabuġun
ᶜAmel ḳıl baᶜde anuñ çubuġun

Pişince süd ḳarışdır muḥkem anı
Ki pişse süd hemān ey rūh-ı ṣāni

Birer ḳaşıḳ aña sirkeyle limūn
Südün içine dök kim kesilsün

Süzüp bir bezden anuñ ṣuyını al
Ḳo bir şişe içine anı derḥāl

Ḳapa ol şişenin aġzını muḥkem
Ṣovuḳ ṣu içine ḳo şişeyi hem

Cübün ṣuyı ṣovıya tā kim ol ḥīn
Marīże içmek içün eyle ṭaᶜyīn

Bu ṣudan yüz direm yigirmi şeker
Ḳarışdır aç ḳarına içür ekṣer

Yidürme ḳuşluḳ olınca züvvâre
Süde bir iki meclisden ziyāde

Baḫārın mevsimi geldikde şol ḥīn
İçür bu şerbeti tā göre nefᶜin

Seḥer vaḳtinde içe anı her gün
Maraż tenden olınca ta ki birūn

Buña mā'ül-cübün dir ehl-i ḥikmet
Ḳomaz ādemde nice dürlü ʿillet

Kimin cisminde olsa dürlü balġam
İçür mā'ül-cübünden ola ḥurrem

Uyuz temregüye vü bert-i bāşa
Kimin a'żāsına bunlar ulaşa

İçür mā'ül-cübünden defʿ ola heb
Ṣafāya ire ṣıḥḥat bula meşreb

Fireng çiçekleri olursa tende
Ḳuruyup ḳomaya ten üzre anda

Eger yerḳān ola kimse ṣarılıḳ
İçürsün bundan eftimūnla lāyıḳ

Ne denlü varsa sevdāvī ʿillet
Beş on gün içe tā kim bula ṣıḥḥat

Bu ṣuya üç dirhem besfāyic hem
Ḳoyup ḳaynat ṭalaḳ içün ola em

İçür aç ḳarına ṣāf eyle anı
Ṭalaġı defʿ ola ey rūh-ı ṣāni

ʿAmel eylerken amma bunı ey yār
Gözet perhīz ġaflet itme zinhār

Ḥaẕer ḳıl yime zinhār ekşilerden
Yisün şehriyeniñ çorbasın aḥsen

Ṣıġır keçi etinden sen ḥaẕer ḳıl
Yoġurd yumurtadan da olma ġāfil

Żarar ḳılmaz yisen zeyt yaġı vü balı[63]
Pirinç ḳabıżdurur añla meʿāli

Bulup reddeylegil mevzī olanı
Otuz gün eyle perhīz yime anı

[63] Vezin bozukluğu var.

Sebebdir bu daḫı Ḥaḳdan hemīşe
Şürūʿ it iẕn-i Ḥaḳ ile bu işe

DER ŞARĀB-I ZŪFĀ

ʿAyān itmiş eṭıbbā diñle cānā
Laʿūkın her nebātın biri zūfā

Olursa köhne sürfe kimde çoḳdan
Daḫı virür bu ye ṣıdḳ ile olsan

Ġalīẓ-i aḫlāṭ öyküden sürer heb
Arıdur gögsi balġamdan müretteb

Alasın ḫuşḳ-ı zūfā daḫı ırsa
Yigirmi beş dirhem her biri cānā

Havān içre irice dög buları
Ṣu ḳoyup çömlegi ḳoyġıl oları

Ḳalınca o ṣudan yüz elli dirhem
Ocaḳ üstünde ḳaynat anı muḥkem

Ocaḳdan anı indir anı ṣovuya tā
Ḳarışdır el urup ḥall eyle cānā

Süzüp bir bezden anı eyle ṣāfi
Berāberce şeker ḳat aña kāfi

Atup ṣıḳlin beyāna ṣuyını al
Şekerle birbirine eyle idḫāl

Ḳoyup çömlek içine yine ḳaynat
Ḳıvama gele tā kim bula ġalīẓât

Yidür żīḳu'n-nefes olana nāfiʿ
Nefes yolıñ açar olmaya żāyiʿ

DER ŞERBET-İ MEYVE-İ MERSİN

Bu daḫı meyve-i mersin şarābı
Ḳomaz müshilden olan ıżṭırābı

Suʿāl içün yidür cānā devādır
Gögüsde ıżṭırāb olsa sezādır

Bağırsaḳlarda olan ıżṭırābı
Yidür defʿ eyleye ṭut bu cevābı

Vü hem żaʿf olsa ġāyet eyle miʿde
Ṣalāḥa dāḫil ola ire saʿde

Alup mersin yemişin her ne miḳdār
Ṣu ḳoy dört ağırınca aña ey yār

Anı çömlekde ḳaynat şöyle zibā
Ḳala dördüñ birisi anda cānā

Ḳalan ol ṣu ḳadar aña şeker ḳat
Ḳıvām bulınca yab yab anı ḳaynat

Ḳıvām buldukda ḳoy bir marṭabāna
Gerek olduḳda vir ṭālib olana

DER ŞARĀB-I BERG-İ MERSİN

Buna dirler şarāb-ı berg-i mersin
Eṭıbbā yazmış anuñ şerḥ-i vaṣfıñ

Żāhir olan kişiler içse lāyıḳ
Gelür ishāl olan ṭabʿa muvāfıḳ

Ṣusuzlukdan ider ṭabʿı selāmet
Ḥarāretden ḥalāṣ olur ṭabiʿat

Vü hem göñli dönen içerse anı
Selāmet bula kaynadan baş u cānı

Cemʿi ḳıl berg-i mersin ola bisyār
Dibekde daḳḳ-ı muḥkem eyle ey yār

Murādınca ḳo bir ṭencereye ṣu
Getür berbilügen ol yapraġın ḳo

Ṣolınca tā ki yapraḳ anı ḳaynat
Ṣuyın ḥıfẓ eyle alup yapraġın at

Bu ṣuyla yedi bölüñ yapraġı tā
Yedi kez böyle ḳaynat anı cānā

Bu ṣuyı baʿde süz ince bezden
Ḳoyasın bir ṣu iki şeker aḥsen

Ṣu maḫvolınca cānā anı ḳaynat
Şeker bāḳī ḳıla aḫz ide ḥāṣılāt

Ocaḳdan yire indir anı cānā
Ḳoyup bir marṭaban içine ṣaḳla

Ṣıḳup ṣuyından al anuñ üç ölçek
İçine ḳoy alup bir ṭaş çömlek

Üçüñ biri ḳalınca anı ḳaynat
Ḳalan ṣu aġırı aña şeker ḳat

Ḳıvām bulınca ḳaynat anı cānā
Ḳoyup bir ḥoḳḳanuñ içine ṣaḳla

Bu resmedür şarāb-ı berg-i mersin
İçür lāzım olana eyle taʿyīn

DER ŞARĀB-I ENCÜBĀR

Şarāb-ı encübār vasfın it gūş
Dem-i ishāl olanı eyler ol ḫoş

Baġırsaḳ içre olsaydı cerâhât
Mücerrebdir oñarır anı elbet

Bevil yolından icrā olsa ger ḳan
Bu şerbetden içse nāfiʿdir ey cān

Eger sürf ile dem gelseydi cānā
Bu şerbetden içür defʿ ola ḥattā

Dem-i istifrāʿ ide her demde şol kim
İçe bundan olur feryādına em

Eger ḥayżı aḳa dā'im nisānın
Demi baġlar bu şerbet içe anuñ

Mülāyim eyler ol hem sine derdin
İçür lāzım olana eyle taʿyīn

Alup dög irice tā encübārı
Ḳoyup ṭencere içre ḳıl bu kārı

Alursañ encübārı her ne miḳdār
Şu ḳoy üç aġırınca aña ey yār

Ḳalınca üçde biri ḳaynasun tā
Ayır ṣıḳlin ṣudan süz anı cānā

Kalan ṣu aġırı ana şeker kat
Yine ḳoy ṭencere içine ḳaynat

Ḳıvām bulduḳda indir yire anı
Getür ḳoy içine bir marṭabānı

Maḥallinde içür ṭālib olana
Şifā Ḥaḳdan durur şerbet bahāne

DER DÜHN-İ FERFİYŪN

Yazalım dühn-i ferfiyūn cānā
Ola ṭāliblere āsān ḥattā

Al evvel ferfiyūn eyüce ḥāṣıl
On altı denk eyle anı kāmil

Sekiz buçuḳ direm ʿüdü'l-ḳaḥr al
Ḳılasın çār u nīm rāvend idẖāl

Buçuḳ dirhem de alġıl hindī var
Oları ince saḥḳ eyle yüri var

Yüz on dirhem de alġıl sirke ḳasal
Dögülmüş eylegil eczāyı idẖāl

Ṭura üç gice üç gün eyle te'ẖīr
Çıḳa sirke ḥāṣılat ekle tekrīr

Otuz üç dirhem alup zeyt yaġı hem
Ḳılasın anı daẖı sirkeye hem

Ḳoyup bir ṭencere içine cemʿā
Nerim āteşle yab yab ḳaynasun tā

Maḫvolduḳda sirke durma derḥāl
Ocaḳdan yire indir itme ihmāl

Ṣovuya baʿde ey rūh-ı ṣāni
Ḳo bir żarfın içine ṣaḳla anı

Çıḳarsa kimde tāʿun u ḫıyārcıḳ
Viremler saht ola sevdā-yı elyak

İdüp bal mumı hem beş dirhem idḫāl
Bile ḳaynasun anı itme ihmāl

Viremlerin ola aʿżāda tā kim
Ṭıla ḳıl ḥall idüp eyler mülāyim

Ola a'żāda ger ışşı viremler
Ṭıla ḳılsın ider ḥall anı ekṣer

Bu resme olısar bu dühn-i iḫrāç
Ṣürūʿ it buña olma ġayra muhtāç

DER ẔİKR-İ DÜHNÜ'L VİRD

Beġāyet ḫūb durur gül yaġı nāfiʿ
Eṭıbbā vaṣfın itmiş ḫalḳa ṣāyiʿ

Ḥarāret ḳılsa baş içre ṭuraġı
İder zā'il ḥalāṣ eyler dimaġı

Eger başa ṭıla olınsa her gāh
Virür ḳuvvet dimaġa olġıl āgāh

Ziyāde ola ʿaḳlı vü fehm ü idrāk
Kişiyi eyler ol hem çüst ü çalaḳ

Vü ışşıdan olan baş aġrısın hem
Ḳarışdır sirke ile anı ol dem

Ṭıla it başa tā kim ola nāfiʿ
İzāle idüp ide anı żāyiʿ

Ola ışşı viremler tende żāhir
Ṭıla eyle henüz çıḳmışa māḫir

Cereb ḥikke ẓuhūr eylerse tende
Ṭıla it ḳalmaya hergiz bedende

Ẓuhūr etseydi ḳanġı tende şişler
Ṭıla it defʿ olur ṣıḥḥat bağışlar

Beyān it ṣanʿat-ı nārisin anuñ
Ḫoş eyle ṭabʿını ṭālib olanuñ

Ne miḳdārı gül alsan añа yā hū
Ḳoyasın tā anuñ miḳdārı üç ṣu

Üçüñ biri ḳalınca anı ḳaynat
Çıḳa ṭencereden ol ṣuya haṣlāt

Ocaḳdan yire indir ṣovuya tā
Ḳarışdır el urup ḥall eyle cānā

Süzüp ṣāf eylegil ol ṣuyı muḥkem
Atup ṣıḳlin beyāna anuñ ol dem

Ki bāḳī ḳalan ol ṣu nışfī miḳdār
Sisam yaġı ḳarışdır etme bisyār

Yine ṭencereye ḳoy anı ḳaynat
Ṣu gidüp yaġı çıḳa tā ki ḳuvvet

Ṣu maḥvolınca ḳaynat anı cānā
Ḳoyup bir şişeye ol yaġı ṣaḳla

Buna gül yaġı demişler eṭıbbā
Gerek olduḳda ḳullan anı cānā

Devā-yı muʿteberdir temregüye
Muḳayyed ola ṭālib söze uya

DER ẒİKR-İ RŪĠAN-I ḲIṢṢAÜ'L-ḤİMĀR

Yazalım dühn-i ḳıṣṣaü'l-ḥimārı
ʿAmel ḳıl lāzım olduḳda buları

Añа cırt cırt öten dir Türkçe herkes
Ufacuḳ döglegin biridür ol pes

Alup ol döglegin cemʿ eyle vāfir
Ṣuyın ṣıḳ bir çanaġa eyle ḥāẕır

Üç ölçek ol ṣudan bir yaġ cānā
Ola şireç yaġı ol ola ḥattā

Ḳoyup bir ṭencere içre anı ḳaynat[64]
Gidüp ol ṣu çıḳa tā yaġa haṣlāt

Alup ol yaġı ḳoy bir şişeye tā
ʿAmel eyle gerek olduḳda cānā

Hiç olmaz böyle bir dühn-i ʿacāyib
Duʿā ḳılsun ʿamel ḳıldıḳda ṭālib

Ola maḳʿad kenārında bevâsır
Bu yaġdan sür ana ġāyet devādır

Ṣovuḳlatsan eger bir ʿużvı cānā
Ṭıla eyle devādır ki Ḥaḳḳā

Eger yüzde çıġıt olursa ḥāṣıl
Ṭıla eyle ider elbet de zā'il

Olup mecrūḥ oñulsa tende yara
Eser ḳalsa yerinde olsa ḳara

Ṭıla eyle bu yaġdan ide zā'il
Siyāhlıḳdan eser ḳomaya ḥāṣıl

Eger güm güm ide daġ daġ ide gūş
Bu yaġdan ḳoy anı cānā ider ḫoş

Ġalīẕ yelden ḳulaḳ ger ola saġır
Bu yaġdan ḳoy anı açmaḳda māḥir

Ola eski yeni derd-i mefāṣıl
Bu yaġdan ḳıl ṭılayı ide zā'il

Eger żīḳu'n-nefes olursa şol kes
İki dirhem içür feryādına res

[64] Vezin bozukluğu var.

Velī bu döglegin ṣuyını cānā
İçürme dengden artuk ḳıl ḥaẕer hā

Beġāyet ṣuyı mühlik ola ġāfil
İçen çoḳluk eder kendüñi zā'il

ḲAMHA EFTİMŪN

Muḥammed İbn-i Rāżı vü Zekeryā
Yazup ol bir ḳamha itmiş ifṣā

Lisān-ı Fars ile ḳılmış beyānı
Velī Türkī'ye döndürdüm ben anı

Maraż-ı sevdādan olsa tende żāhir
Anuñ defʿinde bu terkīb māḫir

Uyuzuñ ḳurusına yaşına hem
Yidürsünler izāle ide şol dem

Yediñde ger ẓuhūr itse çıbanlar
Gice gündüz yiye defʿ ola añlar

Fireng çiçekleri olsa bedende
Bi-iẕn-i Ḥaḳ yedikçe ḳalmaz anda

Yidür aʿżāda olan baret-i bāṣa
Yiyeñ ṣıḥḥat yaḳasına ulaşa

Eger bir kimse olsa mālīhūlyā
Derūnunda iderse ġılye sevdā

Anuñ defʿinde ḫoşdur bu ḳamha
Ṣabāḥ u aḫşam yisün ire melīhe

Olursa temregi iḥrāḳ-ı sevdā
Vücūdın ḳomaz anuñ daḫı aṣlā

Alup aḳrıtı eftimūn evvel
Vezin ḳıl beş direm anı muḥaṣṣal

Çekirdeksiz ḳızıl üzümden al hem
Vezin ḳıl anı cānā on dirhem

Havāna ḳoy dög eftimūn ḳıl saḥḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Getür üzüm daḫı sen eylegil żamm
Havānda ḳıl ikisin saḥḳ-ı muḥkem

Ḳarışsun birbirine eylegil daḳḳ
Olınca miṯli maʿcūn idesin saḥḳ

Bu resme bir ḳamha ile anı
Getür ḳoy içine bir marṭabānı

Seḥer şeb yiye bunı ṭālib olan
Yisün bir cevz-i bevvā miṯli bundan

Bi-iẕn-i Ḥaḳ murādı ḥāṣıl ola
Gide ʿillet şifāya dāḫil ola

DER ḲAMHA-YI DİGER

Yazalım ḳamha ḫoş zehire
Bu bir pīrin ʿitāsıdır fāḳire

Taṣarruf sahibi ol pīr-i kāmil
Velāyet ehli maḳsūdına vāṣıl

Kerāmet ışṣı rūşen-dīde keşşāf
Sezādır her ne resme itsem evṣāf

Bi-ḥamdullah cihān içre saʿādet
Müyesṣer oldı anuñ ile ülfet

Ayaġına sürüp yüz ġayret itdim
Hele ben böyle kāmil pīre yetdim

Ẕikir olan ḳamha yolıñı tā
Naẓar ḳıldı baña ol pīr ü dānā

ʿAcāyib ḫoş devā ishāle ġāyet
Bi-iẕn-i Ḥaḳ yiyeñler bula ṣıḥḥat

Dem ahvin ü kemmūn dār-ı fülfül
Vü ḳıl aḫlāṭ armudundan alġıl

Daḫı al ekşi narın ḳabuġundan
Alasın sürh-i behmen beyz-i behmen

Gül armani vü mazu ṭīn-i mahtūm
Vü hem al encübārı ekle mefhūm

Ḳamusından birer dirhem alasın
Havān içre buları hep ḳoyasın

Buları saḥḳ-ı muḥkem eyle cānā
Geçür ince elekden cümle zibā

Alup onbir direm mışrı getür tā
Ḳarışdır saḥḳ olan eczāya cānā

Ḳamıha ile el urup ḳarışdır
Bu cümle saḥḳ olanı hep alışdır

Ḳamusın eyle anuñ şeyʿi vāhid
İki dirhem yidür virme nevāʿid

Ġıdā eyle ṣabāḥ aḫşam yidür tā
Defʿ olınca ishāli anuñ hā

Ṣu içmekden zifirden ide perhīz
Bi-iẕn-i Ḥaḳ marażdan ḳurṭıla tiz

DER ẔİKR-İ IṢLĀḤ-I ṢABR-I UṢḲUTŪRİ

Dile yıḳamasın ṣabrun beyān it
Ne resme yıḳanur anı ʿayan it

Eger terkībe ḳoymalu olursan
Anı yıḳamadan ḳoyma bulursan

Ḳosın yıḳamadan terkībe elbet
Yiyeñ kişi çeker andan nedāmet

Bevāṣır depre der maḳʿadda derḥāl
Yiyeñler olısardur anı pāmāl

Yumadan ḳoymaġıl terkībe zinhār
Yiyeñ kişilere andan żarar var

Velī terkībe ḳoysañ yıḳan anı
Yiyeñler görmeye andan ziyānı

Ne resme yıḳanur gör etmedi anı
Ḥıfıż ḳıl ṣanʿatın ṭut gūş-ı cānı

Çanaġun içine ḳoy ṣabrı cānā
Ṣu ḳoy üstüne ṭoldur anı zibā

Degişdir günde üç kez ṣuyını hem
Ḳarışdır parmaġıla anı muḥkem

Şehā bu resme üç gün yıḳa anı
Ṣaru ṣuyını dök gitsün ziyānı

Geçe üç gün kim andan ṣoñra derḥāl
Alışdır ṣabra bunı etme ihmāl

Aluban dārçını bir cüzʿi cānā
Havān içre anı saḥḳ eyle raʾnā

Ṣu ḳoy ṭencere içre anı ḳaynat
Çıḳa dārçından ol ṣuya haṣlāt

Alup ol dārçının ṣuyını hem
Çanaġa ḳoy ṣabır üstüne ol dem

Ḳarışdır parmaġınla yine anı
Yata bir iki gün geçür zamānı

Döküp ol ṣuyı andan ṣoñra cānā
Ḳurut gölgede ṣabrı olaraʿnā

Kim andan ṣoñra terkībe ḳarışdır
Żarar ḳılmaz yedür anı alışdır

Bu resmedür ṣalāḥı ṣabrun ey cān
Ḳulaġ ur sözlerime eyle izʿān

DER IṢLĀḤ-I MAḤMŪDE

Yazalım ṣanʿatın saḳmūniyānun
Ne resme olısar ıṣlāḥı anuñ

Yidürme etmedin tedb̄ir anı
Helāk eyler ḳomaz ādemde cānı

Pişürmeden yidürme anı zinhār
Vü hem çiğ ḳoyma terkīibe żarar var

Anı pişmiş yidürsün başḳa cānā
Ziyāde verme dengden ḳıl ḥaẕer hā

Helāk olur yiyeñ dengden ziyāde
Dimişler şerbeti bir deng ġıdāda

Ne resme pişürür gör imdi üstād
Yazalım ṣanʿatın eyleyelüm yād

Başın bir ṭatlu almanuñ kesüp oy
Getür saḳmūniyāyı içine ḳoy

Kapa aġzın yine ol kesdüginle
Ḫamīre kapla almayı yuvala

Ḫamīr içinde ḳalsun cümle alma
Furuna ḳoy pişe içinde raʿnā

Ṣomun gibi kızarup pişe fil-hāl
Çıḳar furundan anı itme ihmāl

Ṣovusın gölgeye ḳo eyle teʾḫīr
Bu resme eylemişler anı tedb̄ir

Çıḳar almadan ol saḳmūniyāyı
Ḳurut gölgede ḳıl baña duʿāyı

Kim andan ṣoñra ḳat terkīibe anı
Bu resme eylegil ey rūh-ı ṣāni

Ṣalāḥı bu durur saḳmūniyānun
Budur ıṣlāḥına tedb̄ir anuñ

Eger alma bulınmaz ise cānā
Bulasuñ ceḥd idüp bir eyü ayva

Bu resme pişse ayva eczā cā'iz
Pişürmişler anı itme tecāvüz

DER ṢAN'AT-I ṢAḪM-I ḤANŻAL

Eger terkībe ḳoysan şaḫm-ı ḥanżal
Havān içre dögülmez ol muḥaṣṣal

Dögersen anı cānā her ne miḳdār
Ezilmez ol iderseñ daḳḳ-ı bisyār

Ḳalur ol yaṣṣı yaṣṣı hiç dögülmez
Ki ḥall olup havān içre ögülmez

Eger dögmek dilerseñ saña ṣanʿat
Ḳaġıddan bir kise dik ḫoş zarāfet

Ḳoyup içine şaḫm-ı ḥanżal hem
Furun içinde ṭavla anı muḥkem

Çıḳar furundan anı eylegil daḳḳ
Ne miḳdārı dögersen ola yumşaḳ

Alasın bir direm eyü keşīrā
Ḳoyup fincāna ışlat anı cānā

Bu resme daḳḳ olmış şaḫm-ı ḥanżal
Vezin ḳıl yüz direm anı mükemmel

Kesirāya ḳamu anı ḳarışdır
Ḫamīr-āsā yoġur anı alışdır

Ufacuḳ ḳurṣlar eyle anı peydā
Ḳurut gölgede cānā anı ṣaḳla

Gerek olduḳça terkībe ḳarışdır
Vezin ḳıl lāzım olduḳça alışdır

Murād itdükde cānā şaḫm-ı ḥanżal
Żikir olan gibi var eylegil ḥall

DER ẔİKR-İ DEVĀ-YI BAŞ AĠRISI

Ola başında baş aġrısı ẓāhir
Ana vir ḳöḳiyā ḥabbını vāfir

Virüp telyīn alur baş aġrısın heb
Hiç olmaz bundan özge añа bir ḥab

Kitab içinde bul terkībin anuñ
Yidür yab ḥāẓır-ı ṭālib olanuñ

DER ẔİKR-İ DEVĀ-YI ḲULAḲ

Ḳulaḳ sancusına eyle devāyı
Añа ḳoy dühn-i ḳıṣṣaü'l-ḥimārı

Ḳulaḳda olsa her ne dürlü ʿillet
Ḳoyanlar bolısar ol yaġı ṣıḥḥat

Saġır olsa ḳulaḳ açmaḳda māḫir
Kiṭabda yoḳla bul anı revādır

ʿAmel eyle kim andan ṣoñra anı
Ḥalāṣ eyle ḳulaḳda derd olanı

DER ẔİKR-İ DEVĀ-YI GÖZ AĠRISI

Gözün için eger ḳaplar ise dem
Ẕikir ḳıldım devāsın eylegil em

Dem-i ahvīn daḫı derde çūb al
Birer dirhem buları eyle idḫāl

İki dirhem nebātı ince daḳḳ it
Havān içre ḳoyup bi'l-cümle saḥḳ it

Gözün içinde dem olsa bunı ek
Yahud bir mil ile cānā göze çek

GÖZDE OLAN GİCİYİKE DEVĀDIR

Giciyik ola ger kim gözde nāgāh
Devāsın şerḥ ḳıldım alġıl āgāh

Ṣıḳup ṭatlu narın ṣuyıñ alġıl
Anı bir şişe içre eyle dāḫil

Ḳapadup aġzını bend eyle cānā
Göğe ḳarşu aṣasuñ anı cānā

Güneşde niçe gün ṭursun şişe
Ḳıvām bula güneşde ol ṣu pişe

Kim andan ṣoñra alġıl ṣaḳla anı
Göze bir mil ile çek rūh-ı ṣāni

Giciyik çeşmiñ ola tā ki aḥsen
Cilā virüp ḳıla hem gözü rūşen

DEVĀ-YI ÇEŞM ṢU İNSE

Çıñarın yapraġıñ ey rūh-ı ṣāni
Ufaḳ ufaḳ buçaḳla ṭoġra anı

Süçile çömlek içre anı ḳaynat
Ṣu inmekden olursa gözde ʿillet

Ṭamar ile gözün üstüne fi'l-hāl
O ʿillet defʿ ola var itme ihmāl

Yazılmış ihtiyār et içre meẕkūr
Ṣu inen göze bulmuş anı meşhūr

DER ẔİKR-İ DEVĀ-YI ṢARILIḲ

Bu daḫı ṣarılıġa bir ḫoş devādır
ʿAmel ḳılsa bunı ṭālib revādır

Ḫıyārşembe içinden beş direm al
Ḳarışdır hind yaṣuyıla derḫāl

Buları kāse içre eyleyüp ḥall
Seḥer ṭālib olan içe muḥaṣṣal

Bi-iẕn-i Ḥaḳ izāle ola yerḳān
Mücerrebdir bunı var eyle dermān

DER ẔİKR-İ DEVĀ-YI AĠIZ AĠRISI

Aġız aġrısı kimde ola[65] ẓāhir
Aña sen bu devāyı eyle ḫāẕır

[65] Vezin uyumu için "o" kelimesi "ola" olarak değiştirilmiştir.

Lisān ṣurı bulır aġzını yaḳ
Gel olsun şöyle yaḳ kim ola aḳ baḳ

Ḳoyup fincān içine anı ḥāṣıl
Kifāyet ḳadarı gül-āb eyle dāḫil

Ḳarışdır biribirine muḥkem
Kim andan ṣoñra alġıl aġzına hem

Nice dem ṭursun aġzında ṣabır ḳıl
Bu resme ile ʿillet ola zā'il

DER ZİKR-İ DEVĀ-YI ENF

Buruñdan ger aḳup diñmez ise ḳan
Ḳolay nesne bunı var eyle dermān

Değirmen ṭozıñ al bir cüzʿī cānā
Ḳarışdır beynisiyle ṭavuġun tā

Yidür bir baḳla denlü anı dermān
Buruñdan aḳmaya baṭṭāl ola ḳan

ÜMMÜ'Ṣ-ṢIBYĀNA DEVĀDIR

Uşaḳ olsa eger kim ümmü'ṣ-ṣıbyān
Mücerreb bir devādır eyle dermān

Sezābı dög havān içre ṣuyın al
Ki damlat oġlanuñ burnına derḥāl

Ṭıla it başına cismine kim tā
Şifā vire aña bāri taʿālā

BURUN İÇİNDE ÇIḲAN ÇIBANLARA DEVĀDIR

Burun içre çıḳarsa ger çıbanlar
Yebūsetden ola ürkendi anlar

Alup balmumı gül yaġı keṣīrā
Tavuḳ yaġı daḫı żamm eyle cānā

Birer miḳdār ola her biri anuñ
Keṣīrāyı içine ḳoy havānın

Beġāyet eyle anı saḥḳ-ı muḥkem
Keş̄irā başḳa ṭursun ḳatma şol dem

Erit sā'irlerin ocaḳda derḥāl
Ṣovıt ocaḳdan indür itme ihmāl

Elüñ yaḳmaz olınca tā ḳarışdır
Keş̄irāyı daḫı ḳatup alışdır

Buruñ içre olan ürkendi ol dem
Ṭılā it oñarur cānā bu merhem

BAŞ Ü YÜZ Ü GÖZ ŞİŞLERİNE DEVĀDIR

Eger yüz göz şişüp olursa aḥmer
Ṭılā ḳıl gül yaġın aña sen ekṣer

Bu derdüñ ismini yazmış eṭıbbā
Şifā içre dimişler derd-i māşā

Ḳamu yüz göz şişer ışṣı viremdür
Yürür başıña da şişler elemdür

Bu dertden itmek istersen selāmet
Şehā baldırın itdirir hacamat

Vü hem kifālden aldur aña ḳanı
Ḥalāṣ ide dem-i fāsidden anı

Yidür hem şāhterec ḥabbından aña
Mizāca göre ḳullan ola iḥyā

Yidür birḳaç gün ol ḥabbı mükerrer
Sürer fāsid olan ḫılṭı ḫoş eyler

Bu ḥabbun ṣanʿatın taḥr̄ir ḳıldum
Yuḳarda ẕikr idüp taḳr̄ir ḳıldum

DİŞ AĠRISINA DEVĀDIR

Kişinüñ dişleri ṣızlarsa cānā
Devā eyle bu resme ola iḥyā

Yılan ḳabını sirke içre ḳaynat
Aġızda mażmaża ḳıl bula ṣıḥḥat

ʿArabca aña salḥü'l-hayya dirler
Yılan ḳavlar bıraġur anı ekşer

Bu resme iḫtiyārât içre cānā
Diş aġrısına yazmışlar eṭıbbā

DİŞ ETLERİNDE KESNE DEVĀDIR

Eger diş etleri yinürse ekşer
Ẕikir ḳıldum devāsın eyle ezber

Zerāvend-i ṭavīlden eyle gel saḥḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Dişin diplerine her gün bunı ek
Bi-iẕn-i Allah şifādır eyleme şek

DİL ALTINDA OLAN MARAŻA DEVĀDIR

Dil altı bir maraždır eyle der gūş
ʿAcemde lek diñür ḳalma ferāmuş

Eger ihmāl ola mat olur insān
Devā olmaz bulınmaz aña dermān

Olur ġālib ḳarışur ḳan u ṣafrā
Ades mişli dil altında çıḳar tā

Çıḳarlar gün-be-gün ṭurmaz ḳasılur
Biribirine dişler perçīn olur

Bükülür ḳolları ḫasta olanuñ
Vü hem elleri ditrer ṭurmaz anuñ

Geçürme tiz devāsın eyle derḥāl
Velī cā'iz değildir bunda ihmāl

ʿAle'l-fevri dilin altından al ḳan
Vü hem üstünü anuñ ṭaġla ey cān

Daḫı ishāl idüp vir aña şerbet
Ḫudā iẕniyle ḫasta bula şıḥḥat

DİL AĠRILANMASI DEVĀSINDADIR

Aġrılansa zebānı her kimin tā[66]
Yarım deng şumaya alup ḥāẕırla

Anı sā'ir şuyıla eyleyüp ḥall
Fesih ola içür anı muḥaṣṣal

USḴUR-I DEM İDENE DEVĀDIR

Eger bir kimse ḳan kuṣṣa dem-ā-dem
Hemīşe ḳan tükürse eylesün em

Geyik boynuzıñ alup eyle iḥrāk
Ḳo āteş içre kül olsun anı yaḳ

Ḳoyup ol küli fincān içre cānā
Ḳurudup anı eyle saḥḳ-ı raʿnā

O külden günde bir miṣkal her gün
Şekerle saḥḳ idüp ol kimse yisün

Baġırsaḳlarda ger ola cerāhāt
Bu resme yiyeler defʿ ola elbet

Vü hem ishāl-i müzmin olsa şol kes
Yisün bundan olur feryādına res

Eger bir kimse olsaydı ṣarılıḳ
Şifā bulur bu resme yirse lāyıḳ

Vecaʿ olsa mesāne içre cānā
Yisün bu resme tā kim ola iḥyā

DİGER İSTİFRĀʿ İDENE DEVĀDIR

Dem-i istifrāʿ ide bir kimse nāgāh
Yidür sumya şifādır olġıl āgāh

Daḳīḳ-i baḳla vü bellüt unı hem
Yesün ḳan tüküren tā kim ola em

[66] Vezin bozukluğu var.

DEVĀ-YI FUAḲ BAʿDE ḤIÇḲIRIḲ

Fuaḳ olsa eger bir kimse şol dem
Birāzın gör anuñ defʿine gör em

Alasın rāziyāne ṣuyını tā
İçür aña şifāsın vire Mevlâ

Fuaḳ olduḳda ġaflet itme bunı
Bunıñla ḳurtarasın ol zebūnı

DEVĀ-YI SUĀLE

Devā-yı ḫoş münāsibdir suʿāle
Yedikçe idiser anı izāle

Şeker hem zencebīl alġıl berāber
Ḳarışdır birbiri eyle hemān ser

Geçür ince elekden eyleyip daḳḳ
Gice yatdıḳda yisün anı elyak

Beş on gice bu resme eylegil tā
Seḥer olınca ṣu içme aṣlā

Bi-ʿavn-i Ḥaḳ defʿ ola suʿāli
ʿAmel eyle fehim idüp meʿāli

DEVĀ-YI AḤSEN

Eger parmaḳlarında çıḳsa dahis
Viremdür ol beġāyet ḫār u yābis

Anuñ bir adı Türkçe burma dirler
Diñülür ḳurluġan hem aña ekṣer

Devāsın istimāʿ it diñle cānā
Maḥallinde ʿamel ḳıl ġāfil olma

Çanaġ içre beġāyet ḳarlu ṣuya
Ṣoka dahis olan parmaġı ḳoya

Yārım saʿat ṭura içinde parmaḳ
Dimişler defʿ ola aġrısı elyaḳ

Eger olmaz ise bunuñla zā'il
ʿAmel ḳıl bunı daḫı olma ġāfil

Alup şirec yaġın ḳızdur beġāyet
Ṣok ol parmaġı aña gide ʿillet

Ṣaḳın ḳaynatma yaġı tā olup ḫār
Şehā parmaġını yaḳmaya zinhār

Miyāne eyle ışṣı anı cānā
Eṭıbbā ḳavlidür var eyle icrā

DER MENĀFİʿ-İ ZİBİL-İ ṢIĠIR ŞİŞLERE DEVĀDIR

Eger şiş olsa bir ʿużvunda żāhir
Aña sen bu ṭılāyı eyle ḥāẕır

Alup tāze ṣıġır tersin yaḳu ḳıl
Ṭılā ḳıl ışṣı ışṣı ola zā'il

Ġalīẓ olsa viremler tende şol an
Yaḳu ḳıl ḥall ider anı dermān

Devādır nīḳrīs olan kişiye hem
Anuñ üstine yaḳu eyle şol dem

Naḫıl zünbūrı ṣoḳsa użvı cānā
Ṣıġır tersin ṭılā ḳıl ola iḥyā

Bu ẕikr olanlaruñ üstüne yā hū
Ṭılā ḳıl ışṣı ışṣı eyle yaḳu

Ḳo āteş üzre ḳızdur anı derḥāl
Yaḳu ḳıl ẕikr olaña itme ihmāl

Baḫār eyyāmı mays zibili cānā
Bulınur çoḳ menāfiʿ anda Ḥaḳḳa

Her otdan yedükce anda ḥayvan
Olur ziblinde anuñ derde dermān

Egerçi ġayrı vaḳtde daḫı nāçār
Devā cā’izdür bu resme ey yār

Eger olsa buruñdan ḳan revāne
Ṭutulmasa devā eyle o tane

Ṣıġır tersin yaḳup kül eyle cānā
Ḳoyasın bir ḳamış içine āʿlā

Ṣoḳup burnına üfür püskür anı
Ḫudā iẕniyle ol kül ṭuta ḳanı

Eger ʿaḳreb ṣoḳsa insānı ya mār
Devāsın eyle ihmāl itme zinhār

Sezāb-ıla ṣarmısaġı dögüp tā
Yaḳu ḳıl üstüne derḥāl cānā

Yedür hem ẕikr olandan cevz miḳdār
Bu resme ḳıl şifāsın vire Settār

Yılan ṣoḳsa sezādur bu da ġāyet
Maḥaldir çevresin ḳılsun ḥacāmat

Alup bir keskin usṭurayı cānā
Ḥacāmat eyle çiz dört yanuñ āʿlā

Aḳup ḳanlar yılanuñ zehri çıḳsun
ʿİlāc eyle bu resme aña şol gün

Bu da cā’iz durur mehar itmeden hem[67]
Sülük ur çevresine cā-be-cā hem

DEVĀ-YI CEMRE VÜ NEMLE

Ḥarāretden ola kim cemre nemle
Ṭaġılsa hep yana sen anı eyle

Dem-i fāsidden olur tende peydā
Bedende cā-be-cā ten üzre cānā

ʿİnebü’ṣ-ṣaʿlebden alġıl ola aṣfer
Diñür dilki üzümi Türkçe ekṣer

[67] Vezin bozukluğu var.

ʿİnebü’ṣ-ṣaʿleb iki dürlü olur tā
Ṣarusı lāzım olan anı añla

Birinci nevʿi mühlikdür ḥaẕer ḳıl
ʿAmel ḳılma kim anı olma ġāfil

Alup bu ẕikr olanuñ ṣarusından
Çıḳar ṣuyıñ havān içre dögüp sen

Daḫı ol ṣuya esfīdāc ḳıl żamm
Ṭılā ḳıl cemre nemle üstüne hem

Bi-emr-i Ḥaḳ ḳurudur anı zibā
ʿAmel eyle bu resme anı cānā

Daḫı āteş yaḳa bir ʿużvı şol dem
Ṭılā it anuñ üstüne bunı hem

Bu resme tecrübe ḳılmışlar üstād
Ḫudā ḳılsun hemīşe rūhların şād

DEVĀ-YI TEMREGİ

Ola temregi ten üzre ḳūbā
Ḳarışdır kaz yaġ-ıla günlügi tā

İkisin de havānda eylegil ḥall
Beġāyet yumşaḳ et anı muḥaṣṣal

Ṭılā eyle beş on gün her seḥer tā
Bi-iẕn-i Ḥaḳ gide ḳomaya ḳūbā

Kiṭab-ı iḫtiyārat içre buldum
Anuñçün yazmasına mā’il oldum

Devā-yı muʿteberdir temregüye
Muḳayyed ola ṭālib söze uya

DİĞER DEVĀ-YI TEMREGİ

Beġāyet ḫoş devādır temregüye
Yazalım ṭālib olan söze uya

Biter daġlarda dirler tīn-i ḥavzān
Anuñ ismine şebrem dir ṭabībān

Aġac südlügeni ol Türkçe cānā
Sögüd aġacı miṣlidür o şeklā

Degül yirde biten şol südlügen ol
Yiyüp olma cānā aña meşġūl

Aġac-ı südlügenin südini al
Ṣıġır yaġını cānā eyle idḫāl

Ḳarışdır birbirine anı muḥkem
Ḳo bir ḥoḳḳa içine miṣl-i merhem

Ṭıraş it temregi üstini evvel
Ṭıla ḳıl üstine anı muḥaṣṣal

Mücerrebdür bu defaʿātle cānā
Ḳomaz hiç temregi ten üzre aṣlā

Bu resme iḫtiyārāt içre meẕkūr
Yazılmış şebremin baḥşinde meşhūr

DEVĀ-YI BARAṢ

Baraṣ olsa eger bir kimse cānā
Devāsın eyle anuñ ola iḥyā

Gelincik çiçegi toḫmı muvāfıḳ
Baraṣ olanlara ġāyet de lāyıḳ

Birer dirhem yesün yatduḳça cānā
Ṣovuḳ ṣu içe anuñ üstine tā

Otuz ḳırḳ gün yemekdür şarṭı anuñ
Şifāya ire emriyle Ḫudānın

Kitāb-ı iḫtiyārāt içre meẕkūr
Baraṣ içün yazılmışdır bu meşhūr

DEVĀ-YI BEHAḲ ESVED

Behaḳ esved ola bir kimse nāgāh
Devāsın ḳıl şifāsın vire Allah

Aña vir ḥabb-ı eftimūnı cānā
Beşer her gice yidür ola iḥyā

Sürerse pek üçer dāne yidür tā
Mizāca göre ḳullan eyle icrā

Yidür bu ḥabbı beş on gün mükemmel
Ki ṣoñra bu ṭılāyı ḳıl muḥaṣṣal

Çoġanuñdan alup ḥelvācınıñ hem
Biraz ṭurb toḫmı daḫı eylegil żamm

Buları eylegil tā saḥḳ-ı muḥkem
Ḳarışdır ṣarp sirke ile ol dem

Behaḳ esved olan ḥammāma varup
Bunı gövdesine sürsüñ münāsib

Bu resme eylesün tekrār u tekrār
Behaḳı ḳalmaya cisminde ey yār

DEVĀ-YI ḪIYĀRAḲ YANİ DEŞİLMEYEN ÇIBANLAR

Bedende ger çıḳa cānā ḫıyārak
Anuñ emṣāli her ne çıḳsa muṭlaḳ

Hanazir vü daḫı sāʿir çıbanlar
Deşilmekte güç olsa cümle anlar

Ṭılā it bunı merhem gibi cānā
Deşer bir saʿat içre ḳomaz aṣlā

Gögercin tersi keskin sirke vü bal
Birer cüzʿī bulardan cemʿ idüp al

Ḳoyup bir ṭaba içine buları
Daḫı bir cüzʿī ṣu ḳo eyle ḫārı

Ġalīẓ olsun buları ḳaynatup tā
Ḳoyulup şöyle merhem miṣli ola

Ṭılā it merhem-āsā sür çıbana
Cerāḥāt deşilüp ola revāne

DER ẒİKR-İ MERHEM-İ LEVN

Yazalım yine bir merhem ʿacāyib
Oñulmaz yaralar içün münāsib

Olursa tende çoḳdan eski yara
Eger bir vechile olmazsa çāre

Bi-iẕn-i Ḥaḳ bu merhem añа nāfiʿ
Bu resme yaralar defʿ inde şāyiʿ

Yeni eski ola ḳanġı cerāḥāt
Ḳomaz tende oñarur anı elbet

Ne denlü var ise ol tende yāre
Anuñ ıṣlāḥına bu ola çāre

Bu merhem bulañ üstādım ḥāḳire
İdüp taʿlīm ʿitā ḳıldı fāḳire

Yazalım biz daḫı eczāsın anuñ
Duʿāsın almaġa ṭālib olanuñ

Al evvel bökregin yaġını ṣāfi
Yigirmi dirhem eyle anı kāfi

Mukaṣṣer bādem ü çam ṣaḳızı hem
Daḫı al etdez otı eylegil żamm

Onar dirhem ola her biri anuñ
Buları içine ḳoyġıl havānın

Döküp üstine cüzʿī gül ṣuyından
Ki muḥkem ḥallolınca anı dök sen

Ḳarışa birbirine şöyle muḥkem
Göresin ḥallolup tā ola merhem

Havāndan baʿde anı çıḳarġıl
Ḳoyup bir ḥoḳḳa içine ʿamel ḳıl

Buna lāzım degül āteşde pişmek
Yüri ẕikr itdügüm gibi emek çek

Ki her mecrūḥ bu merhemle ola ḫoş
Duʿādan bende(y)i itmen ferāmuş

YILAN U ʿ AḲREB ṢOḲDUĠUNA DEVĀDIR[68]

Eger ʻaḳreb ṣoḳsa insānı ya mār
Devāsın eyle ihmāl itme zinhār

Sezāb-ıla ṣarmısaġı dögüp tā
Yaḳu ḳıl üstüne derḥāl cānā

Yedür hem ẕikr olandan cevz miḳdār
Bu resme ḳıl şifāsın vire Settār

Yılan ṣoḳsa sezādur bu da ġāyet
Maḥaldir çevresiñ ḳılsun ḥacāmat

Alup bir keskin usturayı cānā
Ḥacāmat eyle çiz dört yanuñ āʿ lā

Aḳup ḳanlar yılanuñ zehri çıḳsun
ʿ İlāc eyle bu resme aña şol gün

Bu da cā'iz durur mehar itmeden hem[69]
Sülük ur çevresine cā-be-cā hem

ÇİÇEK ÇIḲDIKDA DEVĀDIR

Çiçek bīmārı olsaydı bir oġlan
Çıḳarmadan devāsın eyle erken

Ḫatādan gözlerin ṣaḳlaya Settār
Çiçek olmaya çeşmi içre iẓḫār

Vücūdında çiçek çıḳmazdan evvel
Alasın eyüce ḥınnāyı muḥaṣṣal[70]

Ḫamīr it ısıcaḳ ṣu ile zibā
İki ayaġının altına cānā

Ḳoyup eyle ḥınnāyı ṣıdḳıla var
Ḳażadan ṣaḳlaya çeşmini Settār

Vü hem çıḳdıḳda çiçek aña cānā
İçür māü'l-cübünden ola iḥyā

[68] Bu bölüm metinde daha evvel de geçmektedir.
[69] Vezin bozukluğu var.
[70] Vezin bozukluğu var.

Şükür eyle içür birḳaç gün anı
Şifā bula ṣafāya ire cānı

Ẕikir ḳıldım yuḳarda māü'l-cübni
ʿAmel ḳıl şerḥine baḳ daḫı anı

MİʿDESİ BOZILUP ḲUṢṢA VÜ İSHĀL OLSA DEVĀDIR

Bozılsa şol kişiniñ miʿdesi tā
Ne yirse ḳuṣṣa anı ḳuru cānā

Sürüp yüregi dāḫil olsa ishāl
Bu yaḳuyı devā ḳıl itme ihmāl

Alasın mumlı bal u maṣṭakī hem
Daḫı afyūn zaʿferān eylegil żamm

Ḳıl efsintīn-i yābis aña dāḫil
Ḳarışdır ḳuru nane eyle vāsıl

Birer cüz'i bulardan bir tavanuñ
Dökesin balı üstine hem anuñ

Vü hem bir cüz'i gül ṣuyı ḳoyup tā
Şehā āteşde ḳaynat anı raʿnā

Ṣaḳın mat eyleme hem yaḳma balı
Nerim āteşde ḳıl añla me'āli

Ocaḳdan indirüp ṣovut mükemmel
Yaḳu ḳıl ṭālibe andan muḥaṣṣal

DEVĀ-YI ZEHİR

Eger bir kimse cānā olsa ishāl
Ḳabıż ḥabbın yidür tā ola ḫoş ḥall

Kitāb içre yuḳarda yazdım anı
Ne resme olısar ḳıldım beyānı

Bulup terkībini anuñ ʿamel ḳıl
Zehir olan bu ḥabba ola mā'il

ḲABIŻ OLANLAR İÇÜN DEVĀDIR

Ḳabıż olsa eger bir kimse cānā
Kesilmiş süd ṣuyından içirün tā

Bula telyīn ide saña duʿāyı
Ḳabıżdan çekmeye şol kes cefāyı

DEVĀ-YI ṢOĠULCĀN

Eger ufaḳ eger iri ṣoġulcān
Ne cins ola batın içinde nihān

Kitāb-ı iḫtiyārat içre meẕkūr
Beyān itmiş bedīʿi anı meşhūr

Alup maḥmūde ıṣlāḥ bir denk
İki deng türbüd al dök eyle hem denk

Geçür ince elekden ola yumşaḳ
Ter itsen dühn-i bādem eyle elyaḳ

Seḥerden aç ḳarına yiye cemʿā
İçür taze südi üstine cānā

Yürekde her ne cins ḳurd olsa Ḥaḳḳa
Sürüp birūn idüp ḳomaya aṣlā

ʿALĀMĀT-I ṢOĠULCĀN

Ṣoġulcāndan baġırsaḳ içre cānā
Ḳulınc żāhir olur dimiş eṭıbbā

Alup tersini ṣıḳlun ṣoġulcān
Ṣovur ḳarnı baġırsaḳ içre her ān

Yürek ṭurmaz ḳuruldar olmaz epsem
Ḳulınc olur nola ol daḫı ol dem

Ṣoġulcāndan budur cānā ʿalāmet
Kişinüñ beñzi ṣarı ola ġāyet

Olur ḳuvvetde żaʿf ü acıḳır tiz
Ḳarışur göñli hem ḥadden tecāvüz

Olur bī-ṭāḳat ü burur yürek hem
Ṣulanur aġzı aç ḳarına muḥkem

Ṭuṭaġı teprer olur ḥarāret
Dili aḳ paḳ olur anuñ beġāyet

Aġızdan uyḳuda salyarı aḳar
İder yaṣduġı üstün her gice ter

Çıḳarmaġa ṣoġulcānun devāsın
Beyān eyleyelüm ṣıḥḥat bulasın

Muḳaşşer kābili bir nek alġıl
Doluca baḳla cüz'i eyle dāḫil

Daḫı ḳuzġun otı bir adı serḫes
Aña ayrıltı dirler Türkçe herkes

Alup serḫes ü ḳanbīl-i Tāʿifiden
Gelür cānā o ḳanbīl tā Yemenden

Beşer dirhem bulardan al cānā
Ḳarışdır eyle saḥḳ-ı raʿnā[71]

Bu cümle saḥḳ olandan beş direm al
Seḥer süd ile içür anı derḥāl

Kim ol süd tāze vü çig ola cānā
Ṣoġulcānun düşüre ola iḥyā

DİGER DEVĀ-YI ṢOĠULCĀN

Ṣoġulcāna bu daḫı nevʿ-i diger
Çıḳarması bunun daḫı muḳarrer

Muḳaşşer kābili bir dek cānā
Alasun yedi dirhem daḫı ḫurma

Yedi dirhem ḳozuñ içinden al hem
Buları birbirine eylegil żamm

Ḳamusun saḥḳ-ı muḥkem eyle derḥāl
Gice yat cümlesin ye etme ihmāl

[71] Vezin bozukluğu var.

Ṣabāḥ olınca cānā gör ġarāyib
Ne işler gör ṣoġulcāna ʿacāyib

Vü hem bir gice bundan ṣoñra cānā
Eyāric ḥabbı vir ḳomaya aṣlā

NEVʿ DİGER ṢOĠULCĀN

Ṣoġulcān defʿine bu daḫı cānā
ʿAcāyibdür bunı var eyle icrā

İki dirhem ḫorasānīden alġıl
Varaḳ şeftālüdür hem eyle dāḫil

Buları eylegil tā saḥḳ-ı muḥkem
Gece ṣovuḳ ṣu ile içesin hem

Ṣabāḥ aç ḳarına bala ḳarışdır
Anı maʿcūn gibi ekl et alışdır

Ṣoġulcānlar içün it bu devāyı
Şifā bulup baña eyle duʿāyı

DEVĀ-YI ḤAFAḲAN

Eger bir kimse ḥafḳan ola derḥāl
Bādemden ṣomayadan vezn idüp al

İçürsün ṣuyıla ḥall eyleyüp var
Şifā ola olursa iẕn-i Settār

DEVĀ-YI İSTİKĀʿ

Olursa nāgehān bir kimse istikāʿ
Bādemden ṣomayadan al cānā

İtsün ḳaynadup anuñ ṣuyın al
Ezüp al ṣuyla ṣomayayı derḥāl

Süre ḳarnına istikāʿ olanuñ
Şişi defʿ ola emriyle Ḫudānın

Siñir yolı da istikāʿya emrdir
İçür üç kere ġāyet de keremdir

DEVĀ-YI ‘USRÜ’L-BEVL

ʿAceb bir nesne yazmış ehl-i ḥikmet
Ḳılurlar ehl-i ḥikmetden rivāyet

Olan ṭatlu aḳar çaylarda yengeç
Tutasın ayıñ on beşinde birḳaç

Be-şarṭān ayıñ on beşi ola
Marīż olan kim andan ışṣı bula

Çıḳar gözlerini oy itme ihmāl
Ḳurudup gölgede ḥıfẓ eyle derḥāl

Ola bir kimse ḥabs-i bevl cānā
Ezüp bir mercimek deñlü içür tā

Bi-iẕn-i Ḥaḳḳ ḳıla ol dem teşerşūr
Ki bulmış ehl-i ḥikmet anı meşhūr

Ḥalāṣ ola bu resme ol kişi tā
Duʿālar ide saña ola iḥyā

ʿAcebdür sırrın işit yengeciñ tā
Anı gūş eyleyüp żabṭ eyle cānā

Ki yengeç nışfına varınca ayın
Semüz olur büyür ince çayın

Yine ay āḫir olınca arıḳlar
Kim ol vaḳtde bulınmaz ḥāṣṣa ekṣer

Ayıñ on beşidür ṭutmaḳ zamānı
Ki ḥāṣṣa bundadur añla beyānı

DEVĀ-YI SELĪSÜ’L-BEVL

Selīsü’l-bevl ola bir kimse cānā
Alup taġı kerefs toḫmını cānā

Ḳoyup ṭencere içre anı ḳaynat
Ṣabāḥ olduḳda ṣuya çıḳa haṣlāt

İki noḫud ḳadar ṣomaya alup hem
Anı o ṣuyıla ḥalleyle muḥkem

İçür tā kim ider ol bevli emsāk
Nice gün böyle eyle olma ġam-nāk

Bu resme ile tā kim bula ṣıḥḥat
Marīżden ḳurtılup bula selāmet

DEVĀ-YI ṬAḲṬĪR-İ BEVL

Bevil ger ṭamla ṭamla gelse şol dem
Sidik yolı acısa daḫı muḥkem

Şeker günlük berāber al cānā
Havānda muḥkem eyle saḥḳ-ı raʿnā

İki dirhem yisün anı seḥerden
Zevāde yimesün olınca öylen

Beş altı gün bu resme ide muʿtād
Bu resme tecrübe ḳılmışlar üstād

DEVĀ-YI HARĪḲA-YI BEVL

Sidik yolı acısa bevl iderken
Bıçaḳ keser gibi çıḳsa ẕikirden

Diñilür harīḳa bevl aña cānā
Devā-yı ẕikr ḳıldım ola iḥyā

Acı bādem ḳavun çekirdeği alġıl muḳaşşer[72]
Pere bevli uşaḳ hem daḫı şeker

Ḳo ez aġzında bal arısı yā per
Pere bevli diñür Türkçe ekṣer

Birer miḳdār buları cemʿ ḳıl var
Havāna saḥḳ ḳıl bunları ey yār

ʿUbar-āsā yidür her gice anı
Elinden ḳurṭıla ey rūh-ı ṣāni

[72] Vezin bozukluğu var.

DEVĀ-YI MEṠĀNEDEN ḴAN VAR İKEN

Teşerşūr etse bir kimse eger ḳan
Sidik yerine ḳan gelseydi her ān

Devā içün yiye bu ḳurṣı şol dem
Ezüp fincāndan içsün aḳmaya dem

Neşāgil armanı̄ alup keṣirā
Ḫıyār toḫmının alup ḳabını tā

İkişer dirhem et bunları ey yār
Daḫı günlük yeşil māzu vü gülnār

Dem ahuban kerefes toḫmını al
Birer dirhem buları eyle idḫāl

Havān içre buları eyleyüp daḳḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Ter eyle dühn-i bādem ile cānā
Ḫamı̄r it baʿdehü ṣu ile zibā

Ufacuḳ ḳurṣlar eyle gölgeye ser
Kim andan ṣoñra ṭālib olana ver

Mizāca göre bu ḳurṣdan alup tā
Ṣu ile eyle ḥall fincānda cānā

İçe ṭālib olan bu ḥallolanı
Ḥalāṣ ide Ḫudā iẕniyle anı

Eger ḳanıla arıḳ aḳsa her bār
Bezir ḳaṭūnā gül yaġı içür var

Bezir ḳaṭūnāyı daḳḳ itme ṣaḳın
Eger dögsen yiyeñ mat ola lākin

Anı ışlat luʿābın al cānā
Ḳarışdır dühn-i verdile içür tā

Vü hem çig keçi südi buña dermān
Seḥer birḳaç gün içsün anı her ān

MEṠĀNEDE OLAN ṬAŞA DEVĀDIR

Ẕikir yolında ola her kimin ṭaş
Ẕikir ḳıldım devāsın eyledim fāş

Gögercin zeblini yaḳ eyleyüp kül
Ḳo fincān içre yıḳa eyle maʿ ḳūl

Ḳuruduḳda vezin ḳıl bir direm al
Dögülmüş kendüs it bir dirhem idḫāl

Ḳuduz böceklerin ṭut eyle iḥrāḳ
Yārım deng daḫı bundan eyle ilhāḳ

Ḳarışdır cümlesin birbirine cānā
Vezin ḳıl ḫılṭ olandan bir direm tā

Yidür var ise kimde seng-i gerde
Meṯāne ʿ illetinden ehl-i derde

İçür üstine anuñ ṭurb ṣuyın var
Ḥalāṣ ola bunıñla anı ḳurtar

BEVL YOLINDA ṬAŞ OLSA DEVĀDIR

Bevil yolında ger ṭaş olsa cānā
Devāsın istimāʿ it itdüm inşā

Ṭavuḳ ḳurṣaġının zārın beġāyet
Sürer ṭaşı bevil yolından elbet

Cemīʿ ḳıl ṭālib ol zārı bir bir
Ḳurut gölgede anı ola vāfir

Havān içinde saḥḳ it anı derḥāl
Kifāyet itdügince aña ḳat bal

Anı maʿcūn miṣāli eyle cānā
Alışdır el urup fincānda Ḥaḳḳā

Yidür finduḳ ḳadar ṭālib olana
Şifā vire sıġın şāh-ı cihāna

NEVʿİ DEVĀ-YI BEVĀṢIR

Şifāf olursa maḳʿadda bevāṣır
Ṣaru ṣu ḳan u rīk aḳarsa vāfir

Devāsın eyle anuñ itme ihmāl
Bi-iẕn-i Ḥaḳ olasın tā kim ḫoş-hāl

Alup rasṭıḫ ṭaşından yedi dirhem
Yedi dirhem siyāh zerenci al hem

Alup bir kāse sirke daḫı ḳıtāl
Getür rasṭıḫ ṭaşı ḳoy āteşe sal

Ḳıza āteş içinde şöyle muḥkem
Bıraḳ sirke içine anı ol dem

Yedi kerre bu resme eyle cānā
Ki bundan nefʿī ḥāṣıl ola ḥattā

Kim andan ṣoñra rasṭıḫ ṭaşın it saḥḳ
Siyāh zerenc ile ḳıl ikisin daḳḳ

Geçür ince elekden şöyle kim tā
Beġāyet yumşaḳ ola ince raʿnā

Ḳoyup bir ẓarfa anı saḳlaġıl pek
Ki baʿde żāhir olup makʿada ek

Ḳoyup makʿad içine parmaġınla
Cerāḥat üstüne al böyle eyle

Beş altı kere böyle eyle cānā
Bevāṣırdan eser ḳalmaya aṣlā

ʿArapça dinilür zerenc-i esved
Hareze diñilür Türkçe mücerred

NEVʿİ DEVĀ-YI BEVĀṢIR

Yılan ḳavını cemʿ eyle yürü var
Beşer tāne beyāżı ola ey yār

Anı miḳrāṣıla ḳatʿ it beġāyet
Şu denlü kim ġubar olsun nihāyet

Birer dirhem anı vezn eyle cānā
Ki her bir dirhemin ḳo başḳa ammā

Anuñ her dirhemine iki dirhem
Alup arpa otundan eylegil żamm

Ki her üç dirhemin başḳa ḫamīr it
Şu ile baʿde ḳurṣ-ı mestedir it

Isıcaḳ kül içine ḳoy anı tā
Pişür ekmek miṣāli olsun icrā

Yisün ehl-i bevāṣır ḫūbdurur bu
Keser ol ʿilleti merġūbdurur bu

Birer ḳurṣı yisün ṣubh u müsāde
Unutma nazmı ḫayır duʿāda

Eger ẓāhr ü eger baṭın bu ʿillet
Gider yiye gice işbu ḳavsı elbet

ḤAYŻ GÖRMEYEN ʿAVRATA DEVĀDIR

Eger baġlansa ḥayżı ʿavratın tā
Yidür cānā devāsı ola icrā

Devādır aña tiryāḳ erbaʿa pes
Açar ḥayżı olur feryādına res

Yidür eczā ola ḥayżı nisānın
Açar ḥayżın yisün birḳaç gün anuñ

Velī yidürme yüklü ʿavrata hem
Düşürür oġlanuñ yidükçe şol dem

ṬOĠURMAḲDA ZAḤMET ÇEKEN ʿAVRATA DEVĀDUR

Eger vaḳti erişüp yüklü ʿavrat
Ṭoġurmaḳda uşaġın çekse zaḥmet

Getürsin gövdesinde seng-i çaḳmaḳ
Ṭoġura uşaġın luṭf eyleye Ḥaḳḳ

Bu ṭaşın ḥāṣṣası bu resme ġāyet
Mücerrebdür demişler ehl-i ḥikmet

Kitāb-ı iḫtiyārat içre meẕkūr
Bu resme ẕikr olunmış anda mestūr

ḤAMİLE OLMAYAN ʿAVRATA DEVĀDIR

Eger kim yüklü olmazsa bu ʿavrat
Devāsın ḳıl ḥamīle ola elbet

Ḥayıż gördükde andan şoñra fi'l-hāl
ʿAmel ḳıl bu devāya etme ihmāl

Teke şaḳalı mürd yapraġı gülnar
Birer miḳdār bulardan cemʿ ḳıl var

Alasın üç direm ʿaḳır-ı ḳarḥā
Vü hem māzu alasın cüz'ī cānā

ʿUdü'l-ḳahr-ile māzuyı dögesin
İkisin irice daḳḳ eyleyesin

Ḳoyup bir ṭencere içine cemʿā
Kifāyet itdügince şu ḳoyup tā

Şuyun nışfı ḳalınca anı ḳaynat
Ki ol şuya çıḳa bi'l-cümle ḥaṣlāt

Süzüp bir bezden ol şuyı alasın
Anı bir şişe içine ḳoyasın

Yuya ol şuyıla fercini ʿavrat
Anuñ zīk eyleye ferciñ beġāyet

Daḫı bir cüz'ī ḳoyun yünin hem
Batur ol şuya ışlat anı muḥkem

Götürsin ferci içre anı ʿavrat
Ṭura fercinde üç sāʿat nihāyet

Çıḳarup baʿde fercinden anı
Cimāʿ ḳıl virme ol demde emānı

Muḍīḳ ola anuñ ferci beġāyet
Bikir ḳızlar miṣāli ola ʿavrat

Vü hem raḥmi açılup yüklü ola
Menī dāḫil olup yerini bula

Bi-iẕn-i Ḥaḳ devādan ola evlād
Bu resme tecrübe ḳılmışlar üstād

NEVʿ-İ DİGER ṬOĠURMAḲDA ZAḤMET ÇEKENE DEVĀDIR

Ṭoġurmaḳda eger ʿavrat uşaġın
Elem çekse anuñ defʿ eyle yaġın

Kerefis ṣuyı eyle itme ihmāl
Ve hem aġrıdan ol ḫatunı fi'l-hāl

Bi-iẕn-i Allah uşaġın ṭoġura ol
Virirse aña lüṭfundan Ḫudā yol

ḲARINDA MAT OLAN UŞAĠA DEVĀDIR

Eger kim ḥamlinin vaḳtinde şol zen
Uşaġı mat ola ḳarnında iken

Ḳatır tersi dem-ā-dem tütsü ide
Düşe ol mürde yürü ṭaşra gide

Dem-ā-dem tütsü vir altına anuñ
Ola birūn ki ʿavniyle Ḫudānun

DEVĀ-YI DĀÜ'L-FEYL

Ola bir kimse dāü'l-feyl nāgāh
Ẕikir ḳıldım devāsın olsun āgāh

Ola baldırları ġāyet de emmās
Ḳolay nesne devāsın etsün ol nās

Kitāb-ı iḫtiyārât içre meẕkūr
Yazılmış yārpuzın şerḥinde meşhūr

Kenār-ı cūda olan yārpuzı al
Ḳurusun gölgeye ser anı derḥāl

Havāna baʿde ḳoy anı dög hem
Ġubar eyle şehā ḳıl saḫḳ-ı muḥkem

Ḳoyup mafz eyle bir ẓarf içre cānā
Yedi dirhem yedüre her gice tā

Anuñ ardınca cānā itme ihmāl
İçür māü'l-cübün bir kāse derḥāl

Şeker ḳat mā'-i cübne cüz'ī cānā
Ḳoy evvela devāda ola raʿnā

Otuz ḳırḳ gün bu resme itsün anı
Yiyüp yārpuzı içsün mā'-i cübni

Velākin muẓırlardan ide perhīz
Bi-ʿavn-i Ḥaḳ maraẓdan ḳurṭıla tiz

Kitāb içre yuḳarda mā'-i cübni
Ne resme olısar gör yoḳla anı

DİZLERİ VE ṬOPUḴLARI ṢIZLAYANA DEVĀDIR

Eger yan başlarında dizde cānā
Ṣızılar ola hem ṭopuḳda ḥattā

Yazılmışdır yuḳarda ḥabb-ı zībaḳ
Yidir tertīb üzere anı elyāḳ

Değildir ġayrılar ḥabbı gibi bu
Muḥaḳḳak aġza urmaz ḥabb-ı nīgū

Kiṭābım içre bul terkībin anuñ
ʿAmel ḳıl resmini şerḥ ü beyānın

Ṣızılar defʿ olur yidikce anı
Elemden ḳurtarır ṭālib olanı

DER MĀʿCUN-I TİRYĀḲ

Yazalım biz de bir maʿcūn-ı tiryāḳ
Eṭıbbā içre ol meşhūr-ı āfāḳ

Gözinde her ne civān olsa ḳıtāl
Bu tiryāḳı[73] yidür ṣoḳduḳda derḥāl

Ola laḳve vü fālic şol ki ḥāṣıl
Bu tiryāḳı yedikce ola zā'il

[73] Metinde yanlış yazılmış.

Virür bād ü cimāʿa daḫı ḳuvvet
İder balġamdan emrāżı selāmet

Ṣovuḳdan żāhir olsa her ne emrāż
Bu tiryāḳı yisün defʿ ide feyyāz

Ne miḳdārı ola eski bu maʿcūn
Olur ḥāṣıyyeti gitdükçe efzūn

Yazalım cümle eczāsını cānā
Çörek otı vü kurs-ı ʿaḳırḳarḥa

Vec-i fülfül alup hem dār-ı fülfül
Evelā her birinden on direm ḳıl

Sezāb al cenṭiyāna eyle dāḫil
Zerāvend-i medḫarc eyle vāṣıl

Alup hānis ü ḥabbü'l-fār idüp żamm
Ḳarışdır şeytarac-ı hindī daḫı żamm[74]

Ḳılasın cündibīdesterden idḫāl
Beşer dirhem bularıñ her birin al

Belādır balı dört buçuḳ ḳoyasın
Üç eczā aġırınca bal alasın

Ḳamu eczāyı cānā eyleyüp daḳḳ
Geçür ince elekden ola yumşaḳ

Ṭabaḳ içine ḳoy eczāyı derḥāl
Dögüp ḳoz yaġı ile aña idḫāl

Ḳarışdır ḳoz yaġıyla ter ḳıl anı
Gice gündüz yine virgil zamānı

Ki yaḳmaz ola parmaḳ ṣovuya bal
Ḳıvām vir bala andan ṣoñra derḥāl

Getür eczāyı bi'l-cümle alışdır
Çevir kefgir ile anı ḳarışdır

Alup ḳoy içine bir marṭabānı
Ḥıfıẓ ḳıl altı ay bir yerde anı

[74] Vezin bozukluğu var.

Kim andan ṣoñra virgil şerbeti hem
Yiyeñ kişiye miṣḳal ü yā dirhem

ḪĀTİMETÜ'L-KİTĀB

Bi-ḥamdillah tamām oldı risāle
Yazalım yine bir söz ḥasb-i hāle

Bu ḳavli ʿilm-i ṭıbdan eyleyen güş
Cidāl ḳılmaya baḫṣ ola ḥāmūş

İdüp baʿżı kimesne bir devāyı
Marīż olan daḫı bulmaz şifāyı

Ṭabībe kāzib imiş deyü ekṣer
Devā olmadı deyü daḫle başlar

İder baʿżı kimesne ber-devāyı
Kim andan ḥaẕẕ idüp bulmaz şifāyı

Yazılmışdır teşrīḥ içre zibā
Bu resm üzre cevāb virmiş eṭıbbā

Marażlar içün olan cümle eczā
Şifā içün birisi lāzım ola

Ki ol eczā diler Ḥaḳdan icāzet
Vire ḥāṣıyyetinden nefʿ ü ṣıḥḥat

Eger eczāya Ḥaḳ vire icāzet
Virür eczā Ḫudā iẕniyle ṣıḥḥat

Eger eczāya iẕn olmasa Ḥaḳdan
Şifā bulmaz ne itse ṭālib olan

Sebeb eczā devānın ṣāḥibi Ḥaḳ
Ḳamu eczā anuñ emrinde muṭlaḳ

Zehir tiryāḳ olur gāhī maḥalde
Gehi tiryāḳ olur aġu ecelde

Ḥekīme daḫl idüp girme vebāle
Naẕar ḳıl ḥikmet ışşı bi-zevāle

Hezār ü bīst ü penc içinde cānā
Yazıldı bu kitābım oldı peydā

Oḳunduḳça kitābım mecmāʿ -ı ṭıb
Hüseyine duʿ ālar ide ṭālib

Ṣorarlar ise mevlūdumdan el-ān
Ṣılam Boġaz Hiṣarı şehristān

SONUÇ

Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı ile Siyahî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb adlı eserini ele aldığımız bu çalışmamızda, ahlât-ı erbaa hususunu bu iki eserden hareketle mukayeseli olarak göstermeye çalıştık. Sıhhat u Maraz için Hüseyin Ayan ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın çevirilerini esas aldık. Mecmaʿ-ı Tıbb için ise, eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshasını esas aldık. Mecmaʿ-ı Tıbb'ın ele aldığımız bu nüshasının diğer nüshalar içinde en hacimlisi olduğunu gördük. Aynı zamanda eserin müellifinin isminin diğer nüshalarda Siyahî geçerken, çalıştığımız nüshada Hüseyin olarak geçmesi dikkat edilmesi gereken bir başka husustur. Karşılaştırmalı okumalarımız sonucunda esas aldığımız nüshanın Hüseyin isimli bir müstensih tarafından istinsah edildiği ortaya çıkmış oldu. Esas aldığımız eser istinsah olmasından dolayı hem hacimce diğer nüshalardan daha büyük, hem de şekil ve vezindeki tutarlılık açısından diğer nüshalara oranla daha sağlıklıdır. Ayrıca diğer nüshaların Sultan Ahmed'e ithaf edildiği görülürken ele aldığımız nüshanın Sultan Mahmud'a ithaf edilmesi de dikkat çekicidir. Eserin Sultan Mahmud'a ithaf edilmesi de istinsah tarihini göstermesi açısından önem arz eder.

Çalışmamızda Sıhhat u Maraz ve Mecmaʿ-ı Tıbb'ın eski tıp hususiyetlerini ne denli içerisinde barındırdığını, bunun yanı sıra ahlât-ı erbaa teorisinin bu eserlerde nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalıştık. İncelememiz sonucunda Sıhhat u Maraz'ın tıbba dair unsurlar içermesine rağmen sanatkarane bir üslupla ele alındığını, Mecmaʿ-ı Tıbb'da ise edebi kaygının ikinci planda olduğu, daha çok bilgi vermek amaçlı eski tıbbın ve ahlât-ı erbaa teorisinin ele alındığını gördük. Burada bu eserleri kaleme alan müelliflerin şahsiyetlerinin de elbette büyük tesiri vardır. Nitekim Fuzûlî edebiyat dünyasında şairliği, edipliği ile ön plana çıkmışken, hayatı hakkında her ne kadar pek fazla bilgiye ulaşamasak da Siyahî'nin hekim olduğu göz ardı edilmemelidir.

120 bölümden oluşan Mecmaʿ-ı Tıbb'ın manzum olarak ele alınması üzerinde durulması gereken bir başka önemli husustur. Araştırmacılar tıp eserlerinin manzum yazılış sebeplerini akılda kalıcılığı kolaylaştırması ve bizim nazım kültürümüzün nesir kültürümüze oranla daha gelişmiş olmasıyla bağdaştırıyorlar. Biz her iki sebebin de geçerli olduğunu çalışmamız içerisinde ortaya koymaya çalıştık.

Gerek Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı, gerek Derviş Siyahî'nin Mecmaʿ-ı Tıbb'ı, içerikleri itibariyle edebiyat sahasında merak edilip, araştırmaya konu edilmemişlerdir. Her iki eserin üzerinde çalışan isimlerin sayılı olduğunu burada dile getirmemiz gerekir. Öyle ki Sıhhat u Maraz gibi bir eser kenarda bırakılacak bir eser değildir. Biz çalışmamızda her iki eser hakkında mukayese ve görüşlerimizi ortaya koymaya çalıştık ve böylelikle bu eserlerin gün yüzüne çıkması için bir adım atılmış olundu.

Ele almış olduğumuz bu iki eserin haricinde edebiyat ve tıbbın unsurlarını bir arada ihtiva eden daha birçok eser vardır. Bu eserlerden birçoğunun ismi çalışmamızın birinci bölümünde zikredilmiştir. Özellikle bu iki eser üzerinde çalışma yapmamızın nedeni, her iki eserin de farklı farklı yanlarının bulunmasındandır. Aynı konu etrafında ele alınmasına karşın, işlenişin ve üslubun birbirinden tamamen ayrı olduğu bu iki eser, sağlıklı bir terkibin(ahlât-ı erbaa ve edebiyat-tıp ilişkisi çerçevesinde) ortaya konması açısından büyük önem arz eder. Mecmaʿ-ı Tıbb ve Sıhhat u Maraz haricinde başka eserler de çalışmamıza konu edilebilirdi. Fakat eserden ziyade, işlenilen konu olan ahlât-ı erbaanın önemine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Yüzyıllar boyu tıp sahasında hükümran olmuş ahlât-ı erbaa teorisinin, yalnızca bir eserden yola çıkarak değil de, iki eserin mukayesinden hareketle ortaya konulması, çalışmanın tutarlı sonuçlara ulaşması noktasında da önemlidir. Ayrıca çalışmamız içerisinde Mecmaʿ-ı Tıbb'ın transkripsiyonlu metnine ve Sıhhat u Maraz'ın Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılan tercümesine yer verilerek, iki eser arasındaki farklılıkların görülmesi kolaylaşmıştır.

Söz konusu eserler edebiyat dünyamızda konumlandırılırken, yapmış olduğumuz çalışmanın, bu eserlerin nasıl bir yer edineceğine yardımcı olması tek temennimizdir. Biz bu çalışmamızla, bu alanda bundan sonra yapılacak olan çalışmalara da kaynaklık edeceğimizi ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Akkuş, Mücahit, Siyâhî Karamanî Larendevî'nin Mecmâ-ı Tıp Adlı Eseri (Gramer-Metin-Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008

Ayan, Hüseyin, "*Fuzûlî'nin Hüsn ü Aşk (Sıhhat u Maraz)'ı",* SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,* S.3, 1997

Ayan, Hüseyin, "*Sıhhat ü Maraz (sağlık ile hastalık) veya Hüsn ü Aşk (güzellik ile aşk)"*, SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.3, 1994

Başgil, Ali Fuad, *Gençlerle Başbaşa*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2011

Bier, A., *Bir Hekimin Tababet Hakkında Düşünceleri (Çev.: Şükrü Yusuf)*, İdeal Matbaa, Ankara, 1932

Canan, İbrahim, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Tıp Tıbb-ı Nebevi*, Akçağ Yay., Ankara, 1995

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., 2008

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü.* 2. Baskı., TDK Yay., Ankara, 2009

Doğan, M. Nur, "*Fuzulî"*, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, YKY, İstanbul, c.1, 2008

Eliaçık, Muhittin, *"Dervîş Siyâhî Lârendevî'nin Manzum Mecma'-ı Tıbb'ı",* İmaret, Ekim-Kasım-Aralık, 2010

Eliaçık, Muhittin, *"Fuzuli'nin Sıhhat u Marazında Ahlât-ı Erbaa'nın İşlenişi",* Mukaddime, S.1, 2010

Erdemir, A. D., "*Ahlât-ı Erbaa"*, *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* c.2, 1989

Erdemir, A. D., *Kısa Tıp Tarihi*, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1982

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Hüsn ü aşk=Sıhhat u Maraz*, Muhammed b. Süleyman el-Bağdadi Fuzuli, İÜ Tıp Tarihi Enstitüsü*, 1940*

Hatemi, H. Hüsrev, *Hoşça Bak Zatına,* İşaret Yay., İstanbul, 1989

Hızır, Celâlüddin (Hacı Paşa), *Müntehab-ı Şifa (Haz.: Zafer Önler),* TDK Yay., Ankara, 1990

İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yay., İstanbul, 2004

İsen, Mustafa, *Sehî Bey Tezkiresi*, Akçağ Yay., Ankara, 1998

Kahya, Esin, *El-Kanun fi't-Tıbb*, İbn-i Sina, I. Kitap, AKM Yayınları, Ankara

Kemikli, Bilal, "*Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi",* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.16, S.1, 2007,

Kurdoğlu, Veli Behçet, *Şair Tabipler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1967

Levend, A. Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1973

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (Haz.: Cemâl Kurnaz)*, TDV Yay., Ankara, 1992

Öz, Mehmet, *"Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler",* İslâmî Araştırmalar Dergisi, c.12, S.1, 1999

Öz, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, TDK, Ankara, 2010

Parlatır, İsmail, *Fuzulî Türkçe Divan*, Akçağ Yay., Ankara, 2012

Şentürk, A. Atilla; Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul, 2005

Şevki, Osman, *Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi (Sadeleştiren: İlter Uzel)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991

Uzluk, F. Nâfiz, *Genel Tıp Tarihi*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., Ankara, 1958

Ünver, A. Süheyl, *Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940

Ünver, A. Süheyl, *Osmanlı Türklerinde Hekimlik ve Eczacılık Hakkında,* Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1952

Yeniterzi, Emine, *"Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıkla İlgili Bazı Hususlar",* SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, Konya, 1998

Yörük, Nermin, *Sanatçı Doktorlar*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1966

http://www.yazmalar.gov.tr/

http://tr.wikipedia.org/wiki/Geleneksel_Anadolu_Halk_Hekimliği

http://www.lokmantaha.com/default.asp?Sayfa=icerik&ID=407

http://tr.wikipedia.org/wiki/İslam_tıbbı

ÖZGEÇMİŞ

Ömer Gök. 09.11.1989 tarihinde Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğretimi Ankara'da bitirdi. 2006 yılında Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne yerleşti. 2010 yılında lisans eğitimi tamamladı ve halen aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Aynı zamanda Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nda Uzman Yardımcısı olarak görevini devam ettirmektedir.